

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Holland=
Falsters
historiske
Samfunds
HARBOG

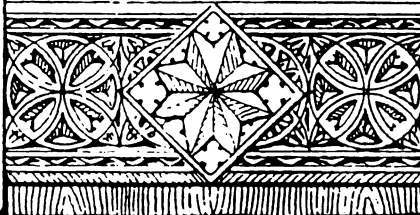
for
M D M X X I V

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Aarbog XII

1924

Holland=
Halsters
historiske
Samfunds
HARBOG

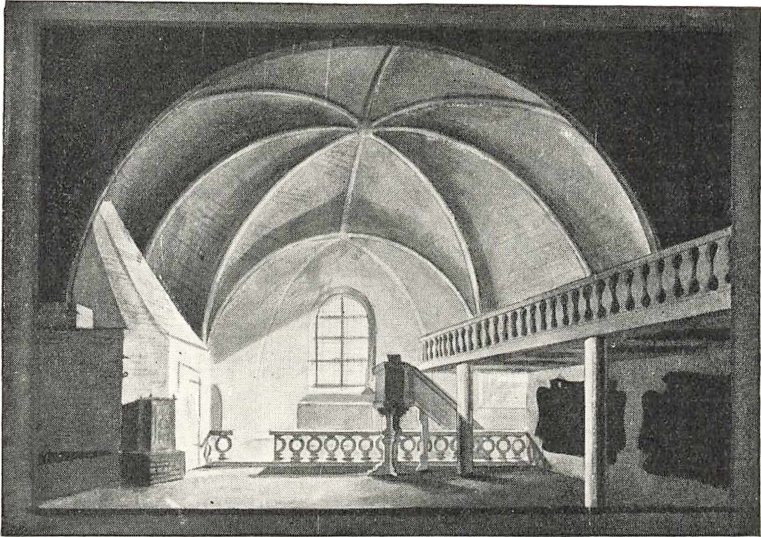
for

M D M X X I V

Indhold.

Fhv. Kantor <i>Viggo Holm</i> :	
Nykøbing Hospital II	1
Førstelærer <i>Svend Jørgensen</i> :	
Af Aageby Sogns Historie: Sparresholm	29
Forfatter <i>Ferd. P. Blidstrup</i> :	
Hvorledes Ungdommen red Sommer i By i Kippinge for 200 Aar siden	39
Arkivassistent <i>Aug. F. Schmidt</i> :	
Helligkilder paa Lolland og Falster	42
Havearkitekt <i>Johannes Tolle</i> :	
Moseby Præster og deres Haver gennem mere end halvandet hundrede Aar	66
Cand. <i>Olaf Carlsen</i> :	
Rentemester Henrik Müller og Nysted Kirke	83
Gaardejer <i>Jens C. Stub</i> :	
Fra Nr. Alslev Sogn: Ravnse By	90
Redaktør cand. mag. <i>Gunnar Knudsen</i> :	
Stednavnene i Ravnse	104
Museumsinspektør <i>Georg Galster</i> :	
Møntfund fra Maribo Amt	107
<i>Smaastykker</i> :	
Et mærkeligt Epitafium i Aastrup Kirke, ved <i>Kai Uldall</i>	128
Oldermandsgang i Fjelde, ved <i>Chr. Jørgensen</i>	128
Provincialmedicus Hahn's Kalenderudtog, ved <i>A. Hk.</i>	129
Karen Birgitte Mossin i Folkemunde, ved <i>Helene Strange</i>	130
Østofte Præstegaardshave m. v., ved <i>Sv. Jørgensen</i>	131
Marie Just i Vindeby, ved <i>J. Olsen</i>	133
Falsterske Smaating, ved <i>Helene Strange</i>	133
<i>A. Hk.</i> : Fra Bogverdenen (Friis-Johansen: Hoby-Fundet. — Hugo Mathiessen: Torv og Hærstræde. — Vilh. Lorenzen: De dan- ske Birgittinerklostres Bygningshistorie. — G. Björilin: Karl X Gustaf och Erik Dahlbergh vid övergången av Stora Bält. — K. C. Rockstroh: Frederik den Fjerdes Godspolitik. — Jørgen Olrik: Erik Pontoppidan's Fejekost. — Thorkild Gravlund: Skelstene. — Louise Ottesen: Danske Folkedragter. — Helene Strange: Priergaardsslægten. — Astrid Paludan-Müller: General- major Classen. — Saxild: Om Arkivvæsen o. m. a.)	134
Aarsberetning	149

Kapellets Indre.

Nykøbing Hospital.

Af Viggo Holm.

Træk til Belysning af Tilstanden i skiftende Tider.

II.

Snart formørkedes de smilende Fremtidsudsigter, og sørgeligt var det, at en paafølgende lang Trængselstid indlededes ved Misgreb af Mænd, som var sat til at værne Hospitalet.

Lige efter Dronning Sofies Død 1631 skete næppe synderlig Forandring. *Palle Rosenkrantz*, Lensmand paa Aalholm og Nykøbing, vedblev med fast Haand at styre Sagerne, men efter hans Død 1642 kendtes det, at der var kommet et nyt Herskab. Eftermanden *Jost Fried. von Pappenheim* »forvekslede« allerede 25. Juli s. A. med *Lisbet Lunge*, Enke efter Rosenkrantz, dennes Brev paa 5500 Rdl. og betroede Pengene til *Jokim Beck*, der rigtignok i sin Tid med sine 3000 Tdr. Hartkorn var en af Danmarks rigeste Adeismænd, men som paa dette Tidspunkt var vel kendt som Storspekulant, der

ødede sin store Formue paa Tilvirkning af Alun, udvundet af den Skifer, han fandt paa et af sine Godser i Skaane¹). Da han ikke kunde udrede Renten, maatte Pengene opsiges, og hans Kautionist, Svogeren Felttøjmester *Christian Friis*, sagsøges. Efter en lang og kostbar Proces gjordes Indførsel i dennes jydsk Gods, der laa spredt over fire Herreder i det nuværende Ringkøbing Amt. Den fjerne Beliggenhed og alt for høje Taksation voldte, at Hospitalet led »ubodelig Skade«.

Endnu værre gik det til med Resten af Pengeforraadet. Den udvalgte *Prins Christian*, der var forlenet med Lolland-Falster, kundgjorde ved sit aabne Brev af 11. December 1646 nok saa frejdigt, at han var bleven skyldig til Hospitalet 3000 Rdl. in Specie, som Pappenheim efter hans naadigste Vilje og Befaling (!) havde leveret ham at annammes »vdi Wort Egit Cammer... paa aarlig Rente 6 pro Cento...«. Men Prinsens Kammer havde ikke det bedste Lov paa sig, det maatte ogsaa Hospitalet sande. (Smlgn. Aarboeg 1917 S. 20).

Efter tre Aars Ventetid begyndte man at nære bange Anelser. 10. August 1649 indsendte Borgmester *Jakob Christensen* paa Magistratens og Forstander *Frans Fransens* Vegne Ansøgning til Kongen som »Hospitalets rette og højeste Patron« om at paabyde Rentens Udbetaling af Kronens Told eller anden Indkomst i Lolland-Falster, saa Hospitalets fattige ikke skulde nødes til at gaa ud for at betle om Føden. Det maatte være ubehageligt for Pappenheim at stadfæste Rigtigheden og anraabe Kongen om Hjælp, da Hospitalet var kommet i stor Gæld og intet mere kunde betros. En Maaned efter døde han. Hans Efterfølger *Fr. Barnewitz* kan næppe skyldes for »uforsvarlig Bestyrelse« af Hospitalets Midler, for Bunden i Pengekassen var jo skrabet før hans Tid. Efter dennes Død (1653) fik Nykøbing igen sin egen Lensmand, *Ove Skade*, som 1656 fik Befaling til at godtgøre Hospitalet det lidte Tab. Denne vanskelige Opgave friedes han for næste Aar ved Forflyttelse til Roskildegaard, og faa Dage efter, i Juni 1657, udstedte *Frederik III* letsindigt sin skæbnesvangre Krigserklæring til Sverrig,

¹) Noter findes paa Side 25.

og Hospitalets saa vel som betydeligere Sager trængtes i Baggrunden.

Siden Grevefejdens Dage havde man ikke set fjendtlige Krigsfolk paa de danske Øer. Jyderne havde i de to foregaaende Krige ene maattet tage imod de ubudne Gæster. Nu rantes tillige Øboerne, og Nykøbing med sit Hospitalsomraade fik ogsaa sin Del af Byrden. I Byens Tingbøger, der er i Behold siden 1665, omtales endnu i dette og de følgende Aar af og til uafgjorte Krav fra Fejdetiden, som giver et lille Begreb om Byfolkets Byrder.

Haardest rantes dog Bønderne og dermed Hospitalet, som skulde have sine Livsfornødenheder af Bøndergodset. Der er sagt, at det efter Krigen var rent umuligt paa Lolland at finde Gæs, Høns eller Grise. Stort bedre har det nok heller ikke staaet til paa Falster, og de faa Heste eller Køer, som var levned, var saa ringe, at Fjenden ikke gad tilegne sig dem. Et større Antal Bøndergaarde var lagt øde.

Efter Fredsslutningen i Maj 1660 og efter at den største Spænding i Anledning af Arvehyldingen var udløst, ilede Forstander *Laurids Jensen* med at klage Hospitalets Nød for Regeringen. Skrivelsen synes dikteret af Sognepræsten *Jes Jessen*, hvis kortfattede Skrivemaade den minder om. Om Krigen eller særlig Voldsfærd, mens den stod paa, næles ikke et Ord, der tales udelukkende om den Misbrug af Penge midlerne, som havde fundet Sted i Firtierne. Fraregnet et Par formentlige Skrivefejl er Indberetningen vist paalidelig nok, navnlig den dragne Slutning, at der nu ikke længer var Midler til at skaffe Føden til Skolens Lærere og Hospitalets fattige. *Jes Jessen* attesterede Rigtigheden.

24. Januar 1662 ses, at man i Centraladministrationen var naaet til Behandling af Sagen, for da fik Landsdommer *Vincens Bilde* Ordre til uopholdelig at dømme deri. Til hvad Side Dommen faldt kan næppe være tvivlsomt, men man har Lov til at tvivle om, at den har haft tilbørlig Virkning, i alt Fald for Hospitalet, og længe trak det ud. — I »Bidrag til Nykøbing Kathedralskoles Historie« (Indbydelsesskr. 1868 S. 6—7) omtales, hvorledes Skolen endelig fik Godtgørelse for Tabet, den havde lidt samtidig med Hospitalet, ved Ud-

laan af dets Legatkapital, 3000 Rdl. Der meddeles, at den inden Hundredaarets Slutning havde faaet reddet hele Kapitalen. Saa heldigt gik det ikke for Hospitalet, i hvis Sag der upaatvivlelig ved samme Lejlighed blev truffet Afgørelse. I det hele spores, at Hospitalet undertiden behandlede som Stifbarn. Dets Tab var langt større end Skolens, men dets opnaaede Godtgørelse har næppe oversteget de 2000 Rdl., som 1683 findes udlaant af Hospitalet til Kansler P. Reedtz's Enke *Anna Ramel*; det jydsk Gods, der saa godt som intet indbragte, maatte det vedblivende trækkes med.

Efter som Nøden tiltog, nødvendiggjordes alvorlige Indskrænkninger. Det laa nær, at der kunde spares ikke saa lidt ved at mindske Tallet paa Tjenerskabet, de 7 Personer, som i Fundatsen var bestemt til Forstanderens Medhjælp. Dette gennemførtes saa grundigt, at han maatte hjælpe sig med »en Dreng« (Karl, *Udrideren*). De skrøbelige i Kapellet maa da have savnet tilbørlig Pleje, ligesom Forstanderens Arbejde skulde synes uoverkommeligt. For at bøde paa det sidste udvirkedes kgl. Ordre til, at en Kommission ved Mageskifte skulde indlægge det spredte Gods »udi Falster iog Lolland udi een eller to Kirkebyer for sig selv«. Der var i Fortiden foretaget mangt et Magelæg, om just ikke altid med Hospitalets Tarv for Øje; ved dette sidste, afsluttende Mageskifte, som efter fire Maaneders Forløb tilendbragtes 19. December 1663, samledes Godset i Idestrup og Veggerløse Sogne. Herved opnaaedes vel Lettelse i Styrelsen, men samtidig forværredes den økonomiske Forfatning, idet Bønderne for en stor Del kom til at svare større Afgift til Staten af det modtagne Gods end af det afgivne, hvad der bragte øget Byrde for Hospitalet, som i Medfør af sin Husbondstilling skulde indestaa for Skatterne.

At man i Rentekammeret har indset, at det var galt fat med Skyldsætningen fremgaar af det, der skete 1675, da Hospitalet, som sagdes at staa for 564⁵/₆ Tdr. Hartkorn, fik et vedvarende Afslag paa 264⁵/₆ Tdr. Der maatte fires; strengt at gennemføre iKravene vilde medføre total Ruin. Ogsaa Hospitalet maatte finde sig i Nedgang af Kongetien-

den; saaledes billigede Kongen 1683, da endnu en Del Gaarde laa øde, Eftergivelse af den resterende Tiende indtil 1680.

Ja, visselig var Tilstanden efterhaanden bleven ret bedrøvelig, men saa fattigt har det ikke kunnet se ud indendørs i Forstanderboligen med tilhørende Bygninger, som man kunde fristes til at tro efter den »Inventarieliste« af 1680, da *Hs. Andersen* afløste *Js. Rasmussen* som Forstander. Der nævnes f. Eks. i *Køkkenet* kun: 1 gl. Retterbænk og 1 glt. Skab, ubrugeligt og i Stykker; i *Bispens Stue* (senere siges B's Værelser): 2 gle. Skiver (Borde), hvoraf den ene er ganske i Stykker, 2 gle. Fodskamler og 2 gle. Bænke. Af *Jærnfang*: en halv Snes ubrugelige Ting, takserede fra 2—10 Skilling. Ved Vejning af hvad der var til Rest af fordums *Metalkar*, fik man 15 Skaalpund *Tin*, 30 Pd. *Grydekobber*, 23 Pd. *Kedekobber*, der tilfældigvis udgjordes af en i Bunden flakt *Gryde*, samt 3 Pd. Messing, alt vurderet til 6 Skilling Pundet. Fortegnelsen over Sager i Ladegaarden ender med: 1 gl. Ørk (Kiste) foruden Bund, udi Stykker. — Det eneste brugelige i Forstanderboligen synes at være 1 lille Kakkelovn og 1 indmuret Bryggerkedel af Kobber ongefær 4 Tdr. stor.

En mere sømmelig Optegnelse er paa samme Liste givet over, hvad der var i Kapellet, hvor Alteret fandtes iklædt rødt Klæde med Dug, hvorpaa saas Sølvkalk og Disk — »haver vogen 22 Lod« —, et Par Messinglysestager samt en gl. dansk Bibel og Alterbog; tillige nævnes den latinske Bibel efter gl. Version og en gl. Huspostilla, Hemmingsens. I et glt. beslaaet Skrin med Laas og Nøgle forvaredes 2 Sæt Alterklæder, det ene gammelt. — Hertil kan føjes, hvad jeg i sin Tid læste under Foden paa den gamle Kalk, at den var anskaffet 1610 paa den høje Øvrigheds, hds. Majestæts Befaling af *Melcher Christophersen*²). Paa Lysestagerne af Messingmalm — ikke saa ringe endda — staar: *Joanes Mich. Velævs Pastor Nicop cum sva vxore Catharina hoc sacro hvic nosocomio candelabrvm dedicavere Anno 1592*. Det var den før omtalte Sognepræst *Jens Mikkelsen Vejle*, som med sin Hustru »*Karina*« *Leth* havde skænket Stagerne til Hospitalet

(nosocomium). — Men uden for »i Forstuen« (Taarnrummet) mindedes man atter om Fattigdom og Forkrænkelse, for her stod en Ligbør, »gammel og duer intet«.

At Kringelborgs Forpagtere skulde tilvejebringe det nødvendige var rimeligt; men Forstanderen med en Aarsløn af 20 gle. Dalere, og som naturligvis ikke kunde holde det gaaende med de ubrugelige Rester af det fordums Inventar, hvordan skulde han kunne skaffe, hvad der skulde bruges? Han maatte da vel ogsaa eje et pænt Indbo, hvoraf der kunde udlaanes det fornødne til at gøre Biskoppens Værelser beboelige i de 2—3 Dage aarlig, Sessionen varede. For at bøde paa dette Misforhold lod man ham helt eller delvis tilflyde forskellige Indtægter: Indfæstningspenge, Skiftesalær, Sagefald, Opmaal o. l. Meget indkom dog næppe ad den Vej, især i Nødgangstider, da de Faar, der skulde klippes, kun havde ringe Uld. Af langt større Betydning var hans ubegrænsede Adgang til at drive anden Virksomhed ved Siden af Embedet; kun at han tog fast Ophold i Forstanderboligen.

31. Januar 1684 fremsendtes til Kancelliet i Henhold til kgl. Befaling af 15. f. M. en Indberetning om Hospitalet. Der krævedes bl. a. oplyst »af hvad Aarsage og med hvems Rekommandation« de, der nød Understøttelse, var optagne. Dette oplystes »saa ledes som hos en hvers Navn efter her hos for klarede Specification og Rulle« er opgivet. — I det følgende Uddrag udelades de ukendte Navne, og af de 2 anførte Tal betegner det første Alderen ved Optagelsen, det andet hvor mange Aar de enkelte havde været i Pleje:

En Pige beretter at være indkommen i sit 10. Aar og har været der en 40 Aar, er en elendig Krøbling og meget svag. — 8, 31 stokblind og meget elendig. — 60, 20 ganske affældig. — 61, 24 affældig og sengeliggende. — 62, 24 svag og sengeliggende. — 65, 21 meget affældig. — Peder Bredal 25, 1¼ et meget elendigt, vanført og »toueligt« Menneske, Søn af Sognepræst Ns. B. til Hospitalets Kirke i Idestrup, efter Faderen ganske ingen Middel (optagen af Inspektionen). — 18, 17 vanfør, Slagtilfælde. — 25, 12 vanfør, tillige Slagtilfælde. — 70, 15 affældig. — 60, 14 vanfør og svag. — 17, 1⅔ har begge Ben afskaarne, gaar paa Krykker, For-

ældrene arme Husmandsfolk paa Landet (Insp.). — 62, 14 affældig. — 60, 10 affældig. — 70, 10 vanfør, svag. — 67, 7 affældig. — 50, 6 sengeliggende, kan hverken røre Haand eller Fod. — 70, $1\frac{1}{3}$ Enke efter en fattig Skatteborger, arm og skrøbelig (Insp.). — 69, $2\frac{5}{6}$ Enke efter en fattig Skipper, meget vanfør (Insp.). — 15, 9 en Dreng fra Raabierre (Radbjerg) meget elendig, »dom og døv« (d. e. døvstum), som intet sanser.

Aarsagen til disse 20 Patienters Optagelse er saa vist gyldig nok; derimod kniber det med Redegørelse for den omspurgte »Rekommendation«, kun ved de sidst indkomne nævnes Inspektionen. Ved den tidligere Uddeling af Klosterpladser er der næppe ført nogen »Rulle«, hvorfra der kunde hentes Oplysning³). — Om Levedygtigheden kan der næppe efter Indberetningen dannes et sikkert Skøn, Aldersopgivelsen var i Reglen upaalidelig, som oftest for høj. — Sovestederne skildres som »Hutte- og Vraasenge af Dehler (Fjælle) til-sammenslaaede« med gamle udygtige, ja fast raadne Sengeklæder udi⁴). Med Tanken paa Udvidelse var der oprindelig indrettet 36 Sovesteder, 9 under og 9 oven paa de 2 Sidegalerier. Hvis der gjordes Forskel paa Hutte- og Vraasenge, har vel de sidste været anbragt foroven.

En ikke uvæsentlig Grund til Forespørgslen var Ønsket om at erfare, hvorvidt Hospitalet var i Stand til at tage imod lemlæstede Krigsfolk, hvoraf der var en Mængde efter den blodige skaanske Krig. Hospitalsstyrelsen mente, at der var Plads til 10 Invalider, men formodentlig har en medfølgende udførlig Beskrivelse af Hospitalets Nød virket saa afskrækkende, at Planen opgaves.

1685 blev den 29-aarige *Niels Pedersen* Forstander. Han var Søn af den i Aarvog for 1920 S. 63 og 68 Note 2 nævnte Herredsfoged *P. Hansen* og havde faaet sin Kontoruddannelse hos Amtsskriver *Hs. Rosenfeld*. Siden drev han udstrakt borgerlig Næring, var Ejer af flere Byejendomme og et Fartøj, hvormed han udskibede Korn til Norge. En Tid lang forpagtede han Korselitze og sikkerlig ogsaa Kringelborg; — alt dette mens han var Hospitalsforstander.

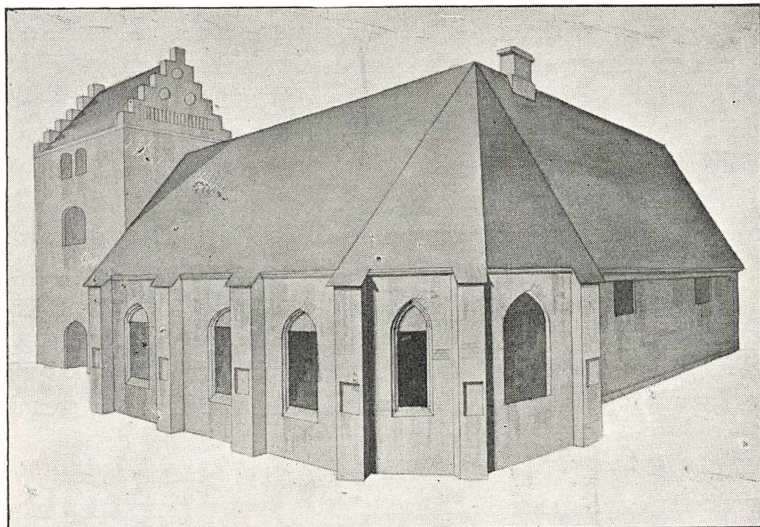
Efter fem Aars Forløb fandt han sit Embede for byrde-

fuldt, ja han var nær ved at se sig hensat paa en Uriaspost. 1690 ansøgte han Kongen bl. a. om, at Rektor og de to Hørere, som spiste ved hans Bord, hvad der godtgjordes ham med 1 Rdl. ugentlig for hver, fremtidig maatte tage Korn af Hospitalets Beholdning for Pengene, da han ikke kunde staa sig ved at bespise saa faa for den givne Betaling. Biskop Kingo synes at have støttet ham i de fleste Punkter, men ansaa det for upassende, at de tre Skolemænd skulde »løbe omkring i Byen i hver sit Hus om Føden«. Det trak ud med Svaret fra Kancelliet, og imens havde den samlede Styrelse holdt sin aarlige Sommersession, hvor Ns. P. fastholdt at ville fratræde Embedet, hvis han ikke fik Lettelse. 16. August sendte han en ny Ansøgning til Kongen.

»Det er mig Ruin«, skrev han, »og [jeg] kan umuligt længer udstaa at spise bemeldte trende Personer, Rektoren og de tvende Hørere alene og svare til en saa stor Konsumtion og andre Kongelige Kontributioner, ej heller kan jeg tjene en eneste Skilling formedelst min Bestillings besværlige og idelige Opvartning, og Byrden er mig saa meget ulideligere, allernaadigste Konge, som jeg her foruden maa annamme udi Korn paa Eders Kgl. Maj.s Kornhus af Kongetiender, som er tillagt Hospitalet. . . . det, som jeg nyder for bemeldte trende Personers Kost, hvorved Skade er for mig, at jeg fra et Aars Dato til et andet skal gøre Forloug (Udlæg), som ikke er i min Evne; og da endelig formedelst Kornets Ringhed, som falder her udi Landet (Falster), ej kan udbringe det til saa meget, som jeg det for annammer efter Kapitelskøb, hvorover jeg og er blevet forarsaget at indgive ved seneste Regnskabs Forhør min ydmygste Memorial til Hospitalets høje og velbetroede respektive Direktører og begært at blive entlediget fra Hospitalet. Men i Steden for Refusion eller anden Assistens var bemeldte Direktørers Svar ej andet, end at jeg endnu vilde forblive i Tjenesten og spise Rektoren og de tvende Hørere til førstkommende Mikkelsdag. . . .«

Han beretter dernæst, at Direktørerne har givet ham sikkert Løfte om at forestille Hospitalets slette Tilstand og hans Tarv for Kongen, og beder indstændigt om, at Betalingen for den paalagte Kostydelse maa forhøjes fra 1 Rdl.

til 8 Mark danske, *hvis* han ikke kan blive entlediget, hvad han fremfor alting ønsker. Tillige beder han om, at de otte Disciple, som efter *Sofie Amalies* Fundats nyder 25 Rdl. aarlig til Kosten, maa tage denne i Hospitalet, saa at han uden

Nykøbing Hospital (efter 1761).

hvad som helst Hinder kan oppebære de 25 Rdl. aarlig for hver.

Man fristes til at trække paa Smilebaandet ved den gammeltdags Brug af Ordene *udstaa* og *spise*, men for Ns. P. var det vist bitter Alvor, hvad Direktionen var overtydet om, ligesom den vidste, at det var vanskeligt at faa en vederhæftig Mand i hans Sted.

Da Kravet vilde medføre en betydelig Merudgift, greb man til det vante Middel: Nedsættelse af en Kommission. Denne samledes i Stiftsbefalingsmand *Markus Gjoes* Hus i Nykøbing 28. Maj 1691, og allerede 4. Juni havde den fuldført Opgaven. Datidens Kommissioner plejede ikke *at sidde* længe. Dens Betænkning er noget omfangsrig, hvorfor den her gengives i Uddrag. Der siges:

I Steden for 30°) er der nu kun 12 eller 13 hjælpeløse under Forsørgelse, og disse, det værre er, er saa elendigt

stedt, at de knapt kan regnes at have Opholdet, da de af Mangel paa det nødtørftigste maa gaa om i Byen og bede om Almisse, d. v. s. de, som ikke er sengeliggende; hvilke samtlige endda har saa slette Sengeklæder at hvile paa, at det ikke kan anses uden største Medynk. Forstanderen undskylder sig med sin ringe Indkomst, og man maa give ham Ret. — Efter den gamle Matrikel skulde der indkomme Landgilde af over 500 Tdr. Hartkorn, nu ydes der kun af 100 Tdr. Af de 8 Personer, der skulde pleje de svage, er der nu kun Forstanderen og en Tjener.

Hovedaarsagen til Elendigheden er Mageskiftet af 1663, da Kommissærerne gav Hospitalet højtskyldigt Gods i Stedet for dets forrige lavtskyldige, idet de kun agtede paa at give Td. Korn for Td. Korn. Efter den senere Jordrebning (Opmaaling) er der vel remedet derudi, ved at Godset, som efter gammel Matrikel (1664) importerede 565 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdkr. Hartkorn, har faaet Nedsættelse til 371, 2, 2, men i Mellemtiden til den ny Matrikel udkom (1688) er der blevet skattet af det højtskyldige Hartkorn, hvorved Hospitalet er svækket, og Bonden bragt aldeles i Knæ. Hospitalet har ikke Kræfter til at undsætte ham. Vil man inddrive Skatterne ved Eksekution, skorter det paa Landgilden og afgaar de fattige i deres Subsistens.

Der foreslaas, *at* Hospitalet for at vinde Kræfter i nogle Aar forskaanes for Skatter; *at* Kongen mod Vederlag af Kongetiende tager til sig det jyske Gods, som kræver store Udgifter til Rejser, Fogedløn o. desl., det samme gælder Gaarden paa Langeland, begge Ejendomme ligger uden for Hospitalets Laas; *at* man vil ihukomme Prins Christians Obligation paa 3000 Rdl., som der ingen Sinde er sket Refusion for; *at* Forstanderen fremtidig med Vildtmesteren (Skovrideren) maa have Indseende med Hospitalets Skovparter og være til Stede ved Udvisningen, hvilket hidtil har været ham nægtet, det vil da vise sig, at der trænges til ny Rebning paa sine Steder (f. Eks. i Ulslev), at ikke en Halvgaard faar Skovpart mod 4 Hospitalsbønder og lignende Misligheder; *at* Hospitalet atter maa faa Del i Oldengæld og de Dependenser, som i mange Aar har været det frataget,

det vil i Tidens Løb, naar det efterregnes, importere et temmeligt Kvantum; og endelig *at* Forstanderen maa faa et Tillæg af 2 Mark ugentlig til Kostpengene for hver af Skolens Lærere, samt at de otte Disciple, som hver er forundt 25 Rdl. aarlig til Føden, maa henvises til at tage Kosten i Hospitalet, hvor den vil være dem vis, Borgerskabets Gavnildhed er nemlig ustadig; tilmed vil det være dem til større Opbyggelse at spise paa et vist Sted i Lærernes Øjesyn og holde Exercitia over Bordet end løbe om i Byen, hvorved de meget diverteres fra deres Studium og bliver uskikkelige.

Der maa være givet Samtykke til den foreslaaede Ordning af Madspørgsmaalet. Men nu viste det sig, at Kommissionen bogstavelig talt havde gjort Regning uden Vært. Værten var jo Ns. P., og han indsaa straks, at de unge for at spise i Lærernes Øjesyn maatte have samme Opdækning som disse. Vel havde han tilbudt at give dem Føden for 25 Rdl. aarlig til Mands, men begribeligvis under Forudsætning af, at de kunde nøjes med billigere Mad og tarveligere Anretning. Han nægtede afgjort at gaa ind paa den planlagte Ordning, og saaledes endte for bestandig Skoledisciplenes *tvungne* Bispising i Hospitalet — før den var begyndt^o).

Snart efter gik der ogsaa Brud paa den mere end hundredaarige Kostydelse til Skolens Embedsmænd. Rektor P. Høyelse giftede sig 1692 og fik Tilladelse til i Stedet for Kosten at faa udbetalt Kostpenge, vel at mærke med det Tillæg af 2 Mark ugentlig, som Ns. P. saa ihærdigt havde kæmpet for. I Tidens Løb giftede en og anden af Høerne sig ogsaa og nød samme Imødekønnen. Alle havde de jo faaet Lønforbedring ved Sofie Amalies Fundats af 28. August 1680, ligesom Kirken støttede de gifte ved Hjælp til Husleje (jfr. Aarbog 1918 S. 2). Forholdet vedblev imidlertid at bestaa — paa Papiret — indtil 1714, da Ns. P. nægtede at betale Penge til den sidst ansatte Lærer *Jørgen Busch*, uagtet denne havde Kone og Børn. Busch klagede til Kongen, som lod »Direktionen for de fattiges Væsen i Danmark« undersøge Sagen, og Følgen blev Udstedelsen af et Reskript 22. Oktober 1714, hvori Kongen kendte, at der intet var til Hinder for, at Jørgen Busch og de andre Skolens Lærere i

Stedet for Kost kunde faa Penge, »men paa det og Hospitalsforstanderen ej heller skal være forbunden til efter Hørernes Behag at spise dem, naar de det kunde faa i Sinde, saa skal det herefter uden Exception forholdes, at saa vel Rektor som Hørere i bemeldte Nykøbing Skole skal i Stedet for at spise ved Forstanderens Bord gives Penge nemlig enhver 2 Sletd. ugentlig«. Nu var der ikke mere at tvistes om. Indtil Skolens Omordning 1806 fik hver af de 3 Lærere 8 Mark ugentlig, stemmende med Reskriptets 2 Sletd., i alt 208 Rdl. Efter den Tid indgik dette Beløb i Masseregnskabet over Skolens Indtægter og anføres nu i Katedralskolens Indbydelsesskrift, i Oversigten over Hovedfondens Indtægter, med Kr. 416,00.

Harmeligt maatte det være for Ns. P. at se den Profit, han som Spisemester havde beregnet til sig selv, gaa i andres Lomme. Nogle Aar efter led han en endnu værre Skuffelse. Han havde gjort sikker Regning paa, at han som Hospitalsforstander var fritagen for al borgerlig Tyngde og havde undladt at løse Borgerskab. Indkaldt for Retten skrev han nok saa kækt til Øvrigheden, at han vilde lade dennem vide, at han havde soren sin Konge og indsendt sin skriftlige Ed udi Kancelliet, før han fik sin Bestalling. Sluttelig udtalte han Formodningen om, at han, lige saa vel som andre kongelige Bekendter (!) kunde bo i Byen uden at sværge Borgerskab, »saa længe Hospitalens høje og vel betroede respektive Direktører ded for godt befinder«.

Ja vist var der andre Tjenestemænd, der forsaa sig paa samme Maade, især Postmesteren og et Par Slotshaandværkere. De »4 Kornsorter« (ogsaa dengang et uartigt Ord) stod saa haardnakket paa deres indbildte Ret, at de hver maatte bøde 40 Lød Sølv i Faldsmaal, betale Sagens Omkostninger og selvfølgelig ophøre med deres lovstridige Næringsdrift, indtil de opfyldte deres Borgerpligt. Men løse Borgerskab, regnes mellem menige Borgere, — nej, det var dog deres Ære for nær. Derimod foretog de et Skridt, som vel nutildags vilde lignes ved den rene Galgenhumor: de indstævnedes Magistrat og Byfoged til at lide halv Skade med sig, fordi de ikke i Tide var bleven varskoet (Bytingsbogen

27. September 1697). Dette fik de næppe stor Fornøjelse af. Der høres ikke mere om Sagen, som for Ns. P.s Vedkommende maa have voldt ham stort Afbræk i hans Indtægter. Sine Forpagtninger kunde han dog fortsætte, det var jo en udenbys Virksomhed.

Hans Embede var nok heller ikke saa ringe, som han undertiden beskrev det, i alt Fald var en velstaaende Købmand i Saksjøbing om sig i god Tid for at blive hans Eftermand. Det var *Hans Bergeshagen Flint*, som 12. Januar 1711 ved gode Forbindelser fik ggl. stadfæstet Brev paa at blive Forstander og Spisemester efter Ns. P. Denne kunde ikke have noget derimod, saa meget mere som der var god Udsigt til Ægteskab mellem hans Datter *Bodil* og Flint. Men ogsaa her slog Beregningen fejl. Der opstod Vanskeligheder, og Sagen kom for Tamperretten (en Ret, som dengang dømte i Ægteskabssager), hvor Dommen lød paa Skilsmisse, hvorhos Bodil kendtes berettiget til at beholde de Gaver, hun havde faaet af Flint, men hvis hun ikke ønskede dette, skulde han betale hende 200 Rdl. imod samme Gavers Extradition (Udlevering) samt godtgøre hendes Fader 40 Rdl. i Omkostninger. Dette fandt Flint for galt. Han indankede Sagen for Højesteret, idet han gjorde gældende, at man slet ikke behøvede en Tamperret for at skille tvende Personer, som aldrig har været forenede ved noget Baand, efterdi det imellem dem kun havde været et begyndt Venskab, som formedelst visse Raisons ikke kunde naa sin Fremgang og derfor ophævede sig selv. Ligeledes paatalte han, at Tamperretten havde kendt i Pengesager, hvad der efter hans uforgribelige Mening ikke vedkom den. Nægtes kan det dog ikke, at dømme efter Flints dyre Gaver, at Venskabet maa have haft en betydelig Varmegrad. Højesteretsdommen har jeg ikke eftersøgt, da jeg af andre Omstændigheder mener at kunne formode, at Bodil har beholdt sine kostbare Smykker.

Ns. P. gjorde sin udnævnte Efterfølger Tiden lang, han døde først 7. Marts 1723, 67 Aar gl., og Flint, som i de samme Dage bar paa sin Helsot, ilede desuagtet straks til Nykøbing, men her døde ogsaa han 14 Dage efter i en Alder af 45½ Aar uden at komme til at virke i Embedet.

Man havde ellers begyndt at faa et lysere Syn paa Forholdene. Der var endnu 2000 Rdl. i Behold fra forrige Hundredaar. Vel havde man lidt en Skuffelse ved at gaa glip af en større Sum, der var tiltænkt Hospitalet af Dronning Sofie Amalie, hvis testamentariske Bestemmelser imidlertid under det langvarige Opgør af hendes Dødsbo undergik store Forandringer; men lidt fik man dog Lov til at beholde, nemlig en vedvarende aarlig Renteindtægt paa 11 Rdl. 4 Mark, opført i Hospitalets Aarsregnskaber som Rente af Dr. Sof. Amalies Donation (Gave). Kapitaliseres denne Post med 5 Procent, faas 233 Rdl. 2 Mark. Dette Beløb blev Hospitalets Part af 1000 Rdl., som Dronningen havde bestemt til lige Deling mellem Hospital, Skole og Byens Præster (vel nærmest disses Enker). De 1000 blev dog kun til 800 Rdl., og man skulde tro, at dette Beløb blev delt lige, men nej, Skolen fik sine 333 Rdl. 2 Mark ubeskaaret, og de 2 andre Parter maatte dele Resten. Selv om denne Ordning har faaet kgl. Godkendelse, er dette dog næppe Tilfældet med den Betragtningssmaade, der efterhaanden gjordes gældende, at de 800 Rdl. egentlig tilhørte Skolen, hvorved Renteudbetalingen til Hospitalet og Præsteembederne fik Karakter af en Afgift af Skolens Kasse. Om den endnu anses derfor, ved jeg ikke.

Endelig var Kongen 1709 gaaet ind paa at overtage det jydskes Gods (79 Tdr. 6 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb. Hartk.) mod en Udbetaling af 3160 Rdl., ligesom man ogsaa havde faaet solgt Gaarden i Fæbæk paa Langeland for 150 Rdl. Dette var en ikke ringe Lettelse for Hospitalet, der da ogsaa i disse Aaringer havde forøget Antallet paa de forsørgede til 30. Var Tilstanden for Hospitalet blevet taaleligere, gik det mindre godt for Ns. P. Ved hans Død gjorde man den uhyggelige Opdagelse, at han efterlod sig et Underskud paa 1150 Rigsdaler.

Ingen havde troet, at det vilde tage en saadan Vending, om det end kunde synes betænkeligt, at han i sin Egensindighed havde opgivet sin Handel og Skibsfart. Han har vel ment at kunne holde det gaaende som Forpagter, skønt Landbruget i den Tid med sin middelalderlige Dyrkningsmaade

og de stillestaaende lave Kornpriser var lidet lønnende. I sine Velmagtsdage maa han have haft større Folkehold, der vist ofte gav en hjælpende Haand ved Plejen af de skrøbelige i Kapellet; den eneste Hjælp, Hospitalet kunde tilstaa ham, Udrideren, var optagen af Ærinder til Godset og andet Udenomsarbejde. I de senere Aar maatte man undertiden give en og anden arbejdsfør Kvinde Klosterplads imod at deltage i Plejen. Paa egen Bekostning havde han foretaget Nybygning paa Kringelborggaarden; Familiesorger havde han ogsaa haft, — og saa forgreb han sig paa betroede Penge midler: 750 Rdl., han skulde opbevare, indtil de kunde udlaanes til vederhæftige Skyldnere, og 400 Rdl. til løbende Udgifter.

1150 Rdl. er ikke en svimlende Sum i Nutids Øjne, men dengang var det store Penge, og værre var det, at denne Tildragelse bragte højst ubehagelige Forviklinger. Før jeg kommer nærmere ind herpaa, foretrækker jeg at omtale Besættelsen af det ledige Forstanderembede. Den Sag blev hurtigt ekspederet. Allerede Maaneden efter H. B. Flints Død fik *Hans Jensen Holm* 30. April 1723 Bestalling som Forstander og Spisemester. Desværre kender jeg intet til hans Fortid, jeg ved kun, at han var gift med en Datter af Værten i Hotel »Tre Hjorter« i København, *Peder Sørensen Berg*, og at dette — hvor underligt det end lyder — kan have givet ham et vist Fortrin for andre Ansøgere. Til nærmere Forstaaelse maa jeg minde om, hvordan det dengang ofte gik til med Embedsbesættelser. Der var ingen Statstidende eller Dagblade med Bekendtgørelser om ledige Embeder, Ansøgningsfrist m. m., og Ansøgere uden indflydelsesrige Velyndere maatte somme Tider henvende sig paa Steder, hvor der ikke alene for gode Ord og Betaling kunde faas Meddelelse om ledige Pladser, men hvor der ogsaa kunde anbringes Penge som passende *Skænk og Gave* til de Embedsmænd, der havde at gøre med Bortgivelsen. Et saadant Sted var »Tre Hjorter«, hvor Værtinden *Anna P. Sørensens* sagdes at drive en indbringende Forretning. Naar hun af en Gæst hørte, at han søgte Befordring, trøstede hun ham med, at han sagtens

kunde faa »Brød«, naar han bare havde de nødvendige Moneter. Har hun kunnet medvirke til, at andre fik Brød, kunde hun vel ogsaa faa sin Svigersøn anbragt i Forstanderembedet.

Dette maa dog henstaa som en Gisning. Af større Betydning er det, at H. J. Holm synes at have været en flink Forstander; jeg har ikke truffet Hentydning til, at Hospitalet har lidt under Vanrøgt fra hans Side. Som Spisemester har han vist haft god Hjælp af sin Hustru *Anna Marie Berg*, der udgaaet fra det moderne Hotel havde god Indsigt i Madlavning; dengang lærte jo velstaaende Folks Døtre at bestille noget. At hendes Fader var en velstaaende Mand maa siges at fremgaa af, at han antoges som Kautionist for Holm. Efter indhøstet Erfaring vilde man nu have Sikkerhed.

Det har i Begyndelsen vist set helt lyst ud for den 40-aarige Forstander og hans unge, rimeligvis betydelig yngre Hustru; men efter et Par Aars Forløb ramtes Familien Berg af en fæl Ulykke, og Eftervirkningerne kendtes helt ned til Nykøbing. Der var i København udspreedt saa slemme Rygter om højstillede Embedsmænd i Kancelliet (ja selv i Højesteret!), at en kraftig Undersøgelse var nødvendig, iværksat ved den før øvrigt berygtede »hemmelige Kommission«. Begyndelsen skete i »Tre Hjorter«, hvorfra man mente at kunne efterspore en mislig Forbindelse med Kancelliet, og hvor Værtinden efter Sigende særlig drev Kommissionsforretning med Præsteembeder. Rygtet har maaske overdrevet, men en Husundersøgelse udviste dog, at der ikke var lutter rent Brød i Posen. Værten paastod, at han ikke kendte det mindste til sin Kones Handeler, men den Paastand kunde han ikke opretholde, og 20. April 1725 forkyndtes for Ægteparret Kongens Dom: Hustruen skulde hensættes i Spindehuset paa Livstid, og Manden forvises fra København²).

Brat reven bort fra sin gode Levevej indsaa P. S. Berg som kyndig Forretningsmand, at den bedste Ordning af sine Sager var at spille Fallit. Derved stod Svigersønnen rigtig nok uden Kautionist, men blev hjulpen over Vanskeligheden af daværende Raadmand i Nykøbing *Claus Flint* (Broder til den før nævnte H. B. Flint), der gik i Borgen for ham.

Imidlertid havde det taget en mærkelig Vending med

Undersøgelsen i København. Det opdagedes, at indflydelsesrige Rænkesmede, der havde store Synder paa deres egen Samvittighed, havde været virksomme ved det hele, særlig for at mistænkeliggøre Oversekretæren i Kancelliet *Frederik Rostgaard*. Der indtraadte et Omslag. Det var ikke lykkedes at finde nogen i Kancelliet, der bestemt kunde sigtes som Anna P. Sørensens medskyldige, og hun slap ud af Spindehuset 28. Juni 1726 imod at forføje sig bort fra København. Hun tyede da til Datterens Hjem i Hospitalet, hvor hun traf sammen med Manden. Længe varede Samværet dog ikke, hvad der ses af en Notits i Nykøbing Kirkebog ved en Begravelse 19. September s. A. Der læses: »Peder Sørensens Berg, kommen fra København, som døde 14. September Lørdag meget hastig, var frisk Formiddag, 56 Aar« At han kun betegnes som *kommen fra København* maa siges at være meget hensynsfuldt.

H. J. Holm blev ikke gammel i Embedet, han døde 1728. Hans Sager synes at have været i Orden, og Enken klarede sig stolt ved Boets Behandling, bistaet af sin Lavværge, selve Sognepræsten, en Broder til de fornævnte Brødre Flint. Hun gav den afdøde en fornem og dyr Begravelse til 75 Rdl. og afslog til Fordel for sine 2 faderløse Smaabørn at modtage et lige Beløb af Boet til sin egen Jordfæstelse^s). Der vides intet om, hvorvidt Holm havde andre Indtægter end sin Løn af Hospitalet; om Svigerfaderen har kunnet bjerge noget fra Fallitten 1725, vides heller ikke noget.

Den følgende Forstander *Niels Hammer* var i Modsætning til Formanden vel kendt her paa Øerne, før han fik Embedet. Han havde paa flere Steder haft betroede Stillinger som Godsforvalter og Fuldmægtig og vedblev som Forstander at være Forpagter af Konsumtion, Folke- og Familieskat. Fra den Tid, han var Forpagter paa Lundegaard (Kristiansdal) i Branderslev Sogn for Greverne Danneskjold, havde han knyttet gode Forbindelser med Handelsstanden i Nakskov, hvor Købmændene *Jokum Struck* og *Peder Top* kautionerede for ham som Forpagter, og *Johan Ditmer* blev hans Kautionist, da han 7. Maj 1728 udnævntes til Hospitalsforstander og Spisemester. Tillige blev han 17. Marts 1730

Borgmester i Nykøbing og endelig 30. Oktober s. A. Fuldmægtig hos Stiftsbefalingsmand *Reichow*, hvor han »i Kost og Løn« skulde have 100 Rdl. om Aaret, hvad han nu aldrig fik, men maaske har der været Sportler at oppebære ogsaa i denne Stilling. Han fik saaledes mere at varetage, end han kunde overkomme, navnlig i Betragtning af, at hans Helbred nedbrødes ved Drik. Naar hans Forsømmelighed blev alt for aabenbar, sagde han, at Sygdom er hver Mands Herre. Om hans temmelig bratte Død skrev Amtmand *Rosenørn* til Stiftamtmanden 30. Januar 1739: »Hammer døde i Dag. I Gaar havde han Barn i Kirke (*Rosenørn* var Fadder); jeg fulgte med til Klosteret, hvor han fuldt paaklædt, vel med svagelig Helbred, men uden Dødstegn opvartede Gæsterne til Klokken halvgaaen 1, i Dag død ved samme Tid«. Han døde som en velstaaende Mand. I de sidste Aar havde han Hjælp af sin Broder *Gert H.* (senere Toldkontrollør og By-skriver i Rønne), men den bedste Hjælp havde han vist i sin Hustru *Anna Hvalsøe*, der lader til at have været godt inde i hans Embedssager og skrev godt for sig^o).

Nu tilbage til Kasse manglen 1723. For sent indsaa man det fejlagtige i ikke at have krævet Sikkerhed for de Midler, der var betroet *Ns. Pedersen*, og ikke ført fornødent Tilsyn. Ordningen af hans Bo blev trukken ud i o. 3 Aar, og da det viste sig forgæves at faa Dækning, maatte den nedsatte Kommission dømme Hospitalets foresatte til at godtgøre det lidte Tab. Derved var der givet et ildevarslenende Signal til kommende Retstrætter, for der havde vel været nok om Raadet, men der var vist ingen, som godvillig vedkendte sig sin Del af Ansvaret.

Heldigvis gaves der Henstand med Dommens Fuldbyrkelse, og imens aabnedes en herlig Udvej for de tiltalte. Hvad om man satte et lille Lotteri i Gang for at faa fat i den savnede Mønt! Kongen havde selv vist Vejen nogle Aar før under en indtrædende Pengemangel, da han nedlagde Landsbyen Knubbeby i Kappel Sogn, af hvis Jorder han med andet Krongods oprettede Hovedgaarden »Gottesgabe«, som bortspilledes i et Lotteri. 1728 opnaaedes virkelig Tilladelsen; der tryktes 3400 Lodsedler, hvis Salgspris ikke kendes, ej

heller hvad der kunde vindes, — en Herregaard var det nu ikke. Slet saa glat kunde det heller ikke gaa for Hospitalet som for Kongen, der uden videre befalede en Del velstillede Undersaatter at købe et større eller mindre Antal Lodsedler; men til Gengæld gav man sig god Tid med Afsætningen.

Endelig havde man 1733 indvundet Tabet. Underskuddet var dækket, og Hospitalsøvrigheden kunde drage et Befrielsens Suk — *foreløbig*. Det var vedtaget, at det indkomne skulde udlaanes til »en dygtig Købmand«, efter at 400 Rdl. var henlagt til Hospitalets Husholdning; men dette fraveges, da Nykøbing Amtmand *Hans Landorph*, der var Medlem af Hospitalets (og Skolens) Direktion, meldte sig som Laantager til de 750 Rdl., der var tilovers. Han fik Ønsket opfyldt, — og saa kom Svikmøllen paa ny i Gang.

Landorph kunde ellers siges at være velstillet. Han havde arvet det samlede Gods *Baadesgaard* (Græshave Sogn, henved 900 Tdr. Hartk.) med 5 Kirker, alt gældfrit. Men allerede 1728 havde han maattet laane 2400 Rdl. af Skolens Legatkapital, og nu 11. Juni 1734 laante han yderligere 1200 Rdl. af samme Fond foruden Hospitalets 750 Rdl. For de 2 sidste Laan pantsatte han Arninge Kirketiende og et Par Bøndergaarde; men i Mellemtiden havde han ruttet i den Grad med Penge for at tilfredsstille sin ustyrlige Pragtlyst og Forfængelighed, at der havde været god Grund til nøje at undersøge, om han havde fuld Raadighed over det pantsatte. Dette var ikke Tilfældet, han havde i Forvejen givet Konferensraad *Hs. Vilh. Kaalund* Sikkerhed i de samme Ejendomme, og først et Par Aar efter opdagedes hans Bedrageri under Behandlingen af Kaalunds Dødsbo. — Sagen maatte tillige være pinlig for Kongen, som Nytaarsaften 1734 havde ophøjet ham i Adelsstanden.

Landorph maa have haft en ejendommelig Evne til at indynde sig hos de højtstaaende. Hans Hustru *Magdalene Christine v. Lützow* var Datter af den forrige Stiftsbefalingsmand v. L. til Søholt, Ulriksdal og Sædingegaard, og ved hende er han vel kommen i Forbindelse med den godgørende Prinsesse *Charlotte Amalie*, hvis Hjælpsomhed han ikke undlod at udnytte.

Han vidste godt, at Hospitalet var saa ilde stedt, at de ved Dødsfald ledige Klosterpladser foreløbig ikke kunde besættes, og at Understøttelsen til afsindiges Ophold maatte ophøre. Paa den forfaldne Kringelborggaards Bygninger havde den driftige Ns. Pedersen kostet 340 Rdl., hvilket Beløb Hospitalet mente at burde overtage, for at Bygningerne kunde blive Stiftelsens Ejendom. Forstanderboligen med tilhørende Bygninger var faldefærdige, Bønderne trængte til Saakorn og »Bester« (Heste) m. m., og værre var det, at deres Skattebøger 1734 udviste en Restance paa over 900 Rdl. i kgl. Skatter, og denne Gældspost voksede med Aarene, saa Regimentskriver *Peder Henningsen Buchhalj* truede med at gøre Udlæg i Godset, som derved vilde mindskes betydeligt i en Tid, da der ved Tvangssalg næppe vilde opnaas 50 Rdl. pr. Td. Hartk. — Om Bøndernes endnu større Restancer i Kongetiende til Hospitalet skulde der helst ties.

Saa vidt var det næppe kommet, hvis den øverste Ledelse havde magtet sin Opgave. Samme Aar som Landorph fik Nyk. Amt (1722), blev *Jørgen Ernst v. Reichow* Stiftsbefalingsmand. Han var en svag Mand i mere end een Betydning, der ikke formaaede at optræde med fornøden Fasthed overfor de underordnede Embedsmænd. Landorph ønskede straks Fritagelse for at være Medlem af Direktionen, men det afslog Kongen, og fra 1725, da han første Gang deltog i Sessionen, var det nok nærmest ham, som indtil Reichows Død 1735 afgjorde Sagerne.

Den følgende Stiftsbefalingsmand var *Peter Neve*, hvem Rhode kalder »en vittig, munter (d. v. s. klog, livlig), meget afholdt og elsket Herre«. Lidt for *livlig* har han dog været i sin Opfattelse af Maaden, hvorpaa Hospitalet kunde komme paa Fode. Efter hans Formening vilde der kunne indvindes langt større Indtægt, naar der iværksattes »nogen Vindskibelig- heder eller Kunst« ved Godsets Drift (smlgn. Aarvog 1919 S. 18, Note 3). Teoretisk set havde han naturligvis Ret, men Praksis fattedes. Foreløbig gjaldt det om at afværge det bebudede Sagsanlæg, og med dette for Øje enedes Neve, Biskoppen og Landorph om at lade Buchhalf forpagte Kringelborg for 150 Rdl. aarlig. Neve, som var en rig Mand, laante

da Hospitalet 500 Rdl., der skulde afdrages med den aarlige Forpagtningsafgift.

At dette Forsøg maatte være dødfødt, er indlysende allerede derved, at Hospitalet hidtil kun havde haft 16 Rdl. aarlig (omsat til 16 Tdr. Byg) af Kringelborg. Sagen bragtes i Stand 9. Juli 1737, hvor alle skrev under, ogsaa Raadmand *Bold*, hvad der fremhævedes, fordi han stadig var i Opposition, hvor han fandt, at man gik de fortrykte for nær. Han har ladet sig overrumple uden at overtænke de utaalelige Følger, dette vilde medføre for Bønderne, der hidtil ikke havde gjort Hoveri paa Kringelborg. Dette fik han tit at høre.

Man havde været saa forsynlig at faa en kgl. Skrivelse, hvori det paalagdes Hospitalsbønderne ogsaa at udføre Hovarbejde paa Kringelborg. Forpagteren fik derved den fornødne Arbejdskraft helt gratis, og herom drejede det sig nok fornemmelig ved den meningsløse Forhøjelse. Efter at Bønderne havde indgivet en skriftlig Forestilling til Direktionen, indsaa denne, at man var gaet for vidt, og det vedtoges 30. Oktober s. A. at skaffe dem Lettelse i Hoveriet til Hospitalet ved at fritage dem for at køre Forstanderens Brænde hjem, skære Tørv til Bøtogaard, save og flække Brænde i Hospitalet, bære »Lov« (det koghede Vand ved Ølbrygning), male Malt og Gryn samt rense Gaarden sstds., lukke Gærder med *egne* Tjørn og gøre Ægter til Lolland. Direktionen tilbød dernæst at skaffe dem større Udvisning af Brænde ved Brødbagning til Kapellets Beboere eller, hvis dette ikke opnaedes, Lettelse i Landgilden. Tillige lovedes Lettelse ved at lade Husmændene udføre en Del Arbejde og i øvrigt at fordele Arbejdet paa en mere betryggende Maade.

Man gik fra en Yderlighed til en anden og stod aabenbart raadvild. Bønderne lovede, vel i Betragtning af den fremskredne Aarstid og af Respekt for Kongens Brev, at lægge Kringelborgs Vintersæd og lukke Gærderne, men fuldførte det næppe, lige saa lidt som de nogen Sinde fik Nys om de 30. Oktober vedtagne Lettelser!

Uheldigt var det, at Kongen i de samme Dage underhandlede med Neve om at overtage Embedet som Stiftamtmand i Aggershus Stift. Han udnævntes 15. November 1737, og

s. D. blev Grev *Frederik Raben* til Kristiansholm (Aalholm) m. m. hans Efterfølger her.

Nu fik Landorph travlt med at holde Greven underrettet om Sagerne. 8. Februar 1738 skrev han, at Bønderne nægtede at udføre selv den mindste Bagatel paa Kringelborg. Raadmand Bold tog deres Parti og plæderede deres Sag, og da han endelig afstod derfra, tog de Prokurator *Reimer* til Hjælp. Denne skilte dem af med en god Del Penge, »og de stakkels Bønder bliver ilde førte. . . thi foruden at Naturen er ond i dem, har de dem, der styrker dem i deres Ondskab«. Fire af dem er rejst til København, og de vedbliver at holde Prokurator. Man har maattet leje Folk til at lægge Vintersæden og hegne Markerne, alt til Bekostning for Hospitalet. — Deres Tilbud om at overtage Forpagtningen bør forkastes, de kan ikke stille Sikkerhed. — Han raader Raben til med Biskoppen at udarbejde en Memorial, som Raben personlig skal give i Kongens Haand, thi gives den til »Kammeret«, siges der, at den Sag understaar man sig ikke at referere, og den lægges paa Hylden. Eftergiver Kongen ikke Restancerne, ser det galt ud, som Pengene aldrig kan ventes af Godset, og gaar med ens (tysk: *mit eins* = øjeblikkelig) Hospitalet under. — 19. Februar 1738 havde Regimentskriveren fra Rentekammeret faaet Ordre til at tage Dom over Direktørerne.

Følgende 26. Februar skriver Landorph atter, at han med Inspektørerne har holdt Møde med Bønderne og prøvet at kyse dem med Trusel om Stævning til Idømmelse af Straf, men forgæves, al Godhed (!) var spildt. I et Antal af 44 havde de svaret, at de vilde gerne, men kunde intet (ikke), og dette var saa »general« (almindeligt), at selv de rige og formuende svarede det samme. »Her foreligger et Komplot, som exemplariter bør straffes, thi ser en Provincies Bønder, at slikt gaar an, ja spørger Proprietari Bønder det samme, hvad vil da Suiten blive, og hvad Revolte vil der ikke blive! Disse Bønder er nogle Rebeller«. Prokurator *Hans Mikkelsen* bør føre Sagen mod dem, og selv vil han moderere Fremgangsmaaden. De har nu begæret Raadmand Bold til deres For svar, og da han er Medlem af Inspektionen, kommer han

saaledes til at agere »to personer« (to Personer). Muligvis er der ogsaa gejstlige med i Spillet. Noget fordægtigt maa der være, for under en Retshandling var Hospitalets Prokurator et Par Gange ude af Stand til at faa Vidner.

Endnu i Marts, kort før Landorph selv fik sin Dom, berettede han om en Rundskrivelse, han havde udsendt til Inspektørerne for at erfare deres Mening¹⁰). Svarene var temmelig intetsigende; men Bold var spydig, naar han skrev: »Jeg vilde gerne skrive noget, dersom jeg vidste kun, hvad det skulde være. . . .« Han mindede om, at han i de 14 Aar, han havde været Raadmand, forgæves havde bedet om at se Hospitalets Dokumenter, og nu havde Direktionen uden at raadføre sig med Inspektørerne indgaaet Kontrakten med Buchhalf. Ganske vist havde han skrevet under, men det var kun til Vitterlighed om, at Direktionen vilde opfylde sine Forpligtelser, af Høflighed, fordi man bad ham derom. Landorph fandt, at dette var et narrerisk Svar, eftersom Bold ved hin Session havde ført Protokollen og ikke indvendt det mindste. Nej, Bold var i Ledtog med Bønderne. Han havde rigtignok paa Landorphs Opfordring taget dem for sig og formanet dem til at adlyde Kongen, saa kunde de derefter fremføre deres Klager, men herom vilde de intet høre. De paastod, at Sagen maatte være urigtigt fremstillet for Kongen, allerede i Forvejen gjorde de langt mere Hoveri end i gamle Dage. *Den Merindtægt, Hospitalet nu skulde have af Kringelborg, var det egentlig dem, der skulde tilvejebringe.* De ønskede kun »at lægges til Hs. Maj.s Bønder, at lide samme Nød og Ret som de«, hvorefter de opregnede en god Del urimelige Paalæg fra Hospitalets Side, væsentlig Byrder, man forr. Aar 30. Oktober i Bestyrelsesmødet havde paatænkt at befri dem for, men derefter ikke havde turdet gennemføre af Frygt for at vise for stor Føjelighed. Særlig klagede de over Brændemangel. De var nødt til ved Brødbagning til Hospitalet at brænde deres Foder (andensteds: deres tørrede Gødning), men saa kunde de ingen Gødske faa, intet Korn avle og var ej i Stand til at rede Skatter og Landgilde. Sligt Hoveri maatte stride mod Fundatsen; men hvo der brugte dem til mere, end heri var foreskrevet, over ham vilde der komme Forbandelse.

Samtidig stillede Buchhalf det nærgaaende Spørgsmaal til Direktionen, om den havde i Sinde at opfylde Kontrakten, for nu skulde der hegnes. Han havde lidt Tab nok ved, at Vintersæden var daarligt lagt, nu skulde der kanske lejes Hjælp til at faa Vaarsæden i Jorden. — Landorph foreslog da at udvirke et kgl. Paabud om at sætte 4 a 5 Bønder i Kastellet, hvad enten Loddet traf de velstaaende eller fattige.

26. Marts 1738, samme Dag som Landorph fik sin vanærende Dom, holdtes en af de saa hyppige Ekstrasessioner. Bold var til Stede som Bøndernes beskikkede Forsvar. De Sdr. Ørslev Mænd især var helt tapre. Vel var der dem iblandt dem, sagde de, som evnede at udføre Hoveriet, men de maatte først vide, hvad Godtgørelse der bødes (!), for selv om de fik 1 Rdl. for hver *Skp.* Land, var Byrden endda for stor. Buchhalf tilbød da at lukke Gærder og lægge Vintersæd for 30 Rdl. og betale 8 Mark dansk for hver Td. Land Vaarsæd. Den konstituerede Amtmand, Overførster *Konrad Runge*, der først nu kom til Orde, bestemte, at Tilbudet skulde antages, hvis Bønderne i Sdr. Kirkeby og Tjæreby ikke vilde gøre det billigere.

Næstfølgende 6. Maj kom fornyet Brev fra Kongen til Bønderne om at falde til Føje. Paa Sessionen, som derefter holdtes, erindrede Bold om Bøndernes Erklæring, at de ikke var i Stand til at bære større Byrder. Direktionen opfordrede ham til hellere at formane dem til Lydighed efter Kongens Brev. Dette var han nu som altid villig til, han vidste godt, at det vilde bekomme ham ilde, om han blev greben i at føre nogen til Ulydighed mod Kongeviljen. Han henstillede saa, om Bønderne maatte forundes Lindring, hvis det fandtes, at de var ulovligt overlæssede, ogsaa i Betragtning af, at der nu paahvilede dem en Restance (til Hosp.) paa over 2300 Rdl., som de var søgt til Doms for, »hvo der skal betale, ved Gud«. Bønderne gentog deres staaende Svar: de *vilde*, men *kunde* ikke, for saa maatte »deres eget ligge«. Styrelsen forlangte nu Kongebrevet efterkommet, paalagde Forstanderen at fordele Arbejdet og gav Buchhalf Fuldmagt til paa lovlig Maade at drive de modvillige til Arbejdet. Hans udlagte Bekostning

paa ca. 89 Rdl. skulde godtgøres ham med 50 Rdl., hvis Bønderne fremtidig vilde gøre Hoveri paa Kringelborg.

18. Juli meldte Runge til Stiftamtmanden, at Provsten og Raadmand *Vilh. Kruse* havde mindet Ns. Hammer om at tilsige Bønderne til Høslæt — der skulde *nu* et Par Mand til at sætte ham i Gang —, men der mødte ingen Bønder; derimod fik man at vide, at de gentagende havde skikket Udsendinge til Sjælland (!) om Sagens Undersøgelse. De ankede især over Paalæg af Tærskning, Gærdelukning og Pligtfolk. Buchhalf havde tilbudt at paatage sig disse »tre Poster« mod at faa 1 Mark pr. Td. Hartk., men forgæves.

3 Dage efter indtraf der kgl. Befaling til Runge, at Bønderne skulde forfølges til Doms. Men nu var Buchhalf kørt træt, han opgav Forpagtningen, da Overenskomsten slet ikke kunde overholdes af Hospitalet.

Det var ikke let at finde en Afløser. Omsider fik Bold i September fat paa en velkendt Mand, Sr. *Søren Thams*, der var villig til at overtage Forpagtningen mod en Afgift af 100 Rdl. aarlig, men saa skulde han selv lade alt Arbejde udføre. Styrelsen kviede sig ved at antage ham, for han var en forældet og uvederhæftig Mand, men en Forpagter skulde man jo have, og Kontrakten blev indgaaet. Som befrygtet gik det hele i Stykker, og *det* allerede inden Aaret var omme. Thams havde aarvaagne Kreditorer, der nu vidste, hvor de kunde træffe ham. 8. December 1738 og de følgende Dage holdt de Auktion hos ham, og her maatte Ns. Hammer, hans Konebroder, købe det nødvendigste Bohave til ham (som Laan).¹⁾

Hospitalets Stilling var nu ret sørgelig; men — *Tidernes skifter*. Denne Talemaade brugtes ved Slutningen af forrige Artikel og kan heldigvis nu gentages i bedre Betydning. 1739 blev det Mærkeaar, da et afgørende Vendepunkt indtraadte. Herom nærmere i en følgende, afsluttende Artikel.

Noter.

¹⁾ Aluntilvirkningen paa *Andrarum* i Skaane, som siden har givet god Indtægt, er endnu i Gang, men Grundlæggeren døde saa fattig,

at hans Lig i 2 Aar henstod ubegravet, indtil hans Familie, hvem han havde paaført store Tab, fik skillinget sammen til hans standsmæssige Begravelse.

²⁾ Det sjældne Fornavn *Melcher* (*Melchior*) har jeg kun truffet een Gang før og aldrig siden. En *Melchior Christophersen* vides med Sikkerhed at have været Herredsfoged i Falsters Nørre Herred 1596 og 1602. Er det den samme Mand, har vi her Eksempel paa, at en Embedsmand tillige har beklædt Stillingen som Hospitalsforstander i Dronning Sofies Tid.

³⁾ Det var en kilden Sag, der rørtes ved, naar der æskedes Redegørelse for, hvis Anbefaling det skyldtes, at de enkelte Klosterpladser bortgaves. Der skete i den Tid mellem Uret ved Paavirkning af »*Vild og Venskab*« for ikke at tale om *Bestikkelser*. Herom senere i en anden Forbindelse.

⁴⁾ Sengeklæderne har upaatvivlelig oprindelig tilhørt Pensionisterne, der medbragte dem ved Indflytningen og beholdt Brugsretten, mens Ejendomsretten tilfaldt Hospitalet, hvorfor de med Rette opførtes paa sammes Inventarieliste. Dette forklarer den mærkelige Forskel i de enkeltes Forsyning med Sengetøj i Listen af 1569. Naar deri omtales, at 3 var uden Lagen, og kun 2 havde Sengedyne og Hovedpude, har dette været alt, hvad de kunde medbringe. Det manglende maatte der bødes paa ved *Sengehalm*, som for øvrigt lige til vor Tid, selv hos mere velstillede, var en uundværlig Del af Sengelejet. En *god Seng* betød dengang en velskikket Indretning, hvori Sengetøjet med Halmen kunde anbringes; i Nutids Betydning hed det en *opredt Seng*. — For sent opdagede jeg Sammenhængen efter at have skrevet om *Register paa Sengeklæder* i Aarvog 1923 S. 33. De afsindige maatte vel siden nøjes med et Straaleje paa Jorden i Daarekisten ligesom Fattigfolk, der ingen Seng ejede. Til Gengæld forsynede Hospitalet dem med Gangklæder. Derimod var det udtrykkelig forbudt Hospitalet at skaffe Gangklæder til dem, der havde Ophold i Kapellet.

⁵⁾ I Frederik II's Fundats var 20 anført som Mindstetal paa dem, der skulde forsørges, hvortil kom de oprindelige 2 Skolemænd samt Forstanderen med 7 Medhjælpere, saa der var opgivet »i alt 30« (som skulde bespises), men desuagtet mente man sig stadig forpligtet til at underholde 30 Pensionister, i Betragtning af, at 30 var »det sidste Tal i Fundatsen«.

⁶⁾ Rimeligvis har der været en Del Mad i Behold i Hospitalets »Madbo«, tilberedt til de syge — svagelige var jo de fleste —, der næppe kunde fortære den forsvarlige Mængde Kød, Flæsk, Ærter, Gryn samt Malt og Humle, som maanedlig tildeltes hver enkelt. Muligvis har Ns. P. tænkt paa et saadant Hjælpeforraad, da han tilbød at forsyne de otte Disciple med Middags- og Aftensmad for 200 Rdl.

aarlig. Efter at Sammenspisningen med Lærerne viste sig ikke at kunne finde Sted, har der dog næppe været noget til Hinder for, at Disciple-
lene ved privat Overenskomst kunde faa Kost for billig Pris hos For-
standeren, der ikke for intet var Spisemester. Men den opbyggelige
Eksercits over Bordet gik de glip af. Den har vel næst efter Op-
øvelse i god Bordskik bestaaet i Samtale paa Latin, for i de Aar gik
en stærk latinsk Varnebølge hen over Skolen og gjorde den berømt.
Rektor P. Høyelse var saa stiv i Sproget, at det betroedes ham at
oversætte Kongeloven paa Latin. Stiftsbefalingsmanden, øverste Mand
i Direktionen, var saa dygtig, at han paa staaende Fod kunde holde
en Tale paa Latin. Ikke mange i vor Tid kan gøre ham det efter.

7) P. S. Berg var født i Ørsted Sogn (Jylland) o. 1670 og fik
1700 Bevilling som Prokurator i Aarhus Stift. 14 Aar efter tog han
Ophold paa Sjælland og blev Prokurator for alle Over- og Under-
retter i Danmark. Et Par Aar før Sagen rejstes i »Tre Hjorter«,
blev han dømt fra Æren, men det hindrede ham ikke i vedblivende at
give sig af med Retssager. Et afgørende Bevis mod Hustruen kom
for Dagen ved Husundersøgelsen, et Dokument, hvori lovedes 400
Rdl. for et Væntebrev paa et norsk Præstekald samt 50 Rdl. til hende
og 20 Rdl. til den, som indløste Kongebrevet. Smukt var det nu ikke
af Berg at lade uvidende om Hustruens Foretagender; havde han ved-
gaaet, at *han* ledede det hele, var han vel kommet Sandheden nærmere
og derved friet hende for den stygge Betegnelse: en »cannailleuse
Kone«. — I Chr. Bruuns *Frederik Rostgaards Liv og Levned* (Kbhvn.
1870) faar man haarrejsende mørke Blade at læse om Sædernes For-
fald i de Dage, ja selv Holberg sigter til en bestemt Kendsgerning,
naar han i sin Komædie »*Ulysses von Ithacia*«, 2. Akt, 2. Sc., lader
Kilian spørge: »Men er Dommere retfærdige hos jer?« og Trojaneren
svarer: »Forbandet, thi de ta'r aldrig imod Foræringer, men for at
have en fri Samvittighed lader deres Fruer tage dem«.

8) Naar og hvor hun og Moderen endte deres Dage, ved jeg ikke.
De maa have forlænget Opholdet i Nykøbing, hvor de maaske har holdt
Kostgængere. Hun hjemmeviedes 6. November 1731 til *Cort Jørgen
Werlos* (død som Præst for V. Ulslev 1768). Hvedebrødsdagene til-
bragtes paa Kringelborg, hvor Anna Marie skænkede ham Tvillinger.
Da Indtægterne her maatte være forsvindende, tog han snart til Kø-
benhavn »for baade at discourere og docere« (være Manuduktør, vej-
ledede studerende?). Efter nogle Aars Forløb blev han Degn i Taarn-
borg, Anneks til Korsør, hvorefter han 1737 naaede til Præstevirk-
somhed. Lollands Præstehistorie omtaler kun hans 2 sidste Ægte-
skaber og hans Børneflokk paa 21 Børn; disse maa fordeles, ikke mel-
lem 2, men 3 Hustruer.

9) Hun var Datter af den vel kendte første falsterske Regiment-
skriver *Jakob Jørgensen Hvalsøe* (senere Amtsforvalter i Frederiks-

borg Amt og til sidst Ejer af Gislingegaard) og skrev sig Anna née de Hvalsøe. Imod Ns. Hammers Efterfølger *Frederik Green*, som senere skal omtales, var hun ikke venlig stemt, vel nærmest fordi han som selvstændig Mand ikke vilde lade sig indrullere i den Klike, hun tilhørte. 1748 holdt hun Samfrændeskifte i Nykøbing og ægtede i Korsør Kancelliraad *Carl Adolf Rothe*. Hun døde i Slagelse 15. Januar 1756.

¹⁰⁾ Landorph optraadte, som om han ikke var suspenderet. I en længere, uklart affattet Skrivelse til Raben søgte han at rense sig for den »Blame« (Skamplet), der var ham paaført, for at Raben kunde tale hans Sag, »om der skulde høres Raisonnements«, men for øvrigt skulde han nok være en personlig Sammenkomst godtgøre, hvor skammeligt han var blevet overfaldet. Han vedblev saaledes at spille Rollen som den forfulgte Uskyldighed; man maa da ønske, at det er rigtigt, naar Rhode meddeler, at han døde som en angergiven Synder. — 29. April 1738 skrev Kristian VI til sin fortrolige, *J. L. Holstein*, at Landorph endelig havde faaet sin Dom. Hans Hustru havde Dagen før været hos Kongen med Bøn om, at han maatte beholde sin Ære (!). Dette afslog Kongen, Dommen *skulde* afsiges; senere kunde det mulig ske for Hustru og Børns Skyld (Rørdam, Historiske Studier II 398). Det skete Aaret efter, da han altsaa vedblivende maatte kaldes Etatsraad og den tidlig afdøde Søn benævnes Junker. Etatsraadinden, ved hvis Vugge der ikke var sunget om saa kummerfulde Dage, fik 100 Rdl. i aarlig Understøttelse af Kongen. Hun var en agtværdig Kvinde, som tappert sirede for at opretholde det tarvelige Hjem i Nykøbing, hun undslog sig end ikke for at paatage sig Pladsen som Oldfrue paa Slottet, indtil Kræfterne svigtede, og hun maatte optage enkelte Smaa-aaen. Ved Skiftet efter hende var der omtrent Ligevægt mellem Formue og Gæld, efter at Prinsesse Charl. Amalie havde bidraget 30 Rdl. til at bestride Udgifterne; men et muligt lille Overskud, som hun havde bestemt til Hospitalet, kunde der ikke blive.

Se øvrigt de righoldige personalhistoriske Noter i *Kaj C. Uldall's Indberetning om den økonomiske Tilstand paa Lolland-Falster 1735* (Aarbog 1919 S. 1 ff.). Dog maa jeg paa ny ytre begrundet Tvivl om, at Claus Flints Far († 26. Febr. 1689) har været Raadmand i Nykøbing. Han var Tysker, f. i Rostock — ikke i Næstved.

¹¹⁾ Søren Thams har jeg 1. Gang truffet 1726 som konstitueret Regimentskriver efter J. J. Hvalsøe. 1729 afsat (Kasseangel), derefter kummerlig Tilværelse (mislykket Forsøg som Forpagter af Kringelborg, Bøde for ulovlig Skovhugst m. v.), 1750 konstit. Prokurator v. Underret. i L.-F. og Underdommer i Nyk., d. 1762.

Af Aageby Sogns Historie.

Sparresholm.

Af Sv. Jørgensen.

Tæt ved det Sted, hvor Rødby—Nakskov Landevejen svinger uden om Aalstrup, drejer en mindre Bivej af fra Landevejen og fører ned til de tæt op ad hinanden liggende Byer: Opager og Aageby. Denne Vej bærer det mere mærkværdige end just poetiske Navn: Rottenborgvejen. Sagnet fortæller, at den har Navn efter en for længst forsvunden Borg, Rottenborg, fra Kong Hans' Tid.

Følger man denne Vej, kommer man efter at have passeret Aageby Aa til en Gaard, der fra gammel Tid har baaret Navnet *Sparresholm*.

Denne Gaard, der har Matrikelnr. Opager 4 og ejes af Gaardejer P. V. Hansen, adskiller sig hverken i Størrelse eller Udseende fra de øvrige Gaarde i Opager, men dens Historie er adskilligt interessantere end disses. Der er nemlig ingen Tvivl om, at Gaarden i sin Tid har været en Herregaard, for saa vidt som den i adskillige Hundrede Aar har været ejet og beboet af Adelsmænd, selv om man ikke i Ordet Herregaard maa lægge Nutidens Opfattelse af en Gaard med stort Jordtilliggende.

For ca. 50 Aar siden laa paa modsat Side af Vejen lige over for den nuværende Bondegaard et gammelt Voldsted, der bar Navnet »*Sparres Grave*« (»Sparres Høj«).

Saa længe Folk kunde mindes, havde der ikke paa Stedet været nogen Bygninger eller Rester af saadanne. Det runde Voldsted, der var 5—6 Fod højt og 74 Fod bredt¹) og omgivet af brede Grave med Brolægning i Bunden og paa Siderne, var i Aarenes Løb groet til, og ingen havde gjort Forsøg paa

¹Noter findes paa Side 38.

at sløjfe det, bl. a. maaske fordi det hed sig, at der laa en Skat skjult i de gamle Grave, og at Ulykker vilde ramme den Ejer, der formastede sig til at forstyrre Stedets Fred.

Omkring 1870 fik Sparresholm en ny Ejer. Efter i nogle Aar at have gaaet og set paa »Sparres Grave« tog han en skønne Dag den Beslutning at sløjfe dem og gjorde det — til Trods for alle gamle, overtroiske Folks Hovedrysten.

Af Sagnets Skatte fandt man naturligvis intet; men derimod fandt man i Gravene en Mængde Brøkker af Munkesten og andet Bygningsmateriale.

Saa vidt vides, blev Stedet aldrig undersøgt af kyndige Folk; det hele kastedes til; og frodigt Korn bølger nu hen over Stedet, hvor den gamle Adelsgaard laa.

I liden Afstand fra Voldstedet — der for øvrigt strategisk set havde en udmærket Beliggenhed, idet det laa paa Toppen af en bakkeformet Forhøjning i det ellers ganske flade Terrain og med den her temmelig anselige Aageby Aa i en Bue uden om sig — laa indtil paa samme Tid som Voldstedet Resterne af den Skov, der har givet Navnet til Bydelene *Aageby Skov* og *Opager Skov*.

Paa den Tid, da Adelsgaarden endnu stod, har Skoven været af ret betydelig Størrelse, men i Aarenes Løb har den lidt efter lidt maattet vige for Økse og Plov. Den sidste Rest blev fældet af nys nævnte Ejer. Ældre Folk kan dog endnu mindes den Tid, da Skoven var saa stor, at der kunde holdes Skovfester i den.

Hvad angaar Navnet Sparresholm, der af Egnens Folk anses for at være meget gammelt, er der ingen Tvivl om, at dette Navn først er blevet til, længe efter at Adelsgaarden sank i Grus, og at det er afledt af Stednavnet Sparres Grave.

Navnet Sparresholm findes ingen Steder i de gamle Dokumenter. Derimod nævnes paa en i Ryde Kirke værende Ligsten (fra 1613), der senere skal omtales, *Opagergaard[e]*.

Dette Navn synes dog ikke at have været almindeligt i Gaardens første Tid, muligt er det først opstaaet omkring 1300 og er da forsvundet samtidig med Gaarden. Overalt hvor Stedet ellers omtales, nævnes Ejerenes Navn og dernæst »til Opager«.

Da disse Adelsmænd næppe har ejet hele Opager By, kan Udtrykket kun forstaas saaledes, at Gaarden intet særligt Navn har haft — et Bevis for, at den ikke har hævet sig syn-derligt over de øvrige Gaarde i Opager.

Om Gaardens Tilblivelse og ældste Historie vides intet. Det er muligt, at dens Historie som Adelsgaard staar i Forbindelse med Nedlæggelsen af Bondebyen *Olafstorp* og Gaarden *Aalstrups* Tilblivelse, men det er nu ikke til at se. I det hele taget er det jo i høj Grad mærkeligt, at de to Adelsgaarde Aalstrup og Opagergaard ligger umiddelbart op ad hinanden.

Ogsaa om den følgende Tid er Oplysningerne ret spredte, men man kan dog i grove Træk følge Gaardens Historie ned gennem Tiderne.

Meget interessante er de ældste guldene Dokumenter vedrørende Opagergaards Historie. Heller ikke i disse nævnes Navnene Opagergaard eller Sparresholm; men det maa dog — som det vil fremgaa af det følgende — betragtes som uden for al Tvivl, at Talen her er om denne Adelsgaard.

Paa Erik Menveds Tid ejedes Gaarden af Væbneren *Otto Fogat*. Efter hans Død tog hans Enke, *Fru Valborg*, Styret paa sin umyndige Søns, *Johannes'*, Vegne. Denne, der er kommen i Ridderen *Morten Dues* Tjeneste, dør imidlertid i en ung Alder, og Fru Valborg beslutter da at skænke sin Gaard med dens fire Grundstykker og øvrige Jordtilliggende til Oprettelse af et Cisterciensernonnekloster, i hvilket hun selv vil være Nonne; og Kong Erik Menved stadfæster hendes Gave.

I Dokumenterne²⁾ kaldes Gaarden *Upabeer* paa Lolland, der ikke godt kan være andet end Upager, d. e.: Opager, da dette er det eneste lollandske Stednavn, der har blot fjerneste Lighed dermed.

At denne Antagelse er rigtig, bekræftes endvidere af Dokumenternes Fortegnelse over de ovenfor nævnte Jordtillig- genders Beliggenhed, nemlig i Kardorp, Akseby, Gloslund, Stythceby, Tillitze, Trucelsby, Alstorp, Tiirstath, Askøø, Eriks- torp, Litlæmæret, Pathorp, Gamlæøstoftæ, Bokæslæt, Armingh, Domnar, Orte og Strøuby — der maa være: Kortrup, Ake[s]- by d. e.: Ageby, Gloslunde, Støby, Tillitze, Troelsby, Aal-

strup, Tirsted, Askø, Erikstrup, Lillemer (sml. Maglemer), Paarup, [Gamle] Østofte, (Bokæslæt?), Arninge, Danne-marre, Ore og Strøby. Af disse Byer er henved Halvdelen beliggende i umiddelbar Nærhed af Opager, der ogsaa saa nogenlunde bliver Midtpunktet i den Del af Lolland, som de 18 Stednavne repræsenterer.

Da det rygtes, at Fru Valborg vil omdanne sin Gaard til et Nonnekloster, kommer der imidlertid en Mand i Vejen med en Slæde. Denne Mand hedder *Peter Vendelbo*. Han og flere andre paastaar, at de har laant Johannes Fogat Penge, og forlanger nu disse af Fru Valborg, til Trods for, at Morten Due før sin Død havde erkendt Gælden for sin.

Formodentlig har samme Morten Due intet synderligt efterladt sig; thi de formentlige Kreditorer forlanger stadig af Fru Valborg, at hun skal betale Gælden, og da hun nægter dette, bryder de med Vold ind paa hendes Gaard og plyndrer den.

Kort efter dør Erik Menved, og Peter Vendelbo og de øvrige Kreditorer tager nu uden videre — og med Domstolens Hjælp — Gaarden i Besiddelse og jager Fru Valborg bort.

Hvad skulde den arme, enlige Kvinde gøre? Det var jo »Mellemregeringernes« Tid. Overalt herskede Lovløshed, Retten sad i Spydkraftet! I Danmark herskede vel endnu Kong Kristoffer; men hvem brød sig vel om, hvad denne usle Konge sagde!

Dog, Fru Valborg havde jo Præsteskabet paa sin Side. Og det var sandelig ikke til Sinds at se roligt paa, at andre snappede den fede Bid.

Naar Kongen ikke vil eller kan skaffe Kirken og de svage deres Ret, saa maa man højere op; og nu begynder der en Kamp, der i Bitterhed ikke staar tilbage for denne Tids mange andre kirkelige Stridigheder, og i hvilken endogsaa den paa hin Tid vaklende og landflygtige Pavestol inddrages; som det synes, uden at nogen tager synderlig Notits af de Afgørelser, som denne Autoritet træffer.

Fru Valborg rejser straks — vel sagtens efter Præsteskabets Opfordring — til Avignon, hvor hun for Pave Jo-

hannes d. 22. fremstiller sin Sag og formaar ham til at hjælpe sig.

Det sker paa den Maade, at Paven udnævner Upsala-Kanniken *Niels Sigvastsson* til at undersøge Sagen. Denne overlader, efter at have foretaget sin Undersøgelse, den videre Førelse til Biskop *Peter* i Odense, som efter mange Forhandlinger dømte til Fordel for Fru Valborg og Klosteret.

Men nu fører Peter Vendelbo Kampen over i Fjendens Lejr, appellerer den afsagte Kendelse til Paven og sender Præsten *Thorbjørn* til Avignon paa sine Vegne.

Atter maa Fru Valborg af Sted, og nu prøves Sagen Gang paa Gang for den pavelige Domstol, der omsider afsiger den Dom, at Peter Vendelbo skal tilbagegive det røvede Gods, betale Fru Valborg Skadeserstatning og betale Sagens Omkostninger.

Fru Valborg havde altsaa, takket være sin Energi, vundet en glimrende Sejr; men lige før hun vilde rejse hjem for at nyde sin Triumf og ordne det endelige ved Klosterets Stiftelse, blev hun alvorligt syg og døde i Avignon. Forinden testamenterede hun alt, hvad hun ejede, til Oprettelsen af Klosteret og indsatte Johannes d. 22. til Eksekutor af Testamentet.

I Kraft af denne Egenskab befalede Paven derfor den 27. Februar 1329 Abbeden for Holme-Kloster og Prioren og Provsten i Odense at drage Omsorg for, at Godset overdroges Sorø Kloster, som saa skal sørge for Oprettelsen af det saa meget omtalte Nonnekloster.

Men heller ikke Sorø Kloster mægtede at føre den afdøde Kvindes sidste Vilje ud i Livet. Klosteret blev — uvist af hvilken Grund — aldrig opført.

Det paatænkte Nonnekloster i Opager blev altsaa aldrig til noget; alligevel fik denne Egn snart efter sit Nonnekloster, som dog ikke kom til at ligge i Opager, men i *Skimminge*, og det er jo tænkeligt — om end ikke bevisligt — at det er Fru Valborgs Klosterplaner, der aldrig blev ført ud i Livet, som har givet Stødet til Planerne om Birgittinerklosteret i Skimminge og dermed til Grundlæggelsen af Maribo By.

Hvorom nu alting er: et udmærket Billede af hele den

lovløse Tid faar man ved at stifte Bekendtskab med denne mærkelige Sag³).

I den nærmest følgende Tid er Gaarden derpaa gaaet over til Adelslægten *Bonde*, i hvis Eje den maa antages at have været i længere Tid — maaske ca. 200 Aar — hvorefter den saa er kommen i Hænderne paa en Gren af den bekendte Adelslægt *Sparre*.

Dr. Larsen skriver i sin Bog: »Laaland og Falster«, (Kbhvn. 1833), at Gaarden 1328 ejes af *Jens og Oluf Bonde*. Sin Kilde nævner han ikke; men hvis han har Ret, maa disse altsaa have været blandt Fru Valborgs Kreditorer. Trods Eftersøgninger har det ikke været muligt at faa Dr. Larsens Paastand bekræftet.

Derimod nævnes flere Gange i Slutningen af Aarhundredet »*Oluf Bonde* (Olauus Bunde), Væbner i Opager«. Ca. 1360 (Brevet uden Dato paa Grund af Beskadigelse) nævnes han i et Brev angaaende noget Gods i Suderballe (Lollands Sønder Herred⁴). 1390 d. 3. Aug.⁵) og 1397⁶) nævnes han paa ny, ligeledes som Medunderskriver paa Ejendomsbreve. Paa det sidste har hans Segl været anbragt, men det er nu forsvundet.

1357 d. 27. Maj nævnes en »*Johannis Bondæ*«, men der nævnes intet om Bopæl, men Brevet angaar lolland-falsterske Forhold⁷).

1460 ejes Gaarden af en yngre *Oluf Bonde*, 1462 af *Jens Bonde* og 1475 af *Henning Venstermand*.

Slægten *Sparre*, der nævnes i Forbindelse med Opagergaard, som den nu kaldes, første Gang 1552, hørte hjemme paa Gaarden Torkildstrup paa Falster. Ved Giftermaal med Enken *Anne Venstermand* (første Gang gift med *Nanne Jensen Qwitzow* til Olstrup) blev *Torbern Jepsen Sparre* 1505 Ejer af denne Gaard.

Torbern Sparre er ret et Billede paa hin Tids levelystne Adelsmænd, der gav Lov og Ret en god Dag og kun levede for at tilfredsstille deres Lyster. Endnu lever i Torkildstrup-Egnen Sagnet om »den gale Junker«, der svirede sammen med den saa sørgelig bekendte fynske (og dermed lolland-falster-

ske) Biskop *Jens Andersen Beldenak* paa Nabogaarden *Sørup* (i Ønslev Sogn) og var en Skræk for samtlige Omegnens Bønder, der havde kønne, unge Koner eller Døtre.

Torbern Sparres Søn, *Jep Torbernsen Sparre* synes ikke at have været af samme Støbning som Faderen. Han arver Torkildstrup efter Faderen og dør 23. December 1557, agtet og anset, som Landsdommer over Lolland Falster. Han er to Gange gift; første Gang med *Helrad Olujsdatter Falster*⁸⁾ og anden Gang med *Elsebe Sigvardsdatter Grubbe* og har to Sønner *Henning* og *Emmicke*, af hvilke den ældste, Henning, naturligvis fik Torkildstrup, som han ved sin Død i ugift Stand 1593 skænkede til Kronen.

Emmicke Sparre har uden Tvivl fra sin Bedstefader arvet en Del af de Egenskaber, der skaffede denne Tilnavnet »den gale Junker«. Et gammelt Kongebrev synes i hvert Fald at vise det.

Den 31. August 1580 skriver Kongen til Lensmanden *Hak Holgersen Ulfstand* paa Aalholm:

»Da Emmicke Sparre, der paa Skiftet med sin Broder, Henning Sparre til Torkildstrup, har faaet sin Broderlod udlagt, men siden dels har forkommet, dels ødelagt den og forhugget Skovene, nu med Vold har trængt sig ind i Broderens Gaard og forholder ham den, ja, endog uden Lov og Ret truer denne, saa Henning Sparre, vor Mand og Tjener, ikke kan nyde det, han bør, skulle de med det første gøre Emmicke Sparre haandfast, hvor de kunde faa fat i ham, og indlægge ham i et ærligt Herberg i København, hvor han skal holde Indlager indtil videre⁹⁾.«

Kongebrevet giver os god Indsigt i Forholdet mellem de to Brødre Sparre, et Forhold, der just ikke synes at være særlig præget af Broderkærlighed, og tillige fortæller det adskilligt om Emmicke Sparres Karakter og Evne til at forvalte sit Arvegods.

Denne Emmicke Sparre skriver sig 1588 til Opagergaard.

Det Spørgsmaal: Hvorledes og hvornaar er han kommet i Besiddelse af den?, viser sig at være vanskeligt at besvare; men adskilligt tyder paa, at Gaarden i længere Tid har tilhørt Sparreslægten, og at han altsaa har faaet den som Arv.

Et Fingerpeg har man maaske i den Omstændighed, at Emmicke Sparres Farmor, inden hun ægtede »den gale Junker« Sparre, har været gift med Hr. Nanne Jensen Qvitzow til Olstrup (Aalstrup), og at der 1475 nævnes en Henning Venstermand til Opagergaard, men den rigtige Sam-

menhæng af disse Forhold kan man nu kun ved et lykkeligt Tilfælde komme efter.

Det maa antages, at Anne Venstermand har bragt Torbern Sparre i Besiddelse af Opagergaard, og at Jep Torbernsen Sparre har arvet den efter sine Forældre. Et Tingsvidne fra 1552 nævner ham som Ejer af Gaarden.

Efter Jep Torbernsen Sparres Død arvede formodentlig Henning Sparre Tor-kildstrup og de andre Søskende af 1. Ægteskab Opagergaard samt nogle andre Gaarde. Disse Søskende er *Emmicke, Helrad*, † 1611, gift med Gabriel Knudsen til Krenkerup, *Karen* og *Anne*. De to sidste nævnes boende i henholdsvis Svendborg og Næstved. Emmicke beboede Gaarden, men ejede den altsaa kun i Fællesskab med sine Søstre.

E. Sparres Ligsten.

Det er muligt, at en af disse (eller en Datter af Emmicke) efter hans Død 1613 overtager Gaarden, hvad der kan stemme med, at Rhode oplyser, at der 1617 boede en Adelsdame paa Opagergaard.

Alt dette fremgaar med nogenlunde Tydelighed af en

Række Trætter, ført 1608—13, mellem Grubberne paa Aalstrup og Sparrerne angaaende Ejendomsretten til en Skov, *Magleskov* eller *Slummerskov*; disse Trætter vil blive nærmere omtalt under Aalstrup.

Efter sit urolige Ungdomsliv slaar Emmicke Sparre sig til Ro paa Opagergaard, hvor han dør den 29. August 1613. Han blev begravet i Aageby Kirke, og over Graven, der var i Midtergangen, laa en smuk Ligsten med følgende Indskrift under et godt udført Relief af Opstandelsen:

»Jeg er Opstandelsen oc Lifvit hvo som troer paa mig skal icke see Døden evindelig.

Denne Ligsten er flyttet fra Aagebye Kirke d. 26. Dec. 1776 og lagt her fra Gammelgaard¹⁰).

Her ligger begravt erlig og velbyrdig Man Emmicke Sparre til Opager Gaarde som døde den 29. Augusti Anno 1613. Gud giefve hanem en [glædelig Opstandelse].«

Endvidere er i Stenens Hjørner indhugget 4 forskellige Adelsvaaben.

Da Aageby Kirke 1776 blev nedbrudt, blev Stenen — som de senere tilføjede Linier ogsaa meddeler — af Ejeren paa Gammelgaard ført til Ryde Kirkegaard, hvor den blev lagt ved Stengærdet ind imod Hospitalets Have. Her laa den indtil for et Par Aar siden, da den blev sat ind i Muren inde i Vaabenhuset.

Angaaende Opagergaards senere Skæbne ligger det nær at antage, at den er bleven opslugt af Aalstrup eller Gammelgaard. Flere Historikere har formodet, at Gammelgaards Stifter Lavrids Grubbes 2. Hustru *Anne Sparre*, f. 1579, d. 1653, var fra Opagergaard, og at Gaarden med hende er kommen i Grubbernes Eje. Fra Opagergaard er Anne Sparre imidlertid ikke, da hun er Datter af *Villum Sparre* (der ogsaa skrev sig Grubbe) og *Maren Basse* til Vinderup. Men denne Villum Sparres Fader er Halvbroder til Emmicke Sparre, altsaa født paa Torkildstrup som Søn af Jep Torbernsen Sparre og Elsebe Grubbe, og det er jo muligt, at dette Familieskab har bragt Anne Sparre Opagergaard som Arv.

Hvorom alting er, man tager sikkert ikke fejl ved at antage, at Grubberne er blevet Ejere af den gamle Adelsgaard,

har nedbrudt Bygningerne, maaske brugt Sten og Tømmer andensteds og lagt Jorderne ind under deres Sædegaarde eller Fæstegaarde.

(Fortsættes.)

Noter.

- 1) Trap: Danmark.
 - 2) Ny kgl. Samling III 819—823.
 - 3) Se ogsaa L. G. Moltesen: De avignonske Pavers Forhold til Danmark, Side 142 ff.
 - 4) Erslev: Danmarks Breve fra Middelalderen II Nr. U 370.
 - 5) do. Nr. 3754.
 - 6) do. Nr. 4169.
 - 7) do. Nr. 2531.
 - 8) Helrad Olufsdatter Falster nævnes bl. a. i Fr. d. I's danske Registranter (udg. af Erslev og Møllerup) S. 435 som Hylderuth Oluffsdotter, Jep Torbernszens hosfrue (1532). Som Landsdommer nævnes Jep Torbernsen Sparre her flere Gange.
 - 9) Se Aarbog 1919 Side 65 ff. («Forsvundne falsterske Herregaarde»).
 - 10) Tilføjet senere.
 - 11) C. C. Haugner: Gamle lollandske Kirker, S. 100.
 - 12) Se Aarbog 1921, S. 114.
-

Beretning om hvorledes Ungdommen red Sommer i By i Kippinge for 200 Aar siden¹⁾.

Af Ferd. P. Blidstrup.

Da Pietismen ved Kong Kristian d. Sjettes Tronbestigelse 1730 holdt sit Indtog ved Hoffet, og den »protestantiske Pave«, Hofpræsten *Bluhme*, fik den øverste Myndighed i Kirkestyrelsen, der bar det pompøse Navn: General-Kirkeinspektionskollegiet, blev al Kraft sat ind paa at »kristne« Menigheden ved ydre Kraftmidler: Tvungen Kirkegang og Forbud mod Julestuer, Maskerader og Komedier; selv Bøndernes gamle folkelige Forlystelse: at ride Sommer i By blev forbudt, »da man derved fortørnede Gud«. Denne Folkefest var en Blanding af Alvor og Gammen; det første fandt sit Udtryk i Sangen: »Alverdens Skaber, mild og blid, hør os, hvad vi bede«; og hvad det sidste angaar, fandt vel Udskjelser Sted; men bedre blev det ikke, da Forbudene og Tvungen skabte Ligegyldighed for al Kristendom, mens Hykleri groede frodigt.

Da Kristian 6. døde 1746, og den livsglade Søn, Frederik d. Femte, besteg Tronen, løsnedes Baandene, og Bønderne fik igen Lov til at ride Sommer i By; men den paatvungne, unaturlige Alvor slog nu over i sin Modsætning: i Ryggesløshed og Raahed; den forrige naturlige Glæde var kvalt, og havde den været blandet med Mislyd før, saa blev det værre nu. For øvrigt gjorde det samme sig gældende lige fra Hoffet og ned gennem alle Samfundslag.

¹⁾ Meddelt efter Manuskript paa Universitetsbiblioteket (Addimenta 497).

Formodentlig har Provsten, *Jens Henriksen Schou*, der kom til *Kippinge* 1744, faaet Lyst til at genoplive den gamle Folkeforlystelse; thi Aaret efter Kristian 6.s Død opfordrer han Skoleholderen, *Andreas Tideman Severin*, at fortælle ham noget om, hvorledes Bønderne fordem red Sommer i By. Om samme Provst siges, at han havde megen Interesse for Bøndernes Liv og Færd, og for øvrigt roses han »for Nidkærhed i sit Embede, og Bønderne takke ham i hans Grav, da han som en god Fysikus har lært dem i adskillige Tilfælde at gøre sig deres Jord mere nyttig end tilforn« (Nyerups Københ. Univ. Annaler, S. 321).

Skoleholderen meddelte saa følgende:

»Først forsamles de unge og overlægger med hverandre, naar de vil ride Sommer i By, og naar Dagen dertil er bestemt, saa bereder og udpynter Pigerne nogle Dage forud de saakaldede Spær; om Aftenen for dend bestemte Dag gaar de unge Karle og Drengene omkring for de Mænds Dørre, hvor de om Morgenen agter at komme, og sjunger dend saa kaldede Sommer Viise, som begynder saaledes: Ald Verdens Skaber med god Beskeed etc., og derefter stikker en liden Stilk May udi Taget, til Tegn, at de om Morgenen vil komme igien med Tromme og Dantz, derpaa bliver de skienket af hvem som vil; om Morgenen der efter kommer baade Karle og Piiger, Karlene til Hest og Pigerne til Fods; foran Rider dend saa kaldede Skaffere, derefter Karlene, af hvilcke een af dem slaar paa en Tromme. Der strax efter følger Pigerne gaaendes, hvor af een af dem bær det andet Spær. Men samtlig Siungendes langs ad gade baade Gudelige Psalmer og Verdslige Viiser, saa som dend Psalme Af Høyheden oprunden er etc. Item med fryd ieg sagtelig en Morgenstund etc., Item O Jesu Siælens Rige Skat etc. Naar de saa kommer til en af de Stæder, hvor de tilforn har været for sig, stiger Karlene af Hesten og staar hos Pigerne, i medens en Karl og en Pige dantzer med Spærrerne ved Trommeslag, derefter afløses de, og tre andre tager Spærrerne af dem og ligeledes dantzer de med, og Continuerer [fortsætter] saa Omgangen; derefter bliver de skienket. Naar de saaledes have været Byen omkring, leverer de Spærrerne fra sig, det

eene til Een Boemand, og det andet til een anden Boemand, hvilcke 2de Mænd skal tage imod dem til forvaring ;: forstaar naar smykket er taget af dem ;: og derfor giver samme Mænd hver $\frac{1}{2}$ Tønde Øl for æres Beviisning, hvilcket bliver fortæret samme aften hos dend Eene Mand, og en anden Hellig Aften hos dend anden Mand. Nogle Søndage der efter udpyndter bemeldte Karle en Kurv med urter, hvor med de gaae omkring paa hver sted igien, og deri indsamler æg, hvor da samme Mand lægger 1 fjerding øl ind paa Bordet, der med at Tractere de unge og andre med følgende af Byen. Ved denne omgang bliver ligeledes Sommer Viisen Siunget. Disse æg indsamles og sælges, og for de Penge kiøber de unge Brændeviin og got øl, som bliver fortæret under Spil og Dantz.

At dette er mig een deel bevidst og een del fortaldt, Testeres.

Andreas Tideman Severin.

Kippinge dend 27. Septbr. A.o 1747.«

Denne Skoleholder Tideman, der ogsaa var Organist, var gift med Elisabeth Pedersdatter, der døde 17. Jan. 1755, 55 Aar gl. Allerede 28. Febr. — 6 Uger efter hendes Død — trolovedes han med Præstens Søster, Jfr. Kirstine Henriksdatter Schou (hendes Broder, Præsten, døde 6. Novbr. 1754), og Bryllupet stod 18. April. Dette Ægteskab varede kun 3 Uger; hun døde 9. Maj. s A. Men Enkemandsstanden maa have været ham utaalelig; thi Aaret efter fæster han sin 3die Brud, Agathe Clausen, med hvem han faar en Søn, Jens, som blev døbt 4. Septbr. 1757. Aaret efter døde Skoleholderen den 11. Novbr. 1758, og den 17. Juni 1760 melder Kirkebogen, at Md.me Agathe Clausen, Sl. Tideman, troloves med Velagte Sv. Niels Fuglsang, Sognedegn for Systofte.

Helligkilder paa Lolland og Falster.

Af August F. Schmidt.

Til de aarlige folkelige Festdage hører Midsommerfesten ved St. Hans. Den er en gammel hedensk Fest, ligesom Julen er en Midvinterfest. Midsommerfesten henførtes i kristelig Tid til Johannes Døbers Fødselsdag, 6 Maaneder før Jesu Fødselsdag, og det er Døberens Navn, vi har i Navnet St. Hans.

Mange Skikke knytter sig til St. Hans. St. Hans Blusene er et Minde om gammel Hellighed ved Midsommeren. Troen om Heksene, der rider til Bloksbjerg eller Hekkenfeldt paa et Kостейskift, er af yngre Dato. St. Hans Urt plukkedes ogsaa ved Midsommer, for af den at aflæse Varslet for, hvad der vilde ske i det kommende Aar.

Kildevandet tillagdes ogsaa en særlig Kraft denne Nat, man tillagde det helbredende Evne. En Grund til, at Kilderne særlig søgtes denne Nat her i Landet, var Klimaet. St. Hans Nat er midt i den nordiske Højsommers favreste Tid, og i den lune Nat kunde syge og svage Mennesker, der søgte Kilden for at helbredes, taale at overnatte i Telte ved Kilden eller under aaben Himmel, om det skulde være.

Naar man vaskede det syge Sted i det friske Kildevand, troede man, det blev raskt, hvad det vel ogsaa i de fleste Tilfælde gjorde. En Sygdom, der hyppig blev helbredt ved Vaskning i en hellig Kilde, var Øjensygdom. Naar et Barn med daarlige Øjne blev ført fra et mørkt og tilrøget Hus ud i den friske, milde Sommerluft og fik Materie og Snavs vasket bort fra disse, var det for øvrigt intet Under, at Øjenlaagene lidt efter lidt hævede sig og Barnet kunde se. Nu vil vi betragte dette som noget meget naturligt. Eller naar et gammelt, gigtsvagt Menneske blev ført til Kilden og fik de svage Lemmer godt rensed og gnedet i det friske Vand,

er det ogsaa naturligt, at Gamlingen for en Tid følte sig befriet for sin Plage. Der findes Beretninger om, hvorledes Mennesker, som kom til Kilden, humpende ved Stokke eller Krykker, kastede disse, naar de efter den forfriskende Renselse følte sig raske. Men mange af hine Mennesker har sikkert maattet savne deres Stokke eller Krykker, naar Gigt-smerterne indfandt sig igen. Ved mange af de hellige Kilder kunde man Dagen efter et Kildebesøg finde Stokke, Krykker, Tøjstumper og andre lignende Genstande, som Gæsterne ved Kilden lod tilbage. Af denne Grund hedder Kilden i Krønge Sogn paa Lolland *Krykke Kilde*.

Fra hele Danmark kendes ikke mindre end ca. 300 Kilder, som har været ansete for hellige. Til de enkelte Kilder knytter der sig tit forskellige Skikke saavel som Besøgstider. I visse Egne af Jylland besøgtes Kilderne baade ved Forarsfesten, Valborg Aften (30. April) og ved Midsommerfesten, St. Hans Aften. Kilder, der var indviede til Vor Frue, besøgtes Vor Frue Dag (8. Septbr.), ligesom Kilder, som var indviede til en Helgen, besøgtes paa vedkommende Helgens Dag. Dette var dog kun Reglen, naar Dagen var om Sommeren; en enkelt Undtagelse findes der dog, idet *Mariestikilde* i Farstrup Sogn, Slet Herred i Himmerland, besøgtes den 25. Marts om Natten. Besøgene til denne Kilde har ogsaa tabt sig ret tidlig, vel nok paa Grund af den kolde Aarstid.

Kilderne havde — naturligvis — vidt forskelligt Udseende. Kilder, der laa afsides, var i Almindelighed Vældhuller, der vældede frem af en Bakkeside og bandede sig Vej ned gennem Grus og Lyng. Kilder, der laa tæt ved Bebyggelser eller paa en Kirkegaard, blev i Reglen stensatte. Ved adskillige Kilder, som besøgtes meget, byggedes Kildehuse, eller der blev sat en Karm om Kilden. Ved de store Kildebesøgstider, pyntedes de med Blomster og Grønt, der enten blev stukket i Karmen eller strøedes rundt om selve Kilden. Efter et Besøg, hvor man havde vasket sig i Kilden, maaske ogsaa hentet en Flaske »Helligvand« til en syg derhjemme, ofredes til den. Først og fremmest »ofredes« de Krykker, Stokke og Forbindinger man nu ikke mere havde

Brug for, men der skulde ofres mere: Værdigenstande, Mønter, Naale, Knapper o. s. v., som kastedes i Kilden. I disse Ofringer, hvilke vi har Beretninger om til Slutningen af det 19. Aarhundrede, findes udtrykt den primitive Tankegang: Noget for noget. For dog at faa noget reelt ud af disse Offergaver foranstaltede Sogdenes Gejstlighed og Fattigvæsen, at der blev opstillet »Kildeblokke« ved Kilderne. Fra en Mængde af Danmarks hellige Kilder haves Oplysninger om Kildeblokkene. Pengene, som Kildegæsterne ofrede i Blokken, blev givet til Sognets fattige eller til Kirkens Vedligeholdelse. Undertiden kunde saadanne Blokke give et godt Tilskud til Sognets Fattigforsørgelse. Fra Lolland og Falster haves oplysende Vidnesbyrd om dette fra adskillige Kilder. Offer til Kildeblokken er en forholdsvis moderne Variant af de oprindelige Offerskikke.

Nærmere Forestillinger om den personlige Aand boende i Kilden, og som har tilført denne magiske Kraft, kendes ikke fra germansk Omraade. Ved Midnat var Kraften størst. Da skulde den syge undertiden gaa nøgen tre Gange baglængs om Kilden med Solen. Fra to danske Kilder (i Seest ved Kolding og Vistofte paa Mols) haves Beretninger om en Kildekur, hvor visse Ceremonier skulde gentages med bestemte Dages Mellemrum i geometrisk Progression, saa længe Sygdommen varede. Eller man kunde trille sig i Duggen; thi Duggen havde Midsommernatten lige saa megen Kraft som Kildevandet. Man tog ogsaa og trillede Lagener i Duggen paa Kirkegaarden, og bagefter pressede man de faa Dugdraaber ud af Lagenet i en Flaske, som det havde indsuget, for at gemme Duggen som Lægemedel hele Aaret rundt. Hvorfor Vandet og Duggen havde magisk Kraft St. Hans Nat, vides ikke med nogen Sikkerhed. Nogle mener, at Kraften oprindeligt er en Levning, stammende fra en Renselse som Indledning til et hedensk Midsommeroffer.

Ved de hellige Kilder udspandt der sig et broget Folkeliv. Baade syge og sunde var jo til Stede. Ved en saadan Sammenstimlen af Folk indfandt sig naturligvis Kræmmere, Gøglere og Folk af lignende Beskæftigelser for at handle og tjene Penge. Efterhaanden blev der saa paa St. Hans Aften

et helt Marked ved Kilden. Markederne er oprindelig fremstaaet ved kirkelige Fester, hvor Folk samledes i Skarevis. Kildebesøgene kan paa sin Vis godt henregnes under de kirkelige Fester, og tit laa Kilden jo ogsaa ved Kirken. Ved de danske Kilder var der en Vare, som særlig forhandlede, nemlig Potter eller Øsekar. Dette har sin Grund i den Tro, at man altid skulde bruge en ny og ubrugt Potte til at øse Vandet op af Kilden med, ligesom Potten straks efter Brugen skulde slaas itu for at undgaa videre Brug af den, da vedkommende, der brugte en brugt Potte, selv vilde faa den Sygdom, som den første Bruger havde haft. Ved flere af vore Helligkilder har man da ogsaa kunnet finde Potteskaar i Læssevis.

Kildemarkederne maa have frembudt et broget Skue i den lyse Sommernat, og det er temmelig sikkert, at de har betydet en hel Del i de forskellige Egenes Folkeliv, hvor saadanne fandtes. Hvor gamle disse Kildemarkeder er, kan ikke nøje opgives, men til den tidligere Middelalder tør man let henføre dem, og det er ogsaa rimeligt at antage, at adskillige Kildemarkeder havde deres Rod i Oldtiden, hvor de saa ikke har kunnet have en kristelig Kirkefest til Grund, men den hedenske Midsommerfest. Ved Kildemarkederne foregik mange Optrin. Der findes da ogsaa Beretninger om Mord, Slagsmaal, Tyveri, Drukkenskab m. m. fra flere af de store Kildemarkeder. Særlig interessante Oplysninger herom knytter der sig til det berømmelige Lerup Kildemarked i Øster Hanherred. 1585 klager Præsten over Kildegæsternes Opførsel. Han sagde, at Markedet havde sin Begyndelse af det »paveske Aflad«, og at der i Førstningen kun kom een eller to gaaende Kræmmere dertil for at drive Handel, men efterhaanden som Besøget tiltog, fulgte der megen Uskikkelighed med — Slagtere nedbrød Kirkegaardsdiget for at lave Hytter af Stenene, Folk opbrød Vaabendøren og drev Faar og Kvæg ind paa Kirkegaarden og i Vaabehuset, ligesom de ogsaa plyndrede Præstegaarden for Tørv, Lyng, Korn, Faar m. m. Præsten foreslog, at Markedet blev flyttet, hvilket ogsaa skete. Fortsættelsen af det gamle Lerup Kildemarked findes den Dag i Dag i det berømte vendsysselske

Hjallerup Marked. Sydjyllands største Marked i vore Dage er Vorbasse Marked, der ogsaa oprindeligt var et Kildemarked, hvorfra der ogsaa haves Oplysninger om Uroligheder, Slagsmaal og lignende fra det 16.—17. Aarhundrede.

En Kilderejse var en stor Oplevelse for Deltagerne. For de raske var det alt det nye og uvante, de fik at se, som gav Anledning til Samtale længe efter, og til, at de drog til Kildemarkedet næste Aar igen. For de syge var det Helbred og Liv om at gøre at besøge den hellige Kilde, hvad enten det var et Par Forældre, der maatte rejse flere Mile med deres syge Barn til Kilden, eller det var et gammelt Menneske, der blot ventede paa at opleve Kildeturen i Aar igen, for saa vidste han, det vilde vare et Stykke Tid endnu, inden Døden kom og befriede ham fra Lidelserne. De mangeartede Oplevelser, som baade syge og sunde var udsatte for paa en Kilderejse, gav Stof til Samtale Vinteren igennem i de lave Bondehytter, hvor Trækken fik Gigten til at indfinde sig paa ny, og Røgen fyldte Øjnene med Urenhed, saa der blev god Grund til at foretage en Kilderejse til Midsommer igen. Og saadan blev Kilderejserne ved de mange Slægtled igennem indtil den allernyeste Tid, hvor den hyppigere Brug af Læger og de bedrede hygieiniske Forhold samt den stigende Oplysning har standset Kilderejserne, tilligemed at Troen paa deres underbare Kraft har tabt sig. En sidste Rest af de fordums Kildemarkeder findes dog endnu i Københavnernes Rejser hver Sommer til Dyrehavsbakken og Kirsten Pils Kilde, hvor der er en Masse Gøgl.

Efter denne almindelige Indledning om Kildedyrkelse skal jeg gaa over til Redegørelsen for *Lolland-Falsters* Helligkilder. I Forhold til andre Egne af Danmark findes der ikke saa faa hellige Kilder paa disse to Øer, ligesom der til flere af dem knytter sig en Del kirkehistorisk Stof af Interesse. Derimod findes der temmelig lidt Folkeminstof om de enkelte Kilder; maaske dette Arbejde kunde foraarsage, at lokalkendte Folk kom frem med deres Viden om de enkelte Helligkilder. En Del Stof maa man formode, der endnu findes i Folkeoverleveringen Emnet vedrørende.

Jeg har valgt at lade Kilderne følge i samme Rækkefølge

som i Traps Danmark, 4. Udgave. Samme Rækkefølge for Landets Sogne findes ogsaa i Dansk Folkemindesamling (D. F. S.), hvor Størstedelen af det utrykte Stof om Kilderne findes. Afdøde Thomas B. Bangs Forarbejder til en Beskrivelse af Danmarks Helligkilder har været mig til god Nytte. Af trykte Værker har jeg særlig benyttet E. Pontoppidans Danske Atlas VI fra 1774 (forkortet til D. Atl.). Hofmans Fundationer VI 1760 (Hofman). F. Rhode: Laaland-Falsters Beskrivelse 1776 I—II (Rhode), udgivet paany 1859 J. Friis (Friis). J. H. Larsen: Lolland og Falster 1833 (J. H. Larsen). I Kirkehistoriske Samlinger (Kirkeh. Saml.) findes det væsentligste om de kirkehistoriske Spørgsmaal. De øvrige Forkortelser behøver næppe Forklaring.

Maribo Kilde findes omtalt i en enkelt Opskrift i P. Syvs Visebog 1695, 577 i Folkevisen *Livsvandet*¹⁾. Indholdet af Visen er dette: Algreven er forelsket i Dronningen. Han besøger hende. Dette faar Kongen at vide, og som Hævn lader han Algreven hugge i Smaastykker og bære ind for Dronningen, tilberedt som en Raadyrsteg. Dronningen ser, at det ikke er Stegen af en Raa. Hun samler Stykkerne sammen, lægger dem i »det forgyldte Skrin« og

»Til *Mareboe* Kilde monne hun gaa.

Hun *døpped* dem i det klareste Vand:

»Stat op, stat op, du kristen Mand.

Den Mand stod op og takkede Gud:

Saa drog han sig af Landet ud«.

Visen kendes ellers kun fra to Opskrifter fra det 19. Aarh. I Stedet for Kilden lader den ene Opskrift Dronningen bære Stumperne til »det levende Vand«. En midtjydsk Opskrift har blot: (hun lagde ham i Vand.²⁾ Det kan saaledes være noget tvivlsomt, om Visen oprindelig har ladet Underet ske ved en Kilde, men man kan dog sammenstille P. Syvs *Mareboe Kilde* med »den Hillevas kille«, d. e.: *Flod*³⁾, hvori Valravnen

¹⁾ Noter findes paa Side 64.

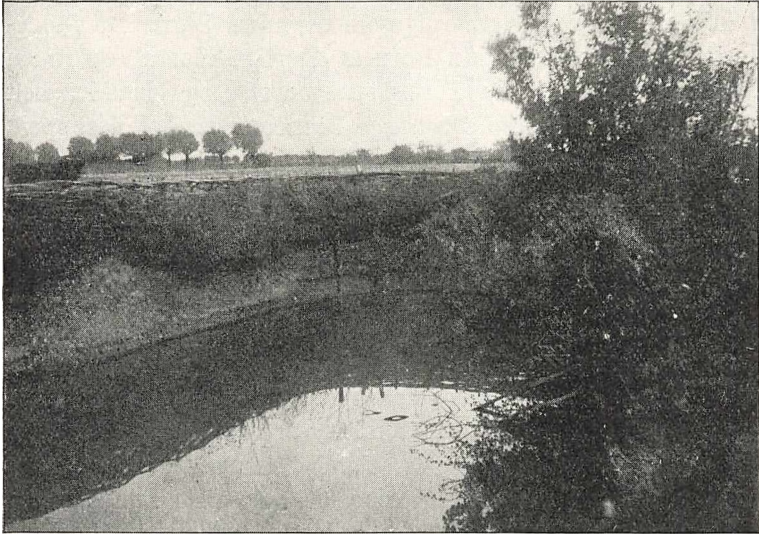
dypper den ihjelslagne Jomfru. Hvis Maribo Kilde er et yngre Indskud af Syv, er det i hvert Fald Vidnesbyrd om, at der i det 17. Aarh. har været en kendt Lægedomskilde ved Maribo.

Trækket om Opsamlingen af det ituhuggede Lig og Helbredelsen ved at sænke det i en Kilde genfindes i Sagn og Æventyr vidt forskellige Egne fra.

Hellig Trefoldighedskilde (Lollands Sønderherred, Kappel Sogn) fandtes ved Kappel Kirke paa Gottesgabe Mark. Kilden skal være fremsprunget af sig selv. Den besøgte meget af syge. 1755 meddeles til Thurah, at der aarlig ofredes 10—12 Rdlr. i Kildeblokken. 1766 skriver Rhode, at endnu i Mands Minde kunde Kilden have en aarlig Indtægt af en halv Snes Daler. Rhode har sikkert denne Oplysning fra Thurah. Endnu 1770—80 blev Kilden besøgt og indbragte de fattige en 14—16 Rgdlr. I et Brev til V. Bang fra 1896 (i D. F. S.) meddeles, at for en Menneskealder siden fandtes Stumper af Krykker paa Kirkeloftet, efterladt af Krøblinge, der var blevne helbredte af Kildens Vand. 1857 stødte man ved Brøndgravning paa en Vandaare fra Helligkilden, hvorfor Vandet i denne sank betydelig. Brønden, der blev gravet, udmærker sig ved en rig Vandmængde, saaledes 1858—59, da der var stærk Tørke.

Kappel Kirke var oprindelig et Kapel (deraf Navnet Kappel). Dette Kapel kom særlig i Ry, da Kristian 1.s Dronning, Dorothea, 1466 skænkede det en Del Rettigheder, som var til stor Skade for Hovedkirken i Vestenskov, hvis Gejstlighed stedse saa med Uvilje paa Kapellets Opblomstring. Derved fremstod en stor Strid mellem Vestenskavs Gejstlighed og Beboerne af Sjunkeby, Knubbelykke og andre beboede Steder i Udkanten af Vestenskov Sogn. Striden affødte ogsaa Kongebreve. I et af disse fra 20. August 1570 giver Frederik 2. Befaling til, at Kilden, »hvor der skal holdes megen Misbrug og Afgudsdyrkelse, saa at mange didsøger, slig ugudelig Handel at bedrive,« skal med det allerførste efterskydes og Kapellet nedbrydes og benyttes til Vestenskov Kirkes Behov. Dette Kongebrev skete dog ikke Fyldest. Aaret efter udstedtes et andet, der gaar ud paa, at

Kapellet skal bevares. Dette blev i det 17. Aarh. Anneks til Vestenskov, 1882 eget Pastorat. Kappel Kirke tjente de søfærende til Mærke. Af Kongebrevet fra 1570 ser man, at Kil-

Stedet for Kilden ved Kappel (t. h. ved Busken⁵). Fot. Sv. Jørgensen.

den har været meget besøgt paa denne Tid. Kilden, der sikkert er en meget gammel Helligkilde, har aabenbart givet Anledning til, at man byggede Kapellet — i Lighed med de fleste Kildekapeller⁴).

St. Lauritz Kilde (Lollands Sønderherred, Avnede Sogn) fandtes ved Aabredten tæt ved Kirkegaarden. Dens Vand skal have været lige saa kraftigt som Vandet i Mahøj Kilde i Halsted. Men 1681 meddeler Præsten, Johannes Rasch, at man kunde kun sjælden komme til Kilden, da det salte Hav gaar op over den. Samme Præst meddeler endvidere, at en Mand af hans Menighed, som i et Par Aar havde været sengeliggende og til sidst kun var Skind og Ben, drak af St. Lauritzs Kildevand, og 8 Dage efter kunde han selv gaa til Kirke og var »nu iblandt de friskeste iblandt os«. Ligeledes beretter Pastor Rasch om, at et Tvillingbarn var født med Fingrene knyttede i venstre Haand, og de fire første Uger af dets Liv kunde Barnet ikke lukke Munden op, saa det var nær

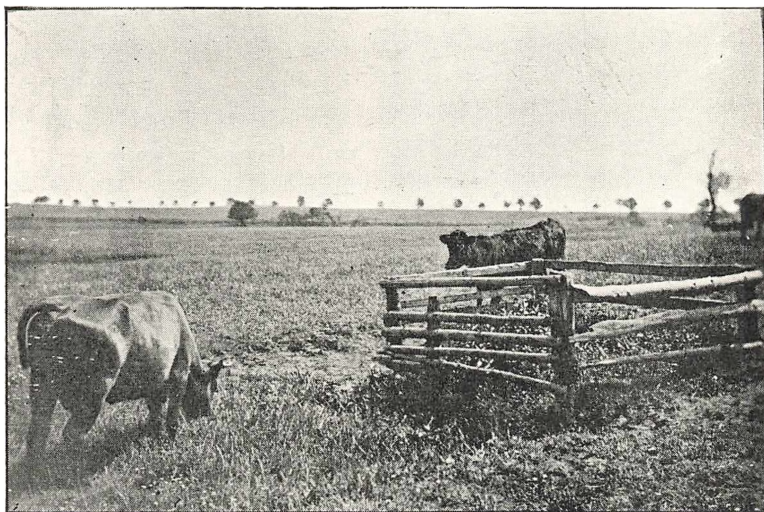
ved at dø Hungersdøden. Tvillingerne havde ogsaa aabne Saar paa deres Legemer. Saa besluttede den fortvivlede Moder at lade Børnene føre til St. Lauritz Kilde. Her toede hun først den syge Drengs Mund, og Morgenen derefter kunde han lukke den op og patte ligesom det andet Barn. Da Moderen saa det, vaskede hun Barnets daarlige Haand, og inden anden Dags Morgen var Fingrene udrakte og Haanden helt rask. Nu rensede hun saa begge Børnene over hele Kroppen, og inden to eller tre Dage var de aabne Saar helede^o).

Kogekilden (Lollands Sønderherred, Stokkemarke Sogn) fandtes tæt Nord for Kældernæs ud mod Stranden. Kilden lignede en kogende Gryde, og da Vandet altid var i sydende Bevægelse, fik den Navnet Kogekilden. Oven paa det ferske Vand flød det salte, og da det ferske og det salte Vand ikke vilde blande sig, havde Vandet et uklart Skær. I Danske Atlas meddeles, at det skal være lige saa godt som det *Roeskildske Vand*. Rhode meddeler, at Kilden var indtil 12 Alen dyb og leverede ca. 2—300 Tdr. Vand i Døgnet. 1896 undersøgte Kustode J. Olsen, Maribo, Kilden, men kunde ingen Steder spore den, og ligeledes udspurgte han en gammel Mand, som var godt lokalkendt, men denne havde aldrig set noget til Kogekilden. Ved Saltvig findes Spor af et Kapel, som Sagnet siger, skal være helliget St. Oluf. Der har sikkert været Forbindelse mellem Kogekilden og Kapellet⁷).

En *hellig Kilde (Lollands Nørreherred, Herredskirke Sogn)* findes tæt ved Kirken i en Eng. Rhode beretter, at den blev fundet 1760 af Sognepræsten L. Wickmand (1749—63), »men synes af Fædrene besøgt og istand holden. Slige Kilder bør her betragtes som Sølvminer⁸). Et Sagn, optegnet 1921, meddeler følgende om Kilden: Et Tørkeaar foraarsagede, at der blev for lidt Vand baade til Mennesker og Dyr. Saa gik en Jarl, Herritz paa Bjerrebygaard, ud hver Dag med en Pilevaande for at søge efter Vand, men uden Resultat. En Morgen samler han sine Folk, lover i deres Nærværelse at bygge en Kirke paa det Sted, hvor Gud vilde unde ham at finde en Vandaare. Han finder kort efter en saadan med Pilevaanden, graver, en Kilde vælder frem og oversvømmer Terrainet. Kilden var i Besiddelse af helsebringende Kraft. Folk

kom langvejs fra og badede sig i dens Vand. I det tørre Aar 1858 var den en sand Guldaare for Omegnen.

Trækket, at finde en Vandaare ved Hjælp af en Pilekvist, er meget udbredt og kendt. Men mon Sagnet er ægte? Det er lidt for romantisk farvet. Navnet Herritz er blot en folke-mytilogisk Forklaring paa Sognavnet.

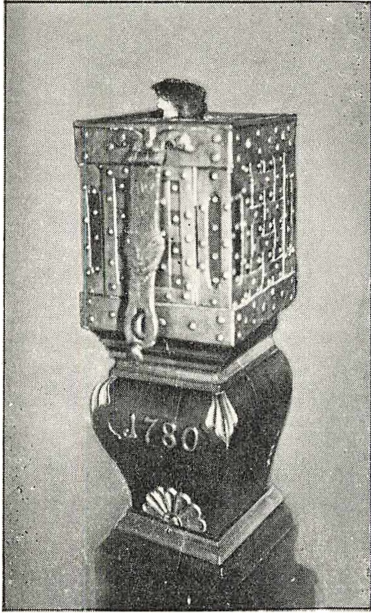

Mahøj-Kilden.

Fot. N. M. Nielsen.

Mahøj Kilde (Lollands Nørreherred, Halsted Sogn) findes paa Magshøj, en lille Højning i en Eng tæt ved det for-dums Halsted Kloster. Om Vinteren var Højen omgivet af Saltvand fra Nakskov Fjord, men Vandet i Kilden var lige godt. Formen *Mayhøj* i Danske Atlas er den rigtige (Ma[de] d. e.: Eng), men for at forstaa Navnet, har der dannet sig et nyere Sagn om en Kæmpe, Mag, der redder Pigen, Helene, af en Trolds Vold en Morgen ude paa Engen. Mag kommer til at dræbe baade Trolden og Helene med sin Le, men for at retfærdiggøre ham, vælder en Kilde frem af Højen, og denne fik Navnet Mags Kilde. Tæt ved Mags Kilde rislede en anden Kilde frem, der fik Navn efter Pigen Helene (om Helene Kilde, se nedenfor). Munkene i Halsted Kloster brugte Mahøjs Kilde som Sundhedskilde, og i en aaben Blok ved

den nedlagde de besøgende frivillige Gaver til de fattige. En Tid synes Kilden at være bleven glempt, og Præsten i Halsted Avnede, J. Rasch (1662—84) har ment, at det var fornødent at give dens Berømmelse et Opkog, hvilket skete i en i »Extraordinaires Maanedlige Relation om det Nyt, som er passeret och fremkommen i Augusti Maaned 1681« optaget Artikel:

Kildeblokken fra Mahøj*). Fot. N. M. Nielsen.

Berætning om den ny opsprungne Læge-Kilde.

Pastor Rasch fortæller om, hvorledes en Læge-Kilde formedelst Guds Godhed er bleven aabenbaret 14 Dage før St. Hansdag. Kilden er udsprungen af en lille Høj, Mahøj, i Halsted Saltenge. Mange Hundreder, baade højadelige, gejstlige og verdslige Personer, er blevne helbredte ved at vaske sig i den. Alle Slags Sygdomme kunde helbredes. En Dreng, der var »stock-blind«, blev seende. Vanføre kastede deres »Kieppe oc Krycker paa Stæden«, ja, selv en Mand, der i 2—3 Aar havde lidt af

»Kaaldesyge«, som var meget almindelig paa Lolland, blev helbredt.

1743 meddeles, at der aarlig indkommer 10—12 Rdlr. i Blokken. I en Indberetning til Thurah 1755 meddeles, at mange svage Mennesker aarlig om Sommeren søger Kilden og ved den Lejlighed nedlægger Penge i Blokken til Sognets fattige. I Danske Atlas berettes, at Kilden besøges St. Hans Aften, og der indkommer aarlig 50—70 Rdlr. i Blokken. Et Kapel, der var helliget St. Olaf, var opført ved Hellig-

*) Findes paa Juellinge (Halsted Kloster) og fotograferet efter Tilladelse af Greve Krag-Juel-Vind-Frijs.

kilden⁹), men det nedbrødes i 1564¹⁰). Af dette Kapel findes ingen Spor nu, meddeler J. Friis 1859, hvorimod Blokken med tre store Laase endnu 1859 stod ved Kilden, hvis Vand var velsmagende og altid i rigelig Mængde. Indtil omkring 1830 besøgte Kilden af den menige Mand, og Gaver blev ved at tilflyde Blokken til omkring 1858, og disse beløb sig til 25—30 Rdlr. aarlig paa dette Tidspunkt. Kildeblokken opbevares nu paa Juellinge (Halsted Kloster).

Paa Højen ved Kilden stod en Busk, som E. T. Kristensen har set. Paa denne Busk hang der mange Laser og Klude til Minde om Helbredelser ved Kilden, i hvilken de syge vaskede sig. 1915 fortælles til Thorkild Gravlund om Kludene paa (Tjørne)-Busken, at de huskedes af den 55-aarige Meddelers Forældre.

Helene Kilde, hvis Oprindelse (forklaret af Folkesagnet) er nævnt, var mindre kendt. Den fandtes tæt ved Mahøjs Kilde. Den omtales af J. H. Larsen 1833, og da var den endnu anset for at være en Sundhedskilde, »hvis Vand formenes mineralsk¹¹).

En *Kilde* (*Fuglse* Herred, *Toroslunde* Sogn) beskrives hos Rhode saaledes: »Dette er et af de ældste beboede Steder i hele Landet, formedelst en herlig Kilde, som ikke udtørredes«. 3 a 4 Bøsseskud fra denne, Nord for Kirken, fandtes en anden Kilde af samme Beskaffenhed og med godt Vand. Disse Kilder har vel næppe været hellige¹²).

En *Kilde* (*Fuglse* Herred, *Errindlev* Sogn) fandtes paa Nørremark, ligeledes en paa Lundemark¹³).

St. Olafs Kilde (*Fuglse* Herred, *Olstrup* Sogn) skal være Anledningen til, at et Kapel i Olstrup er blevet indviet til Kirke. Kapellet var indviet til St. Olaf, hvis Billede i Slutningen af forrige Aarhundrede fandtes i Kirkens Klokkehus. Kirken er mærkeligt nok indviet til St. Laurentius. I Kildetiden (St. Laurentii Dag) var her et stort Marked, der 1632 blev forlagt til Nysted paa Grund af stedfundne »Slagsmaal og anden Ugudelighed«. Som Minde om dette Marked findes endnu Benævnelsen Toldbøssen paa en af Lungholms Marker¹⁴).

Krykke Kilde (*Fuglse* Herred, *Krønge* Sogn) har sit

Navn paa Grund af, at de syge, som blev helbredte ved Vaskning i Kilden, kastede deres Krykker ved den. Rhode meddelte, at »Kirken var i sin Tid helliget Vor Frue og skylder maaske den daværende, før saa berømte Kilde, sin Oprindelse. — Kirkens største Mærkelighed er Kalken givet af Dronning Margrethe«. Kalken findes nu i Nationalmuseet. Krykke Kilde har ikke hørt til de i videre Kredse berømte Helligkilder. Den havde meget klart og velsmagende Vand, og da den blev besøgt, samledes der en god aarlig Indtægt. Kirken skal ogsaa have heddet Krykke Kirke¹⁵).

St. Hans Kilde (*Fuglse Herred, Tirsted Sogn*) fandtes tæt Syd for Kirken i Skolens Gaard. Da Kirken ligger tæt ved Havet, har den enten været indviet til St. Nicolai, der var de søfarendes Helgen, eller til St. Hans; thi St. Hans Aften var der et helt Marked ved Kilden, da den blev søgt af mange Mennesker, som søgte Lægedom for deres Svagheder ved Brug af Kildens Vand. Paa Rhodes Tid (Midten af 18. Aarhundrede) var den forsynet med Tag og Rækværk, bekostet af Grevskabets Besiddere. Skønt Saltvandet ofte steg saa højt, at det skulde synes at beskadige Kildens Ferskvand, indeholdt den dog det sundeste og lifligste Vand, man kunde ønske. Den havde sine Vandaarer fra Maribo Sø, der ligger en Mil derfra. En gammel Kone, Mose Else, har meddelt (omkring 1900), at Folk, der led af Feber, særlig søgte til denne Kilde, hvor de kunde blive helbredte for Feberen. Det var til en bestemt Tid, Nymaane eller Fuldmaane (Optegneren kan ikke huske hvilken) Kilden skulde besøges. Og man skulde vende sig mod Solens Opgang lige idet den stod op og bøje sig tre Gange¹⁶).

En *Kilde* (*Musse Herred, Majbølle Sogn*) har været paa Kirkens Plads. Kirken skal have faaet Navn efter Kilden (?), som der ofredes til.

En Kilde (samme Sogn) fandtes paa Soesmarke Østermark i Strandbredden. Det var »en rindende vællende Kilde med godt fersk Vand udi«¹⁷).

St. Kjelds Kilde (*Musse Herred, Dølleffjelde Sogn*) fandtes længere tilbage i Tiden Syd for Kirken i Præstens Have. Denne Kilde skal være fremsprunget i Kirken en Søndag

Formiddag under Gudstjenesten. Fra da af blev Kirken anset for hellig, fortæller Sagnet. Da den blev tilstoppet inde i Kirken, sprang den frem et Par Hundrede Alen Nord for denne, hvor den endnu sprang 1710. Kildegæsterne forrettede deres Andagt i Kirken, der var indviet til St. Kjeld. Fra hin Gudstjeneste, da Kilden sprang frem, haves et Mundheld i Egnen: »Han løber oven af som Døllefjelde Degn«. Menigheden maatte nemlig forlade Kirken over Hals og Hoved for ikke at drukne. Degnen, som var længst tilbage i Kirken, maatte løbe oven paa (oven af) Stolene for at komme ud. 1893 var Kilden meget svag, ligesom Sagnet ogsaa da var ved at uddø¹⁸).

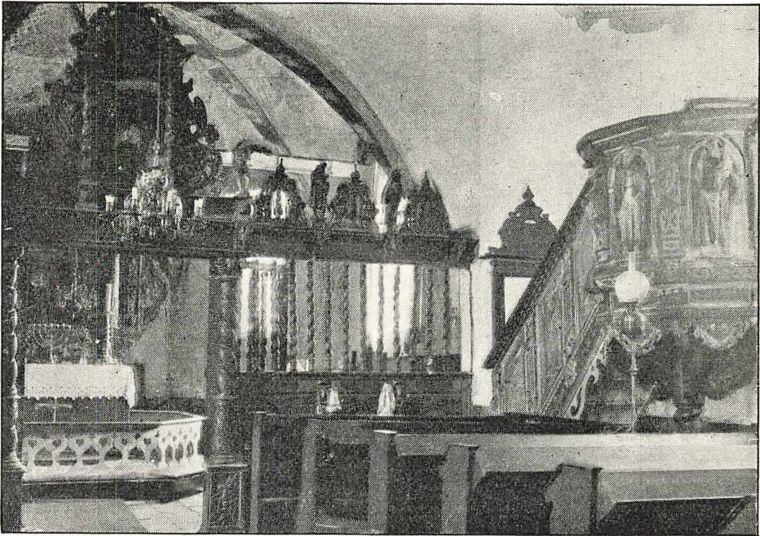
Falster.

St. Børges Kilde fandtes et Par Kilometer fra Stubbekøbing tæt ved Vejen. Da denne Kilde er sat i Forbindelse med et Helgennavn (som dog ikke findes i Ellen Jørgensens *Helgendyrkelse i Danmark*), maa man antage, at Kilden har været hellig, men videre kendt har den næppe været. Den staar nævnt i en Registrant, som findes i Nationalmuseets II Afdeling, over Kilder, Voldsteder m. m. af J. V. Nissen-Ramten.

Kippinge Kilde eller *St. Sørenes Kilde* (Falsters Nørreherred, Kippinge Sogn) findes ca. 50 Alen Vest for Kirkens Taarn. Nu skal Kilden være tilstoppet og Adgang til den forbudt. Ved Hjælp af en Søger kan mærkes en stensat Brønd i Jorden. Bag Alteret i Kirken er en lille Trælem i Gulvet, hvorunder er en — nu tør — Brønd, der forhen var meget dybere, efter Sigende. Man har villet fortælle, at denne Brønd skulde være den fordums hellige Kilde, men det passer ikke.

Kippinge Kilde blev i sin Storhedstid meget besøgt. Den var sikkert den mest besøgte og mest berømte Kilde i Danmark efter St. Helene Kilde i Nordsjælland. Grunden til dens Berømmelse var oprindeligt ikke selve Kilden, men *Kirken*, i hvilken fandtes »Det hellige Sakrament«, d. e.: *nogle flydende Draaber af Kristi Blod*, hvortil store Skarer valfartede. Til en berømt Valfartskirke skulde der helst knytte sig en hellig Kilde, og da en Kilde fandtes tæt ved Kirken, har

man let kunnet faa denne »helliget«, hvordan det nu saa er sket. Senere Sagn søger at forklare Kildens Hellighed

Det indre af Kippinge Kirke. Fot. M. Lundbo.

(hvorom senere), der, som nævnt, sikkert er af yngre Dato end Kirkens.

Kirken i Kippinge er viet til St. Maria (eller vor Frue), efter andre Angivelser til St. Nicolaus eller St. Søren, hvorfor Kilden ogsaa hyppig kaldes St. Sørens Kilde.

Om »Det hellige Sakrament«s Fremstaaen findes flere Sagn. Niels Hemmingsen er vistnok den første, som omtaler Sagen nærmere 1560. Nogle Tyve, der i Kippinge Kirke havde stjaalet Messebrødet med tilhørende Sølvæske, sank i Jorden lige til Knæerne, hvoraf Spor ses endnu. Muren gik i Stykker, da de steg over den. Dette skete ved Djævelens Kunstgreb, fortæller Niels Hemmingsen. Arild Hvitfeldt omtaler samme Begivenhed, som han henlægger til Aar 1492. Præsten »gjorde det med Besværing, at Tyffven ick kunde vjdere komme aff Kippinge Kircke med Sacramentet, uden hand sanck neder til Knæene, baade paa Kirckegaarden, paa Muren oc udi Strandbredden, huor han skilde sig der ved«.

Arent Berntsen fortæller ogsaa Sagnet i »Danmarkis oc Norgis fructbar Herlighed«, 112.

Underet i dette Sagn bestaar i, at Tyven ikke kan slippe bort med »Det hellige Sakrament«. Til et saadant plejede der ellers at knytte sig den Overtro, at der ved en eller anden Lejlighed har vist sig noget paa Brødet, der saa ud som en Blodsdraabe, hvilket kan have sin naturlige Aarsag, men i den katolske Tid blev betragtet som et stort Mirakel. »Det hellige Blod« i *Bidstrup* ved Roskilde var særlig bekendt. Der havde dryppet Blod fra et Kors, hvorfor Kirken blev meget besøgt¹⁹⁾. Lignende Helligdomme fandtes i Wilsnach og Sternberg i Brandenburg.

Et senere Sagn om samme Motiv er meddelt H. F. Rørdam 1893 af en paalidelig Mand. En Spotter var til Alters i Kippinge Kirke. Bagefter spyttede han Brødet ud, idet han sagde, det var Bagværk fra en Bager. Næste Gang, samme Mand var til Alters, fløj en straalende Fugl — medens Præsten stod for Alteret og messede — ind og satte sig paa Alterbordet, oplod sit Næb og forsikrede, at det, Præsten havde i sin Haand, var Herrens Legeme, og til Tegn herpaa skulde der vise sig Blod paa Messebrødet og *en Kilde skulde udspringe uden for Kirken*. Begge Tegnene opfyldtes. Kilden havde lægende Kraft og besøgte St. Hans Aften. Rørdams Meddeler fortalte ogsaa, at han i sin Ungdom i Slutningen af det 18. Aarh. havde været en St. Hans Aften ved »Kivinge« Kilde og der set syge og svage Mennesker i Hundredvis søge Lægedom ved denne. To Optegnelser fra 1908 og 1914 (i D. F. S.) meddeler Sagnet om Tyven, der sank i Jorden. Optegnerne har sikkert deres Viden fra litterære Kilder.

Et Sagn fra den nyere Tid meddeler Kildens Fremkomst saaledes: En Præst i Kippinge, Hr. Rasmus, byggede en ny Præstegaard tæt op til Kirken. Da Præstegaarden stod færdig, sank den pludselig i Jorden. Sammesteds udsprang den berømte Kilde. Præstegaarden blev senere bygget i Vester Kippinge. Siden er det blevet Talemaade paa Egnen, naar noget pludseligt blev borte: »Det er sunket i Jorden som Hr.

Rasmus's Præstegaard«. At faa Sagn og Historie til at falde sammen, er ofte en vanskelig Sag. Det kan bemærkes, at den sidste katolske Præst og den første lutherske i Kippinge hed Hr. Rasmus. Før Reformationen er der heller aldrig Tale om anden Helligdom i Kippinge end »Det hellige Sakrament«. Saaledes forklarer Sagnene Helligdommenes Fremstaaen, og alt tyder paa, at Kilden er den yngste.

Henimod Reformationen blev Kippinge Kirke overordentlig meget besøgt. I Begyndelsen af det 16. Aarhundrede indkom der mange Penge i Kippinge Kirkes Blok og paa dens Alter. Dette benyttede Kristian 2. sig af. Han trængte til Penge og besluttede at faa fat i nogle af Kippinge Kirkes rige Midler. En Guldsmed Kuntze i København havde forfærdiget en Monstrans til St. Andreæ Kirke eller Kapel paa Vordingborg Slot; men da dette ikke formaaede at udrede Arbejdslønnen, skulde Guldsmeden have sit Tilgodehavende fra Kippinge Kirkes Midler. Dette skete 1516. Endvidere »laante« Kristian 2. 1518 1500 Mark af Kirkens Indkomster og 1523 laante han atter betydeligt. Efter Kristian 2.s Bortgang høres ikke mere om Kongernes »Laan« hos »Sakramentet« i Kippinge, men saa var der andre, som benyttede sig af at laane Penge der, dog ikke med slet saa god Udsigt til at slippe for at betale som Kristian 2. Nu laante Bisper og Adelsmænd og -fruer derfra.

I samtidige Breve berettes, at Præsten i Kippinge med en Aarsløn af 150 Mark skulde forpligte sig til at »holde tvende gode Præstemænd og tvende Degne til Hjælp til Udførelse af den daglige Gudstjeneste i Kirken«. At der behøvedes saa mange Præster og Degne til Gudstjenesten, som bestod af daglig Messelæsning i en almindelig Landsbykirke, vidner om, hvor stort Besøget har været. Den pavelige Legat og Afladshandler, Arcimbold, besøgte ogsaa Kippinge for at gøre Forretning med sine Afladsbreve. Fund af fremmede Mønter vidner om, at Udlændinge ligeledes besøgte Kippinge. Historikeren C. F. Allen meddeler i »De nordiske Rigers Historie« IV, 213, at der i Kippinge tit var »mangen anden ubestemmelig Mønt«. Kongerne besøgte ogsaa Kirken. Et Brev fra Kristian 4. til Kirstine Munk, der besøgte

Kippinge Kirke 1629, har sin Interesse derved, at Kristian 4. beskylder Kirstine Munk for, at hun foran Alteret har bedt Himlen »unde hende Opfyldelsen af hendes Hjertes Begæring«, nemlig at blive sin Husbond kvit, hvem hun ikke stod paa den bedste Fod med²⁰).

Den 21. Juli 1692 besøgte Kristian 5. og Dronningen samt et stort Følge Kippinge Kirke, hvor Kongen saavel som Dronningen, Ministrene og det ganske Følge ydede et anseligt Offer til denne. Et interessant oplysende Skrift om Gaverne til Kirken er skrevet af en Degn i Kippinge, J. F. Severin, og hedder: Eet Hundrede Aars Mærkværdigheder ved Kippinge Kirke fra Aar 1665 til Aar 1765, trykt i Kirkh. Saml. 4 R. III, 462—75. 1743 angives der at indkomme ca. 500 Rdlr. aarlig til Kirken. Ifølge kgl. Reskript af 29. Juli 1768 ses Besøgene endnu at have været ret betydelige, men efter den Tid aftog baade Besøg, Indtægter og Kildens stadige Vedligeholdelse. Den 26. Oktbr. 1787 blev Kirkeblokkene aabnede, efter at de ikke havde været tømt siden St. Hans Dag 1786. Der fandtes da kun 6 Rdlr. 1 Mark 4 Skilling i dem. Hvornaar Valfarterne er holdt op, vides ikke med Bestemthed, men efter al Sandsynlighed har de næppe varet ved længere end til omkring 1800 eller saa. Man vil forstaa, at Kippinge Kirke og Kilde har nydt stor Anseelse viden omkring, naar baade Kongefamilien og Ud-lændinge besøgte Stedet. Derimod var Tidens Gejstlighed (efter Reformationen) selvfølgelig ikke venlig stemt mod Kirke- og Kildebesøgene, som den stemplede for at være Overtro og »Papisme«. Hans Tavsen omtalte allerede 1528 Valfarterne til Kippinge meget uvenligt. 1554 nævner Peder Palladius, at »Afgudsdyrkelsen« i Kippinge og Bidstrup nu var afskaffet. Men omtrent ved samme Tid nævner Herman Weigere i sit bekendte Digt »Reinicke Foss« Kippinge, St. Søren i Ry og St. Oluf i Lunckend, Skaane, som Steder, hvorom der digtedes Æventyr og Mirakler. Det værste Angreb paa Valfarterne til Kippinge foretoges af Niels Pedersen Saxtrup, residerende Kapellan i Nakskov 1658—86, i et Skrift (i Langebeks Samlinger II, delvis trykt i Kirkh. Saml. 4 R.V, 629 ff.), hvor Saxtrup paa det efter-

trykkeligste gennemhegler Kildevalfarterne, der i hans Tid var i fuld Gang. Saxtrup bruger mange Skriftsteder. Han forklarer Kildebesøgene saaledes: Djævelen har stor Magt i Menneskene, og idet han forventer deres Sind, faar han dem til at drage til Kippinge. Det, som helbreder de syge, er deres Tro, men denne Tro er falsk, da den stammer fra Djævelen. *Kippinge er ingen Steder nævnet i Bibelen som Helligdom*, og derfor er det ugudeligt at betragte Stedet som saadant.

Om Besøgene ved Kilden og vidunderlige Helbredelser har vi flere Sagn, hvoraf de fleste er optegnede i den nyeste Tid. Peder Palladius meddeler et Sagn i Visitatsbogen (Sv. Grundtvigs Udg., 117) om en Helbredelse ved Kippinge Kilde. En Mor tabte sit Barn, der var to Aar gammelt, saa det slog Hovedet mod en Sten og døde. Moderen fik nu af sin Mand og Svigermoder Skyld for selv at have dræbt Barnet. Hun rejser saa med det døde Barn om Natten til Kippinge, bader det i Kilden, hvorefter det lever op igen. Moderen, der led af Brystsyrge, bader sit Bryst og bliver helbredt. Derefter rejser hun selv rask hjem igen med sit levende Barn. (Dette Sagn findes ogsaa i D. F. S. opt. i 1914). Der var en rig Mand paa Sjælland, som havde en blind Søn. Manden vilde saa rejse med Sønnen til Kippinge og lade ham drikke af Kilden, og han lovede at ofre en Stud, hvis Sønnen blev helbredt. De roede saa over til Falster i en Baad; men da de var komne halvvejs dertil, kunde Drengen skimte Kippinge Kirke, som laa lige for dem. Faderen blev glad derover og tænkte, at nu kunde han spare en Stud og behøvede ej heller at rejse længere med Drengen. Han vendte saa straks om; men da de naaede Sjælland, var Drengen lige saa blind som før. Faderen rejste med Drengen tilbage til Kilden, men det hjalp ikke. Drengen var og blev blind for bestandig.

Præsten Sontums²¹) Kone sendte undertiden mange Flasker Vand bort til syge, som henvendte sig til hende derom. Hendes Piger sagde, at hun om Vinteren sendte dem hen at hente Vand i Kilden. Til at slaa Isen itu med gav hun dem en Sølvsammer.

Patienterne skulde sidde og sole sig i Huller, der endnu ses i Kirkemuren, efter det lægende Bad, meddeler en Optegnelse fra 1908 i D. F. S.

Folkesagnet har ogsaa sin Forklaring paa, hvorfor Kilden holdt op med at være undergørende. En nidkær luthersk Præst, der ikke kunde lide Kildebesøget, tog og brændte alle Krykkerne, som de helbredte havde ladet ligge tilbage i Kilden og i Vaabehuset. Ved samme Lejlighed brændte Præstegaarden, da Ovnene revnede paa Grund af det stærke Baal. Det var Straffen for at brænde de »hellige Gaver«. Fra da af holdt Kilden op med at give Vand. En Variant beretter, at Præsten fik den Straf for Krykkernes Brand, at hans Kone altid fødte dødfødte Børn.

1822 meddeler Provst Otto Grundtvig i en Indberetning, at i de 23 Aar han havde været paa Falster, havde Kilden ligget øde, »indtil den i dette Aar atter er oprenset og paany gjort brugbar — — men man anser den ikke mere for mineralsk«. Dette Aar blev Kilden altsaa istandsat. Den blev forsynet med et nyt Brøndværk »og det synes ret paany at erindre den Forbigaaende dette Steds forrige Tider, hvor enhver Krøbling og Svag, baade fra fjærn og nær, skulde mødes«, skriver »Nyeste Skildringer af København« 1822, 130 f.. 1842 besøgte Kristian d. 8. Kilden. Han lovede at lade den istandsætte, men det skete ikke. Nu i vore Dage skal der ikke være noget at se, hverken i Kirken eller ved Kilden. Ethvert Spor af Kippinges Storhedstid er forsvundet.

Hovedgrundlaget for nærværende korte Fremstilling om Kippinge Kirke og Kilde er H. F. Rørdams Afhandling: *Valfarterne til Kippinge* i Kirkeh. Saml. 4 R. III, 433 ff. Hvor der i min Fremstilling er brugt Citationstegn, og der ikke er henvist til andre Arbejder, er Citaterne fra H. F. Rørdams Afhandling. Endvidere maa nævnes Rhode II, 202. Friis II, 172 f. E. T. Kristensen: Danske Sagn III, Nr. 1095—98. Trap IV, 225 f. I Frederik 5's Atlas (kgf. Bibliotek) Bd. 38, Bl. 65 findes en Tegning af Kippinge Kirke og Kilde. Foruden den nævnte Litteratur findes der en hel latinsk Litteratur, som væsentlig er utrykt. I Thottske Samlinger (kgf. Bib-

liotek) Nr. 1433, 1434, 1435 4° findes lærde teologiske Indberetninger eller Afhandlinger om Kilden i Kippinge af Præsterne O. A. Smid (1674) og Joh. Mulenins (1676). Endvidere en teologisk Disputats af Mag. Magnus Hosum fra 1707. Disse latinske Arbejder er alle undersøgte af H. F. Rørdam, som har gennemgaaet og meddelt Fortegnelse over den Litteratur, der findes om Kippinge Kirke og Kilde. Her har det kun været muligt at føje lidt til H. F. Rørdams grundige Behandling, nemlig E. Tang Kristensens Sagnstof samt det, der siden er samlet ind fra Folkemunde, hvilket findes i Dansk Folkemindesamling.

Stjøvel Sø (*Falster Sønderherred, S. Alslev Sogn*), Gadekæret i S. Alslev, var forhen anset for helligt, da syge Øjne blev helbredte, naar de vaskedes i dets Vand. Et Sagn, der endnu skal være kendt paa Eggen, knytter sig til Stjøvel Sø. Paa Herregaarden Korselitze boede engang en Jomfru Litze, som var blind. Hun drømte en Nat, at hun vilde faa sit Syn ved at bade sine Øjne med Vandet fra Stjøvel Sø (den gamle »Gadeskøvl«), hvis Vand var helligt. Da Jomfruen blev vaagen, gik hun til Søen, vaskede sine Øjne og blev seende. Til Tak for Helbredelsen lovede hun at bygge en Kirke i S. Alslev. Da denne var bygget og alt var i Stand, manglede kun Kirkedøren, men nu ejede Jomfru Litze ikke saa meget, at hun kunde bekoste denne. Men en tidlig Morgen drev en jærnbetlaet Dør op paa Stranden. Denne Dør havde tilhørt Noahs Ark og havde siden Noahs Tid drevet om paa Havene. Døren passede i Kirkemuren, som om den var skabt dertil, og den skal endnu bruges som Kirkedør.

Stjøvel er et loll.-falst.-skaansk Ord for en lille Sø, Gadekær. Det er et Ord, som endnu ikke har faaet nogen tilfredsstillende Forklaring, men som aabenbart er gammelt i disse Egne²²).

Foruden de nævnte Kilder findes der Meddelelser om endnu en Del Kilder fra ældre Tid. Om disse Kilder har været hellige bliver vanskeligt at afgøre. I gamle Dage, da Markerne ikke var drænede som nu, vældede Kilderne frem i langt større Antal end i vore Dage. De mange »Kildegaard«-

Navne vidner om dette, ligesom en Mængde Marknavne og »mindre« Stednavne ogsaa har noget med »Kilde« at gøre. En gennemført Undersøgelse af Marknavne og Markbøger kunde vel give en Del Oplysninger af Interesse angaaende Spørgsmaalet om Kildedyrkelse, men en saadan Undersøgelse vilde næppe forrykke Resultaterne i nævneværdig Grad, hvad Stikprøver har bevist.

Fra 1755 har vi Oplysninger om en Del Kildevæld²³), som kortelig skal nævnes: I *Rørbæk* By ved Saksøbing, i *Nysted*, i *Slemminge* (2), i *Thoreby* (2) og i *Vaalse* Kildeskov fandtes en Kilde. Paa Falster nævnes en Kilde i *Systofte*, i *Karleby* (4), i *Horreby* (4), i *Nr. Ørslev* og i *Listrup* (4). Da der ellers intet findes om disse Kilder, maa man antage, de ikke har været »rigtige« Helligkilder, men maaske Kilder, man i Nødstilfælde hentede Vand fra, naar der var for langt til den rigtige Helligkilde. Af *Fällestræk*, der knytter sig til de hellige Kilder paa Lolland og Falster, skal nævnes følgende: En Del Kilder er knyttede til Helgener, hvilket vidner om, at de har været dyrkede i Middelalderen. Ligeledes knytter der sig Kapeller eller Kirker (Klostre) til flere af dem. Kilden og Kirken (Kapellet) har da Navn efter Helgenen. Stokkemærke og Olstrup Kilder var knyttede til Kapeller, helliget St. Oluf, hvilket Halsted Kloster ogsaa var. Kippinge og Krønge Kirker var (maaske) helligede Vor Frue, hvad Kilderne vel ogsaa har været. Kippinge Kilde maa vel have været indviet til de samme Helgener som Kirken; der nævnes St. Søren, St. Nicolaus og St. Maria eller Vor Frue. Døllefjælde Kirkes Helgen var St. Kjeld. I Avnede var Kilden helliget St. Lauritz; i Tirsted hed den St. Hans Kilde, vel nok fordi der holdtes Marked St. Hans Aften derved. Kildernes Besøgstid var St. Hans Aften undtagen Kappel Kilde (vist ogsaa besøgt Helligtrefoldighedssøndag) og Kilden i Olstrup (St. Laurentii Dag, 10. August).

De vigtigste *Særtræk* er følgende: Maribo Kilde med det interessante Motiv: Levendegørelsen ved at dyppe Liget i det livgivende Vand — er næppe hellig. Til Kilderne i Herredskirke (Pilevaanden), Halsted (Kæmpen Mag, Pigen Helene), Døllefjælde, Kippinge (udspringer i Kirken, ved Kirken)

knytter sig Sagn om Kildernes Fremkomst. Hvorledes de enkelte Kilder i Virkeligheden er blevne hellige, er det vanskeligt at sige noget bestemt om. I visse Tilfælde maa man gaa langt tilbage i Tiden, til den Tid, da Mennesket troede at hver Ting i Naturen havde organisk Liv (Animisme). I andre Tilfælde har en eller anden Begivenhed foraarsaget, at Kilden er blevet anset for hellig, og dér kan Sagn ofte afgøre, hvorledes Kilden er blevet hellig. Kippinge Kilde er her et godt Eksempel. Kirken er som nævnt sikkert den *første* Helligdom der. Ved Kilder med Kapeller maa Kapellerne anses for de yngste. Kildebesøgene er Skyld i Kapellernes Bygning. Af de mange Kildekapeller, der har været i Danmark, er næppe nogen tilbage. Enten er Kapellet blevet Kirke eller det er smuldret hen, og Ruinerne er kun tilbage, og tit er næppe saa meget som en Ruinforhøjning at finde.

Om Kildernes Ophør som hellige findes tit Sagn. For Lolland-Falsters Vedkommende haves kun et Sagn om Hellighedens Ophør, nemlig Kippinge Kilde, der tørrer hen, da Præsten brænder Krykkerne.

Det er meget muligt, at der findes endnu en Del Træk om de hellige Kilder paa Lolland og Falster i Folketraditionen, og det vil være af Værdi, om disse Træk blev optegnede og sendt til *Dansk Folkemindesamling*, kgl. Bibliotek, København K. Man kan endnu i vore Dage optegne Folkeminder af stor Betydning, og ethvert nyt Folkeminde, der optegnes, er reddet fra Glemsel. De smaa og ubetydelige Træk maa man ikke overse. Ligeledes vil det være ønskeligt, om de Læsere, der skulde kende trykte og utrykte Oplysninger om Lolland-Falsters forskellige Kilder, vilde sende disse til Dansk Folkemindesamling saavel som Rettelser til de enkelte Kilders Beskrivelse, hvis Fejl muligvis forefindes.

Noter.

- 1) Danmarks gamle Folkeviser Nr. 94 A.
- 2) Danmarks gamle Folkeviser Nr. 305 G.
- 3) Danmarks gamle Folkeviser Nr. 60.
- 4) Kall 4° Nr. 377 II, Bl. 181. Hofman VI, 140. D. Atl. VI, 466. Loll.-F. hist. Aarb. 1921, 105 f., 114. Danske Magazin I, 14. Kirkeh. Saml. 3. R. VI, 460 ff. J. H. Larsen I, 155. Trap 4 IV, 91 f.

⁵⁾ Efter Udtalelser (Septbr. 1923) af den ca. 80-aarige Møller Kildens (tidligere Ejer af Kappel Mølle, der ligger umiddelbart ved Kildens Plads) fandt han, da han for ca. 35 Aar siden gravede ud om Kilden, fordi den underminerede den omgivende Pløjejord, paa en underliggende firkantet Træramme en ca. 2 Alen høj rund Udforing af Kampesten og derover to Tønder (Oksehoveder) over hinanden (se Fig. S. 49). Denne Brønd blev tagen ned; over Kilden dannede der sig en lille Sø. Tæt herved er der, ifølge samme Meddeler, tidligere, men i hans Tid, fundet adskillige Murbrokker og Tagsten, som han mener var fra det gamle Kapel. *Redaktionen.*

⁶⁾ Kirkeh. Saml. 5 R. IV, 779 f. Smlgn. Trap⁴ IV, 105.

⁷⁾ D. Atl. VI, 460. Rhode I (Friis Udg.), 209. J. H. Larsen I, 207. Nord. Penning Mag. 1843, 641 ff. Familievennen 1855—56, 9. Trap⁴ IV, 111.

⁸⁾ Rhode I, 267.

⁹⁾ Ifl. C. C. Haugner (Beskrivelse af Sønder Hd., »Tidende« 1923) har *St. Olufs Kapel ikke* ligget ved Mahøj, men i Ø. Karleby (Matr. Nr. 6), et Sted, hvor i sin Tid er fundet betydelige Munkestensrester og Grundsten, og som i Folkemunde kaldes »Brun Kirker«, sikkert identisk med den i Matriklen 1688 omtalte St. Ollesjord i Ø. Karleby. Jfr. »Tid.« 8. Juni 1923. *Redaktionen.*

¹⁰⁾ Se Frederik II's Gavebrev 19. Marts 1514 til Halsted Kirke, optrykt i Haugner: Sønder Herred (»Tidende« 21. April 1923).

Red.

¹¹⁾ Kirkeh. Saml. 5 R. IV, 777 ff. og 4 R. III, 576. Kall. 4° Nr. 377 II, Bl. 32. Thott Fol. 730, 595. D. Atl. VI, 458. Jfr. Hofman VI (4. Del), 136 f. D. Mag. 3 VI, 82. Rhode I, 245. Friis, 178. J. H. Larsen I, 115. Hist. Aarb. f. Lol.-F. 1923, 89. Trap⁴ IV, 133 f.

¹²⁾ Rhode I, 609. Kall. 4° Nr. 377 II, Bl. 279.

¹³⁾ D. Atl. VI, 471.

¹⁴⁾ D. At. VI, 471. Rhode I, 599. J. H. Larsen I, 256. Trap⁴ IV, 147.

¹⁵⁾ D. Atl. VI, 475. Hofman VI (4. Del), 11. Rhode I, 625. Friis 534, J. H. Larsen I, 266. Trap⁴ IV, 151.

¹⁶⁾ D. Atl. VI, 473. Rhode I, 636. Trap⁴ IV, 160.

¹⁷⁾ Kall. 4° Nr. 377 II, Bl. 229, 230.

¹⁸⁾ Rhode I, 493. Friis: Musse Herred, 75. Trap⁴ IV, 200.

¹⁹⁾ D. Mag. 3. III, 221.

²⁰⁾ Bricka og Fredericia: Christian IV's egenhændige Breve II, 312.

²¹⁾ Præst i Kippinge 1755—93.

²²⁾ Thiele: Danske Folkesagn² I, 215 f. Friis II, 86. Lol.-Falst. hist. Aarb. 1921, 40. Trap⁴ IV, 250. D. F. S. 1906/23: 837.

²³⁾ Kall. 4° 377 II, Post 7 for hvert Sogn, Bl. 224, 243, 250, 233, 345, 389, 393.

Fra Moseby Præstegaard.

Moseby Præster og deres Have gennem mere end halvandet Hundrede Aar.

Af *Johannes Tholle.*

Da Landboreformerne i Slutningen af det 18. Aarhundrede var modne til Gennemførelse, begyndte den Udvikling af vore Landboforhold, som siden har været fortsat til vore Dage. Fra Fællesskab, Hoveri, Stavnsbaand o. desl. gik man over til egen Drift og fri Eje, — store sociale Reformer, som vendte op og ned paa alle Forhold. Til at føre disse Reformer ud i Livet behøvedes der betydende Mænd, — ikke blot Statsmænd, som kunde lede Landbolovene, men ogsaa lokale, betydende Mænd, der kunde vejlede den menige Mand og ved eget Eksempel vise, hvorledes det skulde ordnes. Præstestanden havde saadanne Mænd i sin Midte, lokalt kendte, ansete af Folket, dygtige og erfarne Landmænd, Folkeførere og Ledere. Og blandt disse Præstemænd var ikke mindst Præsten i Moseby (Aastrup), Magister *Biering*.

Magister Biering var paa een Gang en lærd Mand og en praktisk Mand. 1760 kom han til Moseby og overtog det store Kald med de udstrakte Jorder. Ved Opdyrkning af disse var han meget interesseret og tog stærkt Del i Arbejdet dermed. Og naar dette praktiske Arbejde ikke optog ham, skrev den lærde Magister Vers, ja allerede før han var kommen til Moseby havde han begaaet saadanne. Lige godt mestrede Biering Dansken og Latinen, og af forstaaende samtidige blev hans latinske Vers endog rost som »meget skønne«, ydermere var han dengang saa godt som eneste Digter i dette Sprog. Han skrev Digte ved enhver forekommende Lejlighed, og man har endnu en Del bevaret fra hans Haand. Hans første Vers fremkom i Anledning af Lissabons Ødelæggelse ved Jordskælv, og noget af hans sidste var en Hyldest til det høje Selskab, hvem Udskiftningen og Landboreformerne i det hele var lagt i Hænde, Landhusholdningsselskabet.

I Udskiftningen saa Magisteren — som vel alle fremsynte samtidige — Udvejen af det Uføre, man var kommet ind i. Hver Mand maatte have Lov til frit at dyrke sin egen Jord, Fællesskabet var ethvert Fremskridts værste Hindring. Og fik hver Mand sin egen Jord, saa maatte der tages fat. Der maatte indgrøftes og hegnes, Sten maatte samles af Markerne og opsættes til Gærder, og nye Planter maatte tages i Kultur, nye Redskaber i Brug. Ikke mindst maatte der nu afses Plads til Dyrkning af Haveplanterne. I disses Dyrkning var Falstringen og Laalændingen ikke videre stive. Man havde meget at lære af Øboerne derude, Bøtøerne og Hasseløerne, Efterkommerne af de kongeligt indkaldte Hollændere. Der kunde man ret lære noget, og de Planter, som Magister Biering da særlig optog Dyrkningen af, var Karotfler og Humle, hvilke han indførte til Falster .

Havebruget i det hele taget blev mere og mere Magister Bierings Hjertensbarn. Da de grovere Arbejder med Indgrøftning og deslige var forbi og Forholdene var begyndt at trække sig i Lave, da Jorderne ikke mere var fælles, — da kunde den interesserede Præste- og Havemand som andre af Datidens Præster trygt indtage et større Areal til egentligt

Havebrug, hegne det og aflukke det fra Omverdenen. Og her indenfor kunde da avles alt, hvad man havde Lyst til. Her kunde der eksperimenteres med nye Planter, man havde hørt om. Her kunde man pode og beskære, saa og høste, — allerbedst var det dog, at her kunde man danne sig sin egen lille Verden efter de nyeste Teorier.

Der var i disse Aaringer kommet saa ualmindelig meget frem. Alverden gav sig af med Havebrug, d. v. s. den dannede Klasse. Digterne i fremmede Lande skrev Havebøger, — ogsaa i Danmark kom disse frem. Professor Hirschfeldt havde fra Leipzig, Kiel og Altona udsendt sine forskellige Værker, af hvilke nok især »Theorie der Gartenkunst« blev omtalt og benyttet; Lundbergs »rette Havedyrkning« kom for anden Gang; Fleischer skrev sit »Forsøg til en dansk Haugebog«, Mansa udsendte sin Havekatekismus, som Landhusholdningsselskabet præmierede, Kollegaen Pastor Iver Dam Just havde ogsaa skrevet sin Havebog, og Værker om Sande-rumgaard og Mansas Udkast til »Haugeanlæg i den engelske Smag«, — alt dette kunde nok faa en i Havebrug og Havekunst interesseret Præstemand til selv at forsøge Lykken, selv at forsøge sig i den moderne Kunst, Havekunsten.

Luften i den dannede Klasse var saaledes svanger med Teorier om Havekunst, da Magister Biering besluttede sig til at lade foretage Anlægget af en større Have ved sin Præstegaard, og længe derefter fremkom der endnu mere nyt i Bøger og Værker. Magisteren lod indtage til Haveanlæg et Areal af næsten 3 Tdr. Land, og paa dette anlagde han efter alle Kunstens Regler den Have, som Eftertiden mere end et Aarhundrede efter ser paa med Interesse. Det blev ret en »Stemmingshave«, som det skulde være, — rigtig efter bedste hirschfeldtske Mønster. En Kollega besøgte nogle Aar efter Havens Anlæggelse Magister Biering, og fra hans Haand foreligger der (1806) en ret detailleret Beskrivelse af, hvorledes Haven dengang har set ud. Kollegaen, Pastor Wedel, Everdrup, skriver:

»Mosebye Præstegaards Have har Træer, Gange, Urter, Blomster o. s. v., ligesom endeel andre Steder, men den har desuden noget særegent hos sig, som tildrager sig Fremmedes

Opmærksomhed; der staaer et Skilderhus med en Soldat udenfor, alt behørig malet og udmaneret, men naar man kommer nærmere er det en Kilde eller Brønd med et Skuur over i Form af et Soldater-Skilderhuus. Hist seer man en Fæstning i det Smaa med Volde, Grave, Kanoner, Vagt, Port o. s. v., men naar man kommer igjennem Ravelinen og Vindebroen hæves ned, seer man et Lysthuus med Bænke og en Pyramide, hvis Spidse udenfra forestiller Fæstningens Taarnspiir. Over Porten staaer: *Deus nobis hæc otia fecit*¹⁾. Hist er en Irrgang eller Labyrint i mange Ombøjninger, som endelig fører til en tyk Buskadse, hvor indenfor er en Røverkule med forborgne Smuthuller, Falddøre o. s. v.; her ere smaae Lysthække beskyggede af nedhængende Grene, her et større Lysthuus, naar der er Selskab, med endeel Prydelser af Kunst og Natur; hist er en Broe, hvor under fremrasler en liden Bæk, som længere hen gjør en Kaskade, atter mange Perspektiver, Billeder og anbragte Udpyntninger, der forarsage strax en overraskende *Fallacia optica*²⁾. Saaledes forestilles f. Eks. et Vandhuus under en besynderlig Udsmykkelse, saa man ej skulde formode Hensigten af dets Tilværelse og Afbenyttelse, uden naar man læser de faa Ord paa Frontespidsen: *levior abis*³⁾. Længere borte er en smuk Bygning af 2 Stokværk, omtrent 7—8 Alen i Firkant, hvor der er Lysthuus, Bogsamling, Forraad af Kikkerter og matematiske Instrumenter samt Natur-Sjældenheder, neden under er Kjælder for Havefrugter og Redskaber.

Hist staaer et Fruentimmerbillede 4re Gange større end almindelige, endeel Karikaturbilleder o. s. v. Tæt ved Huset staaer nedgravet en svær Bjælke, og oven derpaa staaer en levende Abekat, som med ilende Spring farer ned og op af Bjelken naar man giver ham Æbler, Nøder, Røder o. s. v.«

Alt dette rummede Moseby Præstegaardshave. Og mere end det. Pastor Wedel slutter sin Beretning med, at han næppe har faaet alt med, da der var saa meget, og skønt han noterede det op i sin Journal. En enkelt Ting har han glemt eller maaske slet ikke set, nemlig et lille Anlæg paa en Ø.

¹⁾ Gud gav os disse Fristunder. ²⁾ Synsbedrag. ³⁾ Du gaar lettere herfra.

Her fandtes saaledes et Stenbord af Form som et Kapitæl, hvis Fod var muret op. Ved Siden heraf var der en Lænestol, der uden Tvivl var dannet af en romansk Døbefont, hvoraf blot den ene Side manglede, og hvorved den netop blev egnet til at være Lænestol. Dette Arrangement findes endnu i Haven og stammer fra Bierings Tid.

Magister Biering var en aldrende Mand, da Pastor Wedel besøgte ham. Han døde faa Aar efter, lidt efter Aarhundredskiftet. Han havde da naaet at skabe det ejendommelige Haveanlæg, havde naaet at se det vokse op, naaet at se det beundret og omtalt. Og omkring Præstegaarden voksede der ved Bønder- og Husmandshjem smaa, gode Haver op, — Aflæggere af Præstegaardshaven, der ved sit Eksempel virkede umiddelbart smittende.

Var Magister Biering en Personlighed, en mærkelig praktisk og aandsfyldt Mand, Landbruger og Haveven, Digter og Kunstner, saa var hans Eftermand, Jens Hansen *Smidth*, det i ikke mindre Grad. *Smidth* var født 19. Juli 1769 som Søn af Inspektøren paa det nærliggende Corselitze og dennes Hustru Agathe (Beck). Tidlig blev han sendt paa Land-Kadetakademiet for at blive Officer; men hans Øjne taalte det ikke, hvorfor dette Kursus snart afbrødes. Han gav sig derefter til at studere, og 18 Aar gammel tog han Eksamen artium for 9 Aar derefter at bestaa den teologiske Embedseksamen. Fire Aar senere har den unge Præst Kald paa Fyn, og endelig kom han i 1804 efter Magister Bierings Død til Moseby Præstegaard.

Om *Smidth* som Præst ved man, at han var ivrig Rationalist; men ved sin letflydende Tale og sit blomstrende Sprog formaaede han dog at samle en anselig Skare af Tilhørere i sin Kirke, Søndag efter Søndag. Ikke alene satte hans Sognebørn Pris paa at høre ham; men ogsaa fra Nabosognene drog man til Moseby for at høre hans Forkyndelse.

Pastor *Smidth* var en meget følsom Natur, et omskiftende Sind, Stemningsmenneske. At denne følsomme Plante blev indplantet i Moseby Præstegaardshave og fik sit store Arbejde der, skulde nok faa afgørende Betydning for Personen, for Mennesket *Smidth*. Han var Digter. Og han

blev ikke mindre Digter, fordi han kom til Moseby, — tværtimod virkede de nye Omgivelser yderst befrugtende paa hans Temperament og Digteraand. Smidth havde debuteret alle-

Pastor Jens Hansen Smidth.

rede før Aarhundredskiftet med nogle Digte i »Ydunna, Almanak for 1799«, som udgaves af ham i Forbindelse med Fr. Høegh-Guldberg. Allerede ved denne sin Debut vakte Smidth Opmærksomhed. En Anmelder spaaede ham og Kollegaen Guldberg en Fremtid, som ikke skulde komme til at staa tilbage for Ewalds. Smidths Forhold var dog ikke saadanne, at han straks kunde forfølge denne tilsyneladende saa letkøbte Sejr. Først efter at han var kommen til Moseby, fremkom hans næste større Værker, der efterhaanden blev til en broget Mangfoldighed af litterære Arbejder.

I Moseby skulde den poesifyldte Stemningshave — som nævnt — nok øve sin Indflydelse paa Sindet, og den skulde

nok kunne inspirere Digteren. Allerede tre Aar efter sin Ankomst udsender han sine »Poesier« I. Del; II. Del kom aldrig. Maaske har S. ikke selv været tilfreds med disse Vers' Modtagelse, maaske har han mere følt sig dragen i andre Retninger, nok er det, at hans næste litterære Arbejde blev et Drama, »Messenierne« 1813, et senere Romanen »Ulrikkes Flugt« I.—II.; men derimellem kom hans botaniske Værk: »Arboretum danicum« samt den Bog, hvormed hans Navn særlig er bleven bekendt, »Danske Haver« 1823.

»Danske Haver« udgaves af Videnskabernes Selskab, og som hans første Arbejde vakte Opsigt, saaledes vakte »Danske Haver« det ogsaa. Dette var endnu ikke set: en Havebog paa Vers. Et ejendommeligt Arbejde var dette. Det var Resultatet af en ejendommelig Haves Indflydelse paa et følsomt og særpræget Sind.

»Danske Haver« var et Arbejde paa henved 300 Sider. Forfatteren behandler deri alt angaaende Haven, idet han begynder med den første Have »Edens Have« og naar gennem Getsemans Have til den Danske Have. Han skildrer Idyllen i Haven, synger om Kaalorm og Muldvarp, Snegle og andre skadelige Dyr. Ruinen, Skoven, Gravmælet, Indskriftene paa de forskellige arkitektoniske Dele af Haven, Templet og alt det andet faar deres Vers. Blomsterne og Planterne faar deres; Fiolerne, Hyacinthen, Mosrosen, Auriklen, Siv, Stormhat o. s. v., — alt indgaar i Haven, i den Danske Have. Og saaledes videre. Havetyperne faar deres Sange: Præstehaven, Husmandshaven og de store, berømte Haver: Sande-rumgaard, Frederiksberg, Gisselfeldt og flere med disse. Overalt i Haven ser Smidth det symbolske. Han ser »Slangen« i Haven, og han ser Livet og Døden baade her og der. Han ser overhovedet paa det alt sammen med andre Øjne end hans højtærede Formand i Embedet. Mens denne lod Haven anlægge i den bestemte »Smag«, som nu var den raadende, da han gav sig i Lag med Arbejdet og stadig siden forsøgte at fuldkommengøre det paabegyndte, — ja, saa ser Smidth ingen Anledning til saaledes at følge Moden. Han var jo dansk først og fremmest. Ogsaa i Haven kom dette frem; Haven skulde ikke være en Modesag. Den var meget mere.

Den var Hjertebarnet, den var Følelsesmomentet i hans Liv.
 Hans Sang om den danske Have er en Hyldest til denne i
 Modsætning til Modens Have, den franske eller den engelske
 Have, og lyder:

»Skal jeg i Fransk, i Engelsk Smag
 Anlægge Haven? tvivlsom spørger
 Den rige Mand, som vil Behag
 Hos Mængden vinde. Mens han sørger
 For Bifald hos naragtig Flok,
 Som Smag og Regler aldrig kiendte;
 Af Guld han bruger meer end nok,
 Men aldrig Bedres Roes kan vente.
 En Have i vort Danske Land
 Skal Danmark vise os forskjønned;
 Da først af sande Kiender kan
 Den sees med værdig Roes belønnet.

— — Men see, min Ven! en Aftenstund
 Den Eng, hvor Ellekonen brygger:
 Den grønne Bøgeskov: den Lund,
 Hvor gierne Nattergalen bygger:
 Ja see i Morgenrødens Glands,
 Hvor Axene paa Agren bølge,
 Mens Lammet springer frem i Dands
 Og Kørene i Græs sig dølge:
 See lave Høj og jevne Dal
 Igiennem Skov og Eng og Ager
 Sig slynge: og i deres Fald
 Den Danske Skjønhed du opdager.
 Af dette Alt en kyndig Haand
 Kan dig et yndigt Landskab male,
 Der kalder til din glade Aand
 Et Billede af Templets Dale.

Men nøie maa besees det Sted,
 Som skal indvies til din Have,
 At hver en Feil, der skæmmes ved,
 Kan snildt fordølges: hver en Gave,

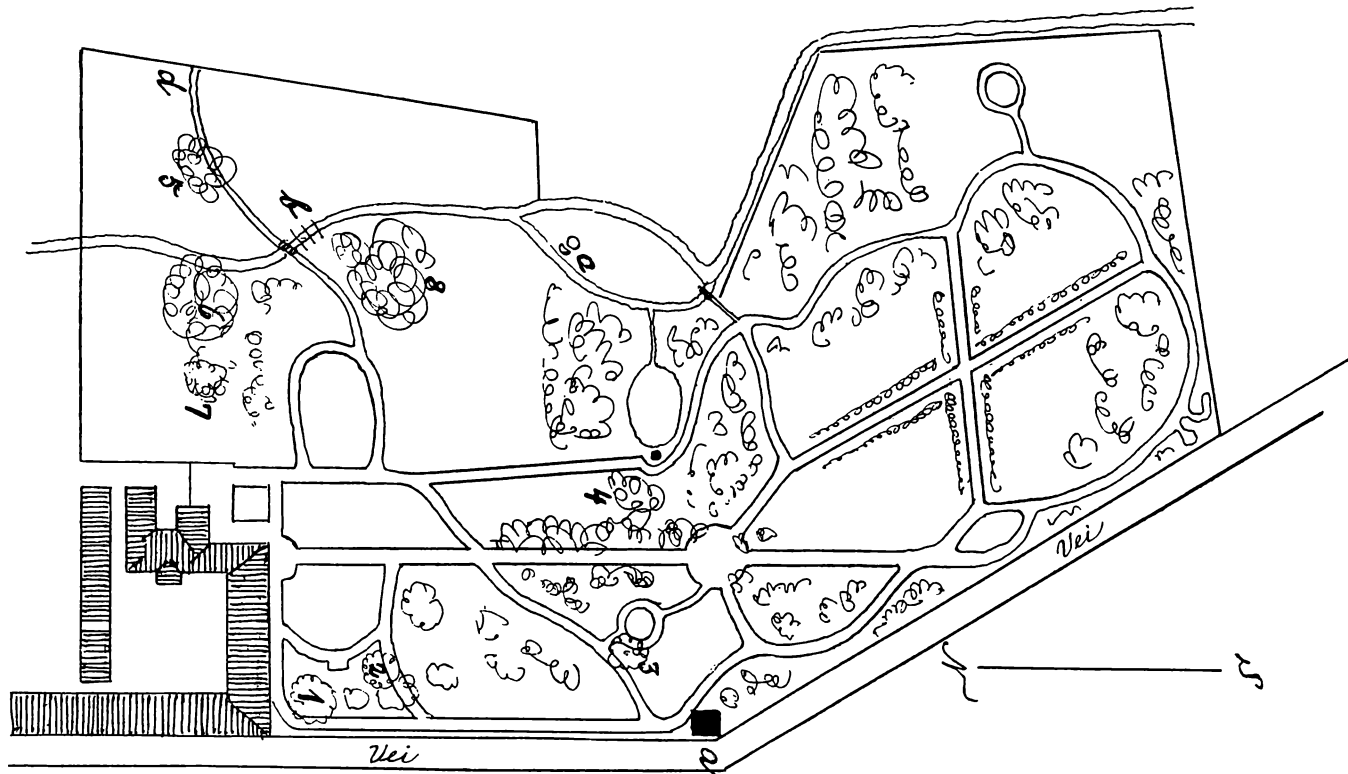
Naturen venlig byder dig,
 Kan tro benyttes: hver et Ynde,
 Som vel paa Stedet passer sig,
 Kan vel anbragt din Roes forkynde.
 Foruden sligt det er omsonst,
 At pynte ængstlig paa Figuren
 Af Høi og Dal: Din hele Kunst
 Er fredløs Kamp imod Naturen.
 Dit hele Værk tilsidst skal staae
 Der som en slet udmaiet Dame,
 Som ved sin Pynt Behag vil naae,
 Men sig ved Pragten gjør til Skamme.
 Kort: Du af smagfuld Dommer kan
 Dit Værk kun see med Roes belønnet,
 Naar Haven i vort Danske Land
 Kan Danmark vise os forskiønnet«.

Men nu Smidths egen Have? Den var jo fuldt færdig anlagt efter en anden Mands Smag. En »slet udmaiet Dame«?

Ja, det har utvivlsomt voldt Smidth Bryderier dette, at andre havde anlagt Haven, at andens Smag var raadende deri, — alt var Formandens Værk. Dette at skulle være nødt til bestandigt at leve i den af en anden Mand gjorte Ramme, — det var ikke noget for Digteren, Skaberen, og Kunstneren kunde ikke i Længden udholde dette. Nu kendte han jo ogsaa efter tyve Aars Forløb hele Haven ud og ind. Der var ikke her mere noget nyt at opdage. Haven kedede ham, — for ikke at sige ærgrede.

Da tog Kunstneren sin Beslutning: at skabe i sit eget Billede en ny Have, at skabe sin egen Have. Jord var der jo nok af at faa. Arbejdskraften kunde han ogsaa faa, og Ideerne laa jo — efter mange Aars System dermed og Overvejelser derover — fuldt færdige. Der var bare at handle.

Syd for laa der Jorder, der kunde være velegnede til Udvidelse af Haven. Og fra 3 Td. L. udvidedes nu Haven til næsten det dobbelte, — en anselig dansk Have kunde der komme ud deraf. Og en anselig Have skulde det blive. En Præstehave, som der næppe fandtes Magen til i Landet.

Situationsplan over Moseby Præstegaardshave. — Udarbejdet af Provst *Degenkolv*, Moseby.

Forklaring: En Linie fra a ret Øst paa er Skellet mellem den gamle og den nye Have. — a er Huset i 2 Stokværk, hvori Magister Biering havde Bibliotek og Studerekammer. — b er Vandfaldet, hvor Broen fører over, og hvor der endnu ligger mange Sten. Vandløbet har sikkert, inden alle Indgrøftninger var i Orden, ført meget mere Vand end nu. — c er Stenbordet med Døbefonden paa Øen — d er det store Lysthus, der senere blev til Brændehus og faldt sammen. Ved den ovale Sø midt paa Arealet var Brønden med Skilderhuset — 1 er Blodbøgen, Stamomfang 1920 3,6 m og Højde ca. 20 m. — 2 Ædelgran, knapt 40 m h. — 3 *Fagus heterophylla*, 13 m h. — 4 *Populus monilifera*, Poppel, 5,3 m i Omf., ca. 40 m i Højde — 5 to Plataner. — 6 Eg, ca. 300 Aar. — 7 „Magisterens Vællingpære”.
8 Gruppe af *Acer*.

Smidth saa jo med ganske andre Øjne paa det, der var i den gamle Have, end Biering havde set derpaa med. Han havde nok *nogen* Pietetsfølelse, — men dog heller ikke mere, og hans Kunstnerblik var det afgørende, hvor de to Dele vejedes op mod hinanden.

Ved Omlægningen maatte først og fremmest en Mængde store Træer falde. De havde nu naaet en stor Fylde, og der var maaske ogsaa mange af dem, blot i faa Arter. Smidth kendte mange andre nyere og sjældnere Arter, som han kunde forene det med sin Smag at indføre i Haven. Hans botaniske Interesser spillede her ind. Derfor maatte de væk, alle de gamle Træer. Dog, — der var et Par Stykker, der fik Lov at staa tilbage. Nogle gamle Linde og Ege kunde ikke skade i den nye danske Have. Egen hørte jo hjemme her til Lands og var som runden af vor Urtid. Og saa var der et Pæretræ. Det vidstes fra Husets gamle Tyende, der endnu boede i Sognet, at salig Magisteren havde holdt saa umaadelig meget af disse Pærer, og alle i Sognet kendte det rigtbærende Pæretræ. Mange havde ogsaa Sommersøndage i Præstegaarden spist Pærevælling med Pærer fra det gamle Træ. »Magisterens Vællingpære« døbte man Træet, — og for »Magisterens Vællingpære« og de gamle, knudrede Ege og Lindene havde Smidth Pietet nok til, at de kunde faa Lov at vokse videre, og den Dag i Dag vokser disse gamle, nu hule og frønnede Træer der til Minde om den lærde Magister.

Ellers maatte alt, hvad der uden større Arbejde kunde fjernes, bort, og der ændredes, hvad der ændres kunde. Fæstningen med sine Volde og Grave forsvandt, Labyrinten og Røverborgen med. Fruentimmerbilledet var vel allerede borte før dette — dets Materialer har vel næppe kunnet staa sig saa farlig mange Aar — ja, og Abekatten var vel allerede død dengang. Tilbage blev der de større Ting, som ikke kunde fjernes uden særlige Vanskeligheder. Huset i de to Stokværker, hvor Magisteren havde sit Studereværelse og Bibliotek, Vandfaldet, som Smidth nok kunde forene med det nye, — det var jo den danske Natur selv, der havde skabt dette, — og Lysthuset fik Lov at bestaa, Bordet med Stenpladen og

den gamle Døbefont. Ellers maatte det — som nævnt — alt sammen bort.

Naar Træerne var fældede, og de forskellige Smaa-Anlæg var fjernede — ja saa laa Gangene der jo uden Holdepunkt og Støtte. Det var i Smidths Plan, at de ogsaa skulde omlægges. Lige Gange førtes da fra Huset ud gennem den gamle Have. Krumme, landskabeligt svungne Gange sluttede sig hertil, og paa det nye Stykke anlagdes to rette Gange, der skar hinanden i skæve Vinkler, og paa samme Maade som de foran omtalte førte andre Gange omkring paa landskabelig Vis, sluttende sig til de rette Gange*).

Da Gangene var anlagt, gav Smidth sig til at plante. I denne hans danske Have skulde naturligvis først og fremmest danske Arter vokse, saaledes Træer som Bøg, Eg, Pil, Poppe l. o. l., men ogsaa sjældnere Arter fandt han Plads til. Allerede i 1819 plantede han en Blodbøg, 3 Aar senere plantede han en Ædelgran, yderligere plantedes Plataner, Bøgevarieteteter og forskellige Acer, hvoraf flere den Dag i Dag vokser der og fremtræder som stolte og smukke Træer, der i »Trap« er anført med Angivelse af baade Højde og Drøjde. Hans botaniske Interesser lod ham ogsaa plante en hel Del Smaaplanter, som Tid efter anden kom frem som Nyheder og dyrkedes som Prydplanter, men som nu ikke mere dyrkes.

Smidth havde faaet sin Præstehave, som han ønskede den. Det var rimeligt, om han havde hyldet den i et særligt Digt; men dette har han vistnok ikke gjort, i hvert Fald er der ikke i »Danske Haver« noget saadant. Men ogsaa andres Præstehaver havde naturligvis hans Interesse, og det Digt om »Præstehaven«, som indeholdes i »Danske Haver«, og som er skreven til Vennen og Naboen, Pastor H. C. Ehl. Koch i Horbelev, angaar sikkert dennes Have, som i Størrelse kom nær op til Smidths egen, og som han ganske naturligt havde et godt Kendskab til, ja maaske endog har haft en vis Indflydelse paa. Dette Digt lyder:

Fra Veiens Høi du seer det lave Gitter
Med Laagen ud til Engens krumme Sti;

*) Se i øvrigt foranstaaende Situationsplan.

Dig der indbydende imøde titter
 En Rose, gaaer til Kirken du forbi;
 Dens høie Taarn høitidelig sig hæver
 Bag Straaet paa den pene Hyttes Tag;
 Om yndte Hjem den hvide Due svæver
 Med Tillids glade Vingeslag.

Om Gitterværket sig i Stilhed flokker
 Landsbyens Ungdom og beskeden seer
 Det rige Blomsterbeeds purpurne Klokker
 Og Træernes de store, søde Bær.
 Ja, siger Pigen, selv han gav mig sidste
 Forgangne Høst en Snees med egen Haand
 Vor gode Præst, da fermt jeg Stykket vidste:
 Jeg troer paa den Helligaand.

Som til et Hvilested seer Vandringsmanden
 Derhen, hvor Fredens Lillie hegnet groer:
 Der kjøles, tørres Møiens Sved paa Panden,
 Opklart af gjestfri Haand og kjerligt Ord:
 Forstandig Spøg, formildet Alvor binde
 Hans Hjerte fast til Havens lille Kreds;
 Han gaar med bedre Sind og yndet Minde
 Og bedre med sig selv tilfreds.

Her kommer støttende paa Vandringsstaven
 Bedrøvet Moder hen i venlig Vaar:
 Med Trøst i Hertet og en Blomst til Graven,
 Med Haabets Lys i Øjet hjem hun gaar.
 Fra Nabofolket kommer til hans Have
 En Bøn om Tusindfryd og Immergrønt;
 Af dem og Primuler paa friske Grave
 Hver Pindsefest det pranger skjønt.

Alvorlig vandrer her i Aftens Svale
 Guds Tjener og begrunder vel det Ord,
 Som næste Fest oplive skal hans Tale:
 Han tro sin Kirke, elsket af sin Hjord

Ei bytter efter Tidens Skrig sin Lære:
 Den simpel, reen, frimodig stedse lød;
 Det sande Liv er tro sin Gud at ære,
 At svigte ham er evig Død.

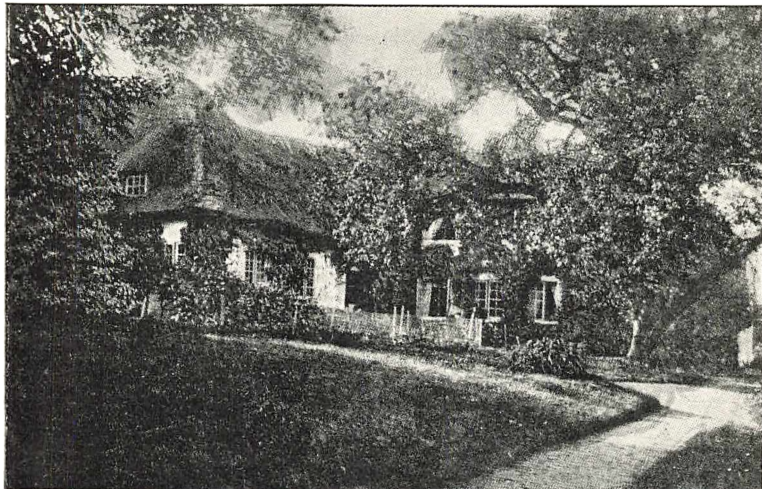
Sin Gud og Frelser tro, han gaar utrættet,
 Tilfreds, forstandig i sin Virksomhed;
 Fro seer hans Blik til Grenen, han har rettet,
 Til Kristusøiet i hans Blomsterbeed;
 Til Himlen stiger her i Egelunden
 Hans Andagt i den stille Maanes Luft.
 Hans fromme Taalmodssuk i Kummerstunden,
 Hans glade Tak ved Blomstens Duft.

Her samler sig af Sorg og Vemod rystet
 Mistvivlet Folk: han taler Trøst og Raad:
 Den bange Kummer viger: Hjertet trøstet
 Har tabt sit Mishaab, Døden tabt sin Braad.
 Herhid til Havens moesbegroede Linde
 Henskuer tillidsfuldt hans Meenighed:
 Her er det kiere Sted, hvor den kan finde
 I Nøden Hiælp, i Sorgen Fred.

De klare Stjerner see fra Himlens Bue
 Til Blomsterne som kjere Søstre ned;
 Sig hæve Blomsterne fra Jordens Tue
 Med Længsel op mod Himlens Herlighed;
 I Lindeblomstens Duft med Blik og Stemmer
 De mødes over Fromheds stille Lund,
 Og det er deres Røst, som du fornemmer
 I højtidsfulde Midnatsstund.

Det Beed, hvorfra sig Haabets Kroner hæve,
 Det gode Træ, som bær den gode Frugt,
 Den Lund med Fredens Skygger mildt omsvæve
 De hvide Duers frie og muntre Flugt!
 Tilfredshed, Kristentro og Lærdom søge,
 Forgjeves ei et venligt Fristed her!
 Til Verdens Fald hos Dannerfolkets Bøge
 Den Bolig agtet staae og kjer.«

Den 20. Januar 1847 døde Pastor Smidth. Han havde naaet at omskabe den gamle Stemningshave og faaet anlagt en ny Have efter sin egen Smag. En Præstegaardshave saa

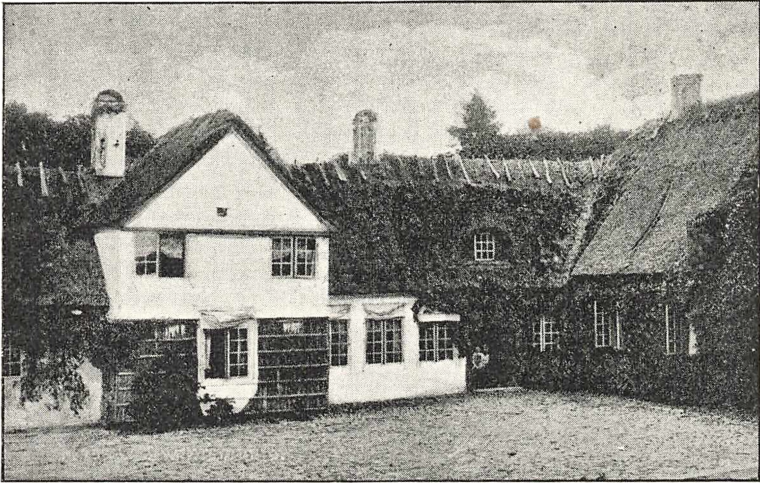

Moseby Præstegaard, set fra Syd.

stor, som vi kun har faa af her til Lands, havde han skabt, og han kunde lægge sig til Hvile med Bevidstheden om at have naaet at sætte sig et stort og smukt Minde, — selv om han ikke naaede at fuldføre alt det, som hans virksomme Sind fik ham til at paabegynde, saaledes bl. a. ikke den bebudede Fortsættelse af »Danske Haver« eller II. Del af hans »Poesier«.

Med Smidths Død gik Haven over til Eftermænd, som vel havde Kærlighed til Haven, men dog ikke saa stor Forstaaelse af dens særlige Værdi og dertil ej heller økonomiske Kræfter til, at den kunde holdes ved lige i sin Stortid, endsige havde Kræfter til at bygge videre paa Smidths Have. Flere af de senere Præster kom til Moseby, da deres bedste Manddom var forbi, og da Virkestrangen snarere giver sig Udslag i at skærme end at skabe. Deres Pietet overfor Havens Vegetation gjorde, at de gamle Træer fik Lov at vokse og at nye stedse fik Lov at spire frem af de gamles Frø, saaledes at Vegetationen efterhaanden blev saa rig og yppig, at Præstegaards-

haven her blev til Lunden, som den er bleven det i mangfoldige andre Tilfælde. Desværre er det i en Have kun Vegetationen, der kan blive skønnere ved uberørt at faa Lov at

Moseby Præstegaard, set fra Gaarden.

leve Aar efter Aar. Andre Elementer i Haven bliver ikke skønnere. Saaledes blev heller ikke Bygningen i Moseby Præstegaardshave skønnere med Aarene. Den svigtende økonomiske Evne og vel nogen Mangel paa Forstaaelse gjorde, at de misbrugtes. Det store Lysthus blev saaledes benyttet til Brændehus, og da det uden Reparationer og Vedligeholdelser havde tjent dette beskedne Formaal i en Del Aar, — ja saa faldt det en skønne Dag sammen af sig selv og gik dermed over i Saaen. Det samme gjorde Skilderhuset. Dets Spor er nu ganske tabt, og det er kun lige, at man af Vegetationen kan orientere sig om, hvor det har ligget.

Nuværende Indehaver af Moseby Præstegaardshave er den pietetsfulde Provst Degenkolv, som her i henved 12 Aar har syslet med Havearbejde, naar Embedets kirkelige Forretninger har afgivet Tid dertil. Det Tidspunkt er naturligvis nu kommet, da adskillige af de gamle Træer trænger til en Udluftning, og meget af den opvoksede yngre Vegetation kan træde i Stedet for mange af de ældre Træer, hvorfor der nu ogsaa skoves og hugges blandt Træerne. Med megen Omhu

skaanes de værdifulde Træer, og Udhugningen foretages i det hele med megen Skaansomhed og Forstaaelse. De enkelte Ting, som endnu findes fra Havens Stortid, f. Eks. Stenbordet, værnes omhyggeligt og vises frem til de besøgende, ligesom Provsten har forsøgt at føre visse Partier saa nær tilbage til deres oprindelige Form, som det kan skønnes, at denne har været. Endnu staar de der tilbage, flere af de gamle Kæmpe-træer, og »Magisterens Vællingpære« bærer trods sine mange Aar, hul og ældet, den Dag i Dag smukke Pærer. Om Vaaren breder i udstrakte Flader Eranthis' myldrende Myriader et gyldent Tæppe over Jord og groende Græs, mens Kærminder vender deres blaanende Øjne mod Himlen og Anemonernes flerfarvede Blomsterpude lader Solguldet spille i Blomsterkalkes Tusinder mellem Stammernes ranke Søjler. Lærkesporer kappes med Primuler, Bukkar skjuler sig i det visne Løv, og Bøgen springer ud derover, hvælvende Tøppet, Naturens og Kirkens Tempel, i hvis mægtige Rum Lundens Sangere synger Skabningens Herre Lovprisninger.

I Moseby Præstegaardshave vokser dette myldrende Flor, som betager enhver Ven af Blomster og Natur. Der vokser desuden den Dag i Dag en hel Del Smaaplante, som man ellers ikke finder i Haver nu om Stunder. Det er de gamle Prydplanter, som Smidth har indført, og som han med sine botaniske Interesser satte Pris paa. De er ellers nu ved at gaa i Glemme i deres Egenskab af Prydplanter, da saa mange andre mere straalende og pralende er bragt os fra fremmede Lande. Hvor de vokser er de en Fryd for Botanikere og Historikere at træffe paa. De hvisker til hvem, der forstaar deres stille Sprog, om svundne Tider og skiftende Skikke. De beretter om gammel Havedyrkning og gammel Havekunst, og de fortæller deres Del af Pastor Smidths Liv. Sammen med det øvrige bedaarende Blomstermylder, som Vaaren aabenbarer, og sammen med de ældede Træer og alle de mange andre Ting, der rummes i Haven, fortæller de paa deres egen Maade den interessante Historie, som der her er gjort et lille Forsøg paa at gengive:

Historien om de Moseby Præster og deres Have gennem mere end halvandet Hundrede Aar.

Rentemester Henrik Müller og Nysted Kirke.

Af Olaf Carlsen.

Lidt om Rentemester Henrik Müllers Levned.

Henrik Müller blev født 1609 i Itzehoe som Søn af en Købmand. Han blev opdraget paa Breitenburg sammen med Statholderens Søn, Chr. Rantzau, og fulgte 1627 med denne for at studere ved Sorø Akademi. Rimeligvis Aaret efter blev han ansat i tyske Kancelli. 1632 blev han Kongens Kammerskriver og 1641 Tolder i København. Samtidig begyndte han at drive en omfattende privat Handel, særlig som Leverandør til Staten, og han tjente store Penge, dels ved høje Priser, dels ved at undlade at fortolde de Varer, han indførte, og ved andre slige Ulovligheder. Han arbejdede i intim Forstaaelse med Landets ledende Mand i disse Aar, Corfitz Ulfeldt. Da denne styrtedes i 1651, blev H. M. fængslet, og en nedsat Kommission afslørede hans Bedragerier, men han undgik videre Tiltale, da Regeringen ikke kunde undvære hans Penge og umiskendelige Handelsgeni, og 1652 forfremmedes han til Generaltoldforvalter for hele Landet, hvilken Stilling han fratraadte 1655, og blev samme Aar Admiralitetsraad. Under Svenskekrigen 1657—60 optraadte han i stor Stil som Kronens Leverandør og Laangiver. I Novbr. 1660 blev han Rentemester, Kammerraad og Assessor i Skatkammerkollegiet. Som Betaling fik han Anvisning paa Kronens Indtægter og Pant i dens Godser, som snart blev ham udlagt. Af det udlagte Gods, i Forbindelse med hvad han købte, oprettede han, saaledes som det i de Aar var Skik, Herregaarde ved Nedlægning af Bønder-

gaardene, f. Eks. Annaberggaard og Lejreggaard; desuden havde han Kornerupgaard, Lønborggaard, Katstrup, Gundetved, Tyrrestrup, Øllingsøgaard, Drøsselholm, Aagaard (i Løve Herred), Sonnerup, Skullerupholm, Sæbygaard, Dragsholm og Skjoldnæsholm. Foruden tillige som Pant-haver at være Amtmand over flere Amter fik han Handelsprivilegier og 1673 Skøde paa Kongsberg Sølvværk og en Del Jordegods i Norge. 1674 — under Griffenfelds Styre — blev han ophøjet i Adelsstanden og fik adelige Rettigheder for en Del af sine Godser, men dermed begynder Tilbagegangen; Uheld ramte ham, Godserne kunde ikke betale sig, og han kom m. H. t. sine Skatter i Restancer til Kronen. Den store Revisionskommission under Kristian V tog hele hans finansielle Mellemværende med Staten op til Undersøgelse. Opgøret 1680 resulterede i, at han skyldte Kronen over 130,000 Rdl., og for sine Besvigelser blev han idømt en Bøde paa 43,000 Rdl. og fik sin Afsked som Rentemester. Han opnaede dog, at Bøden blev nedsat med det halve Beløb. Hans faste og rørlige Ejendomme var ikke i Stand til at dække hans Gæld til Kronen. Da Henrik Müller døde 1692 hos Datteren paa Lejreggaard, var han ikke blot selv en fattig Mand, men ogsaa hans Børn, hvem han i sine Velmagtsdage havde overdraget flere af sine Godser, var saa forarmede, at de maatte ansøge Kongen om Hjælp, for at deres Fader kunde faa en hæderlig Begravelse. Der bevilgedes dem 500 Rdl.¹⁾

Forholdet til Nysted Kirke.

Da jeg for et Par Aar siden, mens jeg var Lærer i Nysted, læste Stiftsfysikus, Dr. med. C. A. Hansens lille Skrift om Nysted Bys Historie, studsede jeg over at træffe det 17. Aarhundredes store og kendte Finansmands, Henrik Müllers Navn i Forbindelse med den lille lollandske By, idet en Tavle i Byens Kirke lovpriser »Henrich Müller, Kgl. Majests. til Danmark og Norge velbetroede Cammer-Raad, Rentemester og Assessor udi Schat-Cammer-Collegio«, fordi

Noter findes Side 89.

han til Tækning af Kirkens Spir, der som bekendt blev opført 1650, har foræret »over 220 Rdl. i Schæffver Sten«. Min Interesse for denne Sag blev yderligere vakt ved Dr. Hansens Bemærkning, at han ikke kunde oplyse, hvorledes Henrik Müller og Nysted var kommet i Forbindelse med hinanden.²⁾ Jeg besluttede, at jeg ved Lejlighed vilde søge at skaffe Klarhed over dette dunkle Forhold, og nu tør jeg sige, at det er lykkedes mig.

Først gennemgik jeg, hvad der fandtes af trykte Kilder og historisk Litteratur, der kunde give Bidrag til Henrik Müllers Historie, da det jo ikke var umuligt, at et og andet var undgaaet Dr. Hansens Opmærksomhed, idet hans Bog ikke gør Fordring paa at være udtømmende; men Eftersøgningen var uden Resultat. Tilbage stod den Mulighed, at de utrykte Kilder vilde kunne give Besked, saa meget mere som Dr. Hansen kun i mindre Grad har bygget sin Skildring paa Arkivstudier.

I Kirkeinspektionernes Arkiv i Landsarkivet for Sjælland og Lolland-Falster fandt jeg da ogsaa en Protokol med Nysted Kirkes Regnskaber i det 17. Aarhundrede, og den gav, hvad jeg søgte.

Den 14. Marts 1653 fremlagdes paa Byens Raadhus Kirkens Regnskab for Finansaaret 1. April 1650 til 1. April 1651. Det udviser blandt andet, at Kirken skyldte Henrik Müller, Borger og Indvaaner i København, 450 Sletdaler for Skifersten til Spirets Tækning, og denne Sum skulde forrentes fra Mikkelsdag 1650.

Derefter gik der nogle Aar, før Regnskabet igen blev fremlagt; det skete den 24. Juli 1656, og denne Gang omfattede det hele 3 Aar, fra 1. April 1651 til 1. April 1654. Man var unægteligt kommet lidt bag ud med Kirkeregnskabets Afslutning — og ogsaa med Betalingen, idet de 450 Sletdaler til Henrik Müller i København for leverede Skifersten gaar igen som en Gældspost.

Det fremgaar da af det her anførte med al ønskelig Tydelighed, at Henrik Müllers Forbindelse med Nysted var en ren og skær Forretningsforbindelse. Han havde sine Garn ude alle Vegne, opsnusede, hvor der var »Forretninger«,

paatog sig Leverancer, og han var en Mand, man ikke nemt kunde komme uden om.

Yderligere Bekræftelse af denne Forklarings Rigtighed vil fremgaa af det følgende.

Kirkens Regnskab for Tidsrummet 1. April 1654 til 1. April 1657 blev fremlagt den 14. Marts 1659. I Meddelelsen herom findes den meget interessante Oplysning, at Henrik Müller havde krævet sine Penge udbetalt til Mikkelsdag 1659, og det baade Hovedstol og paaløbne Renter, i alt en Sum paa 612 Sletdaler, saa de 450 havde slet ikke været saa daarligt anbragt; men Landet gik jo urolige Tider i Møde, bedst var det saa i Tide at bjerge hjem, hvad bjerges kunde, og desuden havde Henrik Müller nu Brug for sine Penge til at sætte dem i større Foretagender, idet han havde faaet Opfordring til at yde Kronen Laan, og dér var ganske anderledes sikre Panter, der skulde lægge Grunden til hans store Godserhvervelse.

Ja, men naar det hænger saaledes sammen med Henrik Müllers Forbindelse med Nysted Kirke, hvordan skal vi saa forklare os den omtalte Tavles Indskrift? Svaret herpaa findes ogsaa i Regnskabsprotokollens Meddelelse i Anledning af Regnskabets Fremlæggelse i Aaret 1659, og det har ikke saa lidt Interesse.

Da Henrik Müller krævede sine Penge, stillede det sig saa uheldigt — eller maaske heldigt —, at Kirken ikke kunde betale, og hvor der intet er, har som bekendt selv Kejseren tabt sin Ret, lige saa lidt som man kan plukke en skaldet; men Henrik Müller pressede stærkt paa for at faa sit Tilgodehavende. Lykkeligvis fandtes der i Nysted en behjertet Mand, der forbandt verdslig Klogskab med kristelig Nidkærlighed; det var den bekendte Raadmand og Slotsskriver paa Aalholm, ærlige og velagtede Iver Nielsen³).

Han kunde ikke forsone sig med den mislige Stilling, hvori Nysted Kirke var kommen, og han indlod sig paa egen Haand — paa Kirkens Vegne — i Forhandling med velbyrdige og velfornemme Henrik Müller, Kgl. Majestæts Admiralitetsraad. Det kneb imidlertid haardt at faa Kreditor til at give efter; først efter lange Forhandlinger og »flittig

Ansøgning«, som det hedder, d. v. s. efter at have løbet ham stærkt paa Dørene, formaaede Iver Nielsen at bevæge den store Finansmand til »af sit kristelige Gemyt og Hjertelag« at »forære« — det vil her sige eftergive — Nysted Kirke 342 Sletdaler⁴), saa han kun skulde betales med 270.

Vi maa tænke os, at Iver Nielsen har forklaret Henrik Müller Fordelen ved en saadan Overeneskomst ud fra det kendte Ordsprog, at een Fugl i Haanden er bedre end ti paa Taget, og at han samtidig har forestillet ham det usømmelige i at plyndre en Kirke. Desuden har Iver Nielsen rimeligvis haft saa stor Menneskekundskab, at han har forstaaet at tale til Henrik Müllers Forfængelighed og stillet ham i Udsigt, ja, maaske lovet, at hans Navn for evigt skulde blive erindret som Nysted Kirkes store Velgører, som den, der skænkede Størsteparten af de Skifersten, der prydede Kirkens nye, smukke Spir. Til sidst sejrede da Henrik Müllers »kristelige Hjertelag« over hans Forretningsprincipper; — og var det ikke ogsaa godt for ham, hvis Handel og Vandel ikke altid havde været saa ærlig, for en Gangs Skyld at øve en Velgerning mod Kirken og faa sit Navn æret og lovprist af denne? Det var vel lige saa godt som Katolikernes Sjælemesser? — Men han gav sig kun paa een Betingelse: at de resterende 270 Sletdaler skulde betales straks. Da Kirken ikke var betalingsdygtig, maatte Iver Nielsen lægge Pengene ud.

Naar Tavlen i Nysted Kirke nævner Henrik Müller som den ædle Giver, var det altsaa kun nødtvungent, at han lod sig forlede til at optræde i denne Rolle, og Udbetalingen af de 270 Sletdaler belyser ogsaa hans Stilling til Nysted Kirke. Tavlens Indskrift angiver kun den halve Sandhed og er i højeste Grad misvisende.

Iver Nielsen derimod havde i denne Sag gjort sig meget fortjent af sin By, men han skulde udrette endnu mere. Han synes at have haft en særegen Evne til at faa Folk til at slaa af paa deres Pengekrav paa Kirken.

Nysted Kirke skyldte samtidig med sin Gæld til Henrik Müller Skifertækker Vallentins Arvinger 186 Sletdaler for Kirkespirets Tækning. Iver Nielsen opnaaede her 105 Slet-

dalers Afslag mod Udbetaling af det resterende Beløb. Heller ikke disse 81 Sletdaler kunde Kirken præstere, og Iver Nielsen maatte atter gøre Udlæg. Den brave Nystedborger havde nu skaffet Kirken »en Profit« paa 447 Sletdaler og paa Kirkens Vegne betalt 351. Det var dog ikke Meningen, at disse sidste skulde foræres til Kirken, han havde ogsaa skaffet den »Profit« nok endda. Borgmester og Raad gav ham da en Obligation paa denne Sum, som aarlig skulde forrentes, »til han bliver skadesløst betalt«.

Iver Niensens Optræden og Arbejde for sin Bys og Kirkes Vel var ikke uden Fortilfælde, og det maa omtales, for at vi kan forstaa til Bunds Aarsagen til den store Belønning, der blev ham tildelt. Han havde i sin Tid udvirket, at Prinsessen paa Nykøbing Slot, Magdalene Sibylle af Sachsen, Enke efter Kristian IV's ældste Søn, den udvalgte Prins af samme Navn som Faderen, havde skænket Nysted Kirke i 1652 en ny stor Klokke — den næst største — som straks blev ophængt i Taarnet. Det er værd at bemærke, at hundrede Aar tidligere — i 1551 — havde Nysted Sognekirke modtaget to Klokker fra Byens Franciskanermunkes Klosterkirke, idet man i dette Aar begyndte at nedbryde Klosteret⁵). Var den Klokke, som Prinsessen skænkede Kirken, end tung, saa formidabel, som tidligere angivet — 8072 Pund —, var den dog ikke. Den vejede »for uden Axel og Beslag« 61½ Lispund og blev anslaaet til at have en Værdi af 369 Sletdaler, idet man beregnede 6 Sletdaler pr. Lispund, — man skal jo ellers ikke omregne Gaver i Penge.

Alt i alt havde Iver Nielsen nu »givet Kirken en Profit« paa 816 Sletdaler. Intet Under, at Byens vise Fædre mente, han havde fortjent en Belønning.

Et af de mest brændende Ønsker, der besjælede Datidens Mennesker, var at blive begravet i Kirken, et Ønske, der var lidet hensynsfuldt over for Efterslægtens Sundhed; og hvis dette ikke kunde opnaas, da gjaldt det at komme til at ligge saa tæt op ad Kirkebygningen som muligt; ogsaa efter Døden flokkedes i Ortodoksiens Tidsalder Menneskene om Kirken — ligesom Kyllingerne under Hønens Vinger — i Tillid til dens Beskyttelse mod Ondskab og Troldskab.

Da nu Iver Nielsen ansøgte om Begravelsesplads i Kirken for sig, Hustru, Børn og Arvinger, bevilgedes der ham ogsaa — i Betragtning af hans mange og store Fortjenester af Byen og Kirken — en saadan »neden udi Taarnet her udi Byens Kirke«, men paa Betingelse af, at saa ofte Begravelsen aabnedes for at modtage nye Lig, skulde der gives en »Kendelse til Kirken, saa som billig kan eragtes«, efter det Bevillingsbrev, som Sognepræsten, Mester Knud Lerche, Borgmester og Raad udstedte.

Naar Dr. Hansen, formodentlig ud fra en Inskription i Kirken, anfører Iver Nielsens Fortjeneste af at have skaffet Kirken den nye Klokke som eneste Aarsag til hans Kirkebegravelse, er det altsaa kun en Del af Grunden og ikke den hele; men Datiden kunde jo heller ikke sige mere om Iver Nielsens Fortjenester uden at afsløre Hemmeligheden ved Henrik Müllers Mindetavle.

Hans impulsive Indgriben i Kirkens finansielle Forhold, hans heldige Overenskomst med dens største Kreditor, Rentemester Henrik Müller, har været i højeste Grad medvirkende, saaledes som jeg paa Grundlag af Kirkens Regnskabsprotokol her har fremstillet det.

Tavlen for Henrik Müller blev sikkert opsat kort Tid efter, dog tidligst i Slutningen af 1660, da han først i November dette Aar — efter Enevældens Indførelse — fik de paa Tavlen nævnte Titler og Bestillinger.

Saaledes hædrede Nysted Kirke baade Henrik Müller og Iver Nielsen; hvem der mest havde fortjent denne Hæder, er ikke vanskeligt at afgøre; at de begge var eller blev tilfredse med Resultatet, tør vi vel formode.

Noter.

¹⁾ J. A. Fridericia i Biogr. Lex. XI S. 582—86 og Fr. Meidel i Museum 1894, II. S. 73—100. ²⁾ C. A. Hansen: Nysted 1409—1909, S. 19. ³⁾ C. A. Hansen anf. Skr. S. 16 f. ⁴⁾ 1 Sletdaler er lig 4 Mark; 1 Rdl. er lig 6 Mark. Tavlen Angivelse af 220 Rdl. er da lig 330 Sletdaler. Den virkelige Sum ligger da ogsaa — som Tavlen siger — »over« dens Angivelse. ⁵⁾ Johs. Lindbæk: De danske Franciskanerklostre, S. 159 og Vilh. Lorenzen: De danske Franciskanerklostres Bygningshistorie, S. 77.

Fra Nørre Alslev Sogn.

Af Jens C. J. Stub.

Ravnse By.

I min Afhandling om Nørre Alslev Sogn i Aarbogen for 1915 findes kun meget lidt vedrørende *Ravnse* By, da jeg dengang ikke vidste af, at man i Ravnse havde gamle Kort og Dokumenter, hvoraf man kunde faa mere at vide om Byens Fortid. Ved at beskæftige mig med Optegnelser af de gamle Stednavne i Nørre Alslev Sogn er jeg imidlertid kommen til Kundskab om Forholdene i Ravnse før og efter Udskiftningen, idet der i Byens Oldermandslade¹⁾, som blev mig udlaant, fandtes et Kort over Byen og dens Jorder, som disse var før Byens Udskiftning, og en Udskrift af Falsters Landvæsenskommissions Protokol vedrørende Udskiftningen af Ravnse Bys Jorder i Aaret 1807 samt en Skrivelse fra Præsterne i Gunslev og Torkildstrup af 1853, hvoraf det fremgaar, naar Ravnse By blev Ejendom. Derfor mener jeg, at et Tillæg til min førnævnte Afhandling i Aarbogen for 1915 kunde være paa sin Plads.

Først et Par Bemærkninger angaaende Oprindelsen til Byens Navn. I Valdemar Sejrs Jordebog skrives Navnet »Ranæs«, og man har fundet det uforstaaeligt, at Navnet endte paa »næs«, da Byen eller Byens Jorder ikke ligger paa et Næs, men tværtimod ud til en Bugt, kaldet Ravnsebugten. Nogle skriver nu Navnet Ravnse, og der er dem, som mener, at Byen og dens Jorder engang har været en Ø. Naar man kender Forholdene, er man straks klar over, at dette ikke kan være Tilfældet, idet der nemlig lidt Nord for Byen findes et Højdedrag, som uden Afbrydelse fortsættes ind over Nørre Alslev Bys Jorder. Mon ikke Navnets sidste

¹⁾ Noter findes Side 104.

Stavelse skulde have en Oprindelse, der ligger nærmere for, end baade »næs« og »ø«?

Som ovenfor bemærket, er der Nord for Ravnse et Højdrag, som paa Kortet kaldes for Bredas, og dets Fortsættelse over Nørre Alslev Bys Jorder har ifølge Overleveringen været kaldet Højas. Nu synes det, som om man har været enig om, at Navnet »Ranæs« i Valdemar Sejrs Jordebog skulde staves Ra-næs; men mon ikke den rigtige Stavemaade skulde være Ran-æs, og Navnet hidrøre fra, at Byen ligger paa en Aas, som i Lighed med Bredas og Højas har været kaldt Ranas? — Og fra »as« til »æs« er der ikke noget langt Spring.

Ravnse er en af de Byer paa Falster, der tidligst blev købt af dens Fæstere. Efter en mundtlig Overlevering blev Bønderne Selvejere i 1772 (se min Afhandling i Historisk Samfunds Aarbog for 1915). I »Beskrivelse over Agerdyrkingens Tilstand i Fyen, Langeland, Ærø, Lolland og Falster« af G. Begtrup anføres, at en By, som Forfatteren kalder Ravnby, blev solgt særskilt i 1766. Nu er der ingen By paa Falster af dette Navn, og der kunde derfor være Tvivl om, hvilke af Byerne, Ravnse eller Ravnstrup, Forfatteren mener; men Sandsynligheden taler for, at det er Ravnse.

Begge Tidsangivelser, baade 1766 og 1772, synes at være urigtige, for saa vidt som Byen først kan siges at være bleven Ejendom det Aar, Selvejerskødet blev udstedt, og det var 1768. Dette fremgaar af en Skrivelse fra Præsterne Sørensen i Gunslev og Møller i Torkildstrup til Ravnse Gaardejere af 6. Oktober 1853.

En Afgift, som Ravnse Gaardejere skulde svare til nævnte Præsteembeder, havde Gaardejerne, uvist af hvilken Grund, nægtet at betale for Aaret 1852. Præsterne havde da søgt Oplysning om, hvorledes det forholdt sig med denne Refusion, og som de skriver, *»navnlig om Gaardenes Numere ved Byens Overgang til Ejendom 1768, da Afgiften paa-lagdes hver af Køberne i det dem da meddelte kongelige Skøde — — —«*

Det var et Fremskridt, at Gaardene overgik til Selveje, men man bibeholdt Jordfællesskabet indtil 1807 — altsaa ca.

39 Aar efter, at man var blevet Selvejere. Der har rimeligvis været baade Omstændigheder og Udgifter forbundet med en Udskiftning, som Bønderne har været bange for. Det nye og uvante har vel ogsaa afskrækket dem. Hvem der har sat Udskiftningen i Gang vides ikke.

Der er opbevaret forskellige Dokumenter, som findes i Byens Oldermandsarkiv om denne Udskiftning. Der findes saaledes en Kopi af *Udskiftningskortet* og 2 Udskrifter af Falsters Landvæsenskommissionsprotokol. Kortet er en Del medtaget; det er revet over i 4 Stykker, og disse har mange Rifter; men alle paa Kortet indskrevne Navne findes endnu derpaa med Undtagelse af eet, som har staaet paa det Sted, hvor de fire Stykker af Kortet har stødt sammen, og de Navne, der findes, er skrevet saa tydeligt, at Fejllæsning er udelukket. Af dette Kort fremgaar det, at Byjorderne har været delt i 4 Marker: *Bjergmarken*, *Skovmarken*, *Sømarken* og *Kirkemarken*.

I Professor Begtrup's Værk: »Beskrivelse over Agerdyrkingens Tilstand i Fyn, Langeland, Ærø, Lolland og Falster« skal Sædskiftet, hvor Byjorden var inddelt i 4 Marker, have været saaledes: Brak, Vinterkorn, Ærter eller Byg, og efter Ærter Byg eller efter Byg Havre, og et saadant Sædskifte har man vel da ogsaa haft i Ravnse.

Navnene paa Bymarkerne angiver deres Beliggenhed. *Bjergmarken* er den Mark, som ligger mod Nord og Øst, og som mod Øst støder op til Ravnse Høje; *Skovmarken* grænser et Stykke mod Vest og ellers mod Nord til Ravnse Skov, *Sømarken* er den Mark, som fra Byen falder ned mod Skerne Sø, og *Kirkemarken* er den vestlige og sydvestlige Mark nærmest Sognekirken, Nørre Alslev Kirke.

De tre første Marker har da Navn efter deres Beliggenhed ved Højene, Skoven og Søen. For Kirkemarkens Vedkommende kunde der være Mulighed for en anden Oprindelse til Navnet end dens Beliggenhed nærmest ved Kirken. Marken ligger saa langt fra Kirken, saa det synes mindre vel begrundet, at Beliggenheden skulde være Aarsag til Navnet.

Andre Steder i Landet har man Kirkemark, og et Sted paa Sjælland skal der være en Overlevering om, at Kirke-

marken dér engang har været kaldt Godens Mark. Her er det klart, at Marken, der hed Kirkemarken, oprindeligt var

Udskiftningskort ca. 1807.

lagt til Underhold for Goden, den hedenske Offerpræst, som forestod Ofringen ved Gudehøvet, og saa ved Kristendommens Indførelse var overgaaet til Kirken. Det kunde tænkes, men er altsaa ganske ubevisligt, at Navnet paa Kirkemarken i Ravnse havde en lignende Oprindelse. En Jordlod i det

sydvestlige Hjørne af denne Mark tilhørte ved Udskiftningen Gunslev Præsteembede; denne Lod er det nuværende Matr. Nr. 1 i Ravnse, hvorpaa nu en Del af Nørre Alslev Stationsby, bl. a. det offentlige Slagtehus, er bygget.

Paa Udskiftningskortet (se S. 93) findes foruden Navnene paa de fire Marker mange andre Navne: Navne paa Agre, Moser, Aase og Høje. Kun enkelte af disse er overleveret til vore Dage; men der er ogsaa saadanne Navne, som er overleveret, men som ikke findes anført paa Kortet.

Af Navne paa Agre findes saaledes paa Kortet: Østre og vestre Strandstykker, Bønnes Agre, Store Bønnet, Vismer Agre, Vester Agre, Store vester Agre, Tofte Agre, Bys Agre og Huagre²). Af Moser og Enge: Lysse Mose, Nøde Mose, Bønne Mose og Ildekær samt af Enge eller Græsningsjord: Kragerøgterne, Borrerøgterne. Et Højdedrag lidt Nord for Byen anføres som Bredas; Bredas, d. e. den brede Aas, fortsætter sig over Nørre Alslev Jorder, hvor den har været kaldet Højjas, d. e. den høje Aas.

Af Navne paa Højene findes paa Kortet: Korshøje, Kragehøje, Borrehøje, Ærtebjerg og Tulshøj, der laa imellem Landevejen og Skerne Sø. Ærtebjerg, som vistnok var den Høj, der senere blev kaldet Langbjerg og Tulshøj, findes nu ikke mere, da den bestod af Grus, som nu er bortført. Endvidere findes uden for fornævnte Høje, der ligger i en Række fra Skerne Sø til Stranden, en Høj ude paa Marken, der kaldes Orehøj³).

Foruden disse Navne findes en Del Navne, som formodentlig er Navne paa særskilte Agerstykker: Ledstykker, Langerne, Maller (maaske en Mose), Toderne og Torreby⁴). Det sidste Navn kunde henlede Tanken paa en Bebyggelse, men paa det Sted, hvor dette Navn er anført paa Kortet, har aldrig ligget saa meget som et Hus endsige en Samling af Huse. Navnet findes i den nordlige Del af Kirkemarken eller paa Grænsen mellem denne og Skovmarken. Endelig findes paa Kortet et Navn af et sært fremmedartet Udseende: »De-bronne«⁵). Det findes i Bjergmarken, men ingen aner nu, hvad det kan have været Navnet paa. Paa Kortet staar det saa aldeles tydeligt, at Fejllæsning er udelukket.

Af Navne, der ikke findes paa Kortet, men som er overleverede, og hvoraf nogle bruges endnu i vore Dage, er: Kragehøj Mose, Hoverne, Bredas Vanding, Ildekærsmarken og Helderne.

Kragehøj Mose er en Tørvemose, som ligger ved Siden af Ravnse Høje; Hoverne er nogle Agre, som ender ved Højene. Bredas Vanding er et Vandsted, som ligger ved Siden af Højdedraget Bredas; Ildekærsmarken er en Mark, i hvis nordre Del det paa Kortet nævnte Ildekær ligger, og Helderne er Skraaningen ned mod Bækken, der skiller Ravnse og Skerne Jorder fra hinanden.

Desforuden findes i Udskriften af Landvæsenskommissionens Protokol Navnene Bystykker og Stiagre samt Bavnehøj.

Da Udskriften af Falsters Landvæsenskommissions Protokol giver mange Oplysninger om Forholdene i Byen ved forrige Aarhundredes Begyndelse, hidsættes den her i sin Helhed.

Udskrift af

Falsters Landvæsenskommissions Protokol.

Aar 1807 den 30. Juli var Nykøbing Amts Landvæsenscommission forsamlet i Ravnse By i Anledning af denne Bys agtende specielle Udskiftning. Commissionens Medlemmer vare Højvelbaarne Hr. Kammerherre og Stiftamtmand Morgenstjerne og de 2de Landvæsenscommissairer Byfoged Carnarius af Stubbekøbing og Amtsforvalter Ramus af Nykøbing. Stiftamtmandens Indkaldelse til denne Forretning blev fremlagt til Forretningens Indlemmelse og lyder saaledes:

»Da et Aastedsmøde er bestemt at holdes i Ravnse By, til bemeldte Byes Udskiftning Torsdagen den 30. Juli førstkomme om Formiddagen Kløkken 10, saa indkaldes herved alle samtlige Ravnsebyes Selvejere til at møde bemeldte Dag og Tid for at overvære denne Forretning. — Skulle i bemeldte Ravnse findes enten Skole- eller anden beneficeret Jord, haver fornævnte Selvejere at anmode vedkommende Herredsprovst og vedkommende Præst om behagelig samme Tid at møde. —

For Commissionen forventes denne Indkaldelse fremlagt,

forsynet med Paategning om sammes rigtige Forkyndelse for alle Vedkommende.

Gammelgaard, den 23. Juli 1807.

Morgenstjerne.

[Præsterne S. F. Zimmermann og Chr. Nyrop erkender Skrivelserns Modtagelse.]

Ved Forretningen var tilstede Hr. Provst Nyrop af Rise-rup og Sognepræsten Hr. Zimmermann af Gunslev i Anled-ning af en ham pro Officio tilhørende Jord paa Ravnse Mark. Ligesaa var nærværende den til denne Udskiftning antagne Landinspektør Ottersen, som fremlagde en Udskiftningsplan grundende sig paa en vedtaget Forening, efter hvilke 2de Mænd af Byen udflytte og 9 blive i Byen. Commissionen gjennemgik Planen og fandt samme efter det Locale, naar saa mange Mænd skulde blive i Byen, aldeles passende, dog fandt Commissionen sig foranlediget til at foreslaae det sam-lede Bymandskab om at 2de Gaarde endnu maatte udflytte, som skulde tage deres Lodder søndenfor de udflyttede Lodder og Skoven, som den længst fraliggende Deel af de i Planen betænkte Jordlodder. Men herom kunde ingen Forening med Lodsejerne opnaas. Sognepræsten i Gunslev Hr. Zimmer-mann erklærede, at han ikke kunde entrere i det af Land-inspektørens Plan foreslaaede Magelæg, da han heller øn-sker med allerhøjeste Tilladelse fra Kaldet at bortsælge det bemeldte fraliggende lille, Præstegaarden tilhørende, Stk. Jord. Derpaa blev ventileret de 2de Husmænds Jorder, hvil-ket det blev anset tjenligst at udlægge efter Maal og Taxt i Tulshøje sønden for Vejen indtil Søen, Grusbanken undtagen. — Angaaende de andre Husmænds Græsning erklærede Byen at vilde lade enhver Fæste- og Selvejerhusmand faa et Høve-des Græsning i deres i Fællig beholdende Byens Græsning, og i alle Fald holde dem samme som hidtil for Betaling pr. Høvede aarlig 1 Rbd., og forstaas under et saadant Høvede enten en Ko eller 4 Faar med Grøde. Dog erklærede Hans Knudsen og Niels Hovmand at de vil have deres Andel af Græsningen udskiftet, og vare villige til at tage længst fra-liggende Lodder, og af samme at udlægge deres Andel til Græsning for Husmændene.

Efter at saaledes alt denne Udskiftning vedkommende med Selvejerne var aftalt som ogsaa bestemt, at Bymandslauget vilde faae Skoven til bestandig Indfredning, i hvilken Henseende de ogsaa vilde faa Ole Christensens Skovlod skriftlig betegnet, afgav Commissionen Eragtning: Landinspektur Ottersens Plan med vedlagte Foreninger, som alle indlemmes i Acten og lyde hver for sig saaledes:

Delingsplan.

1. Hele Ravnse Byes tilliggende Jorder af Ager, Eng og Græsning kommer under Udskiftning og bliver at dele imellem Beboerne efter det i vedlagte Forening bestemte Forhold, men derimod kommer Byens tilliggende Skov ikke under Udskiftning, da enhver af Bønderne deri fra gammel Tid har sine Skovskifter og agter at indtage hele Skoven til Fredskov, ligeledes udtages tvende Tørvemoser, en vesten i Byens Mark og en østen i Byens Mark fra Udskiftning, hvilke forbliver efter enhvers gamle Skifter.

2. Til Græsningslodder fratages de Byen længst fraliggende og ringeste Jorder mod nordost ved Stranden og Gunslev Mark efter Beboernes egen Bestemmelse og Afpælning.

3. Men da det desuden er højst nødvendigt, at i det mindste 2de af Byens største Gaarde bliver udflyttet paa de dernæst Byens længst fraliggende Jorder, saa har Nr. 4 Peder Mikkelsen og Nr. 9 Hans Væver erklæret sig til at ville udflytte deres Gaarde ifølge indgaaede Forening mellem Byens samtlige Selvejergaardmænd, og bekommer da Nr. 9 Hans Væver sine Jorder udlagt nordost i Skovs og Bjergsmarkerne, der sønden for bekommer Nr. 4 Peder Mikkelsen sin Lod udlagt ligeledes mellem Skoven og Græsningsmarken i Skovs og Bjergmarken, disse tvende Udflyttere beholder tillige deres Gaardspladse i Byen.

4. Naar undtages det Stykke Jord sydvest i Byens Mark, som tilhører Gunslev Præstegaard, og hvilket foreslaaes at blive udlagt paa øster Enden af Orehøjer norden for Fællestørvemosen, hvor det da bliver i Sammenhæng med Udlod paa Kurvejergtet.

Saa bliver det øvrige af Byens Mark til Indlodder for føl-

gende Beboere i Byen efter Beliggenhed. Nr. 11 Rasmus Post bekommer sin Lod sydost for Gaarden mellem de paa Kortet betegnede Blyantslinier nemlig lige for nordre Side fra sydøst Hjørne af hans Havegærde og til Landevejens Ud løb ved Gunslev Markskjel og for vestre Side fra Midten af Nr. 10 Hauge lige sønder over Tofter og Toftagre til Skjerne Markskjel, dernæst bekommer Nr. 8 Hendrik Stiil sin Lod udlagt sønden for Gaarden og sydvest ud for Byen til Nørre Alslev Markskjel, derefter tillægges Nr. 7 Niels Krøll sin Lod vesten for Byen og bliver Skjellet for søndre Side saa at han faar Udkørsel fra sin Gaard, dernæst tager Nr. 6 Hans Kiørup sin Lod vesten for Byen og Skjellet for søndre Side afsættes saaledes, at han kan bekomme Adgang til sin Lod fra Gaarden og for nordre Side Lodden støder Skjellet til nordvest Hjørne af Husmandsvængerne, dernæst nordvest ud for Byen bekommer Nr. 5 Niels Hovmann sin Lod og sammes Brede ved Byen bliver for sin egen og Nr. 6 Gaardspladser samt for Husmandsvængerne vesten for, dernæst bekommer Nr. 3 Hans Knudsen sin Lod norden for Gaarden og Breden af Lodden ved Byen bliver for hans egen og Nr. 4 Gaardspladser, dernæst tillægges Nr. 2 Rasmus Larsen sin Lod ligeledes norden for Byen, for den største Deel i Skovsmarken og noget i Bjergsmarken, og Breden ved Byen bliver for sin Gaardsplads og Hushaugerne vesten for, saa bekommer Nr. 1 Ole Sværke sin Lod nordost ud for Byen og bliver det østre Skjel, ud for Ledet ved den østre Ende af Byen, Nr. 12 Ole Smed bekommer da sin Lod østen for Byen og for Husmændene Christen Smed og Niels Væver, som skal have deres Jorder udlagt af denne Lod foreslaas at de bekommer samme enten østen for Husene paa Bystykker og Stiagre eller paa Baunehøier og Orehøier nordost i Lodden eftersom Vedkommende kan forenes om. — Endnu bliver at iagttage, at Nr. 6 bekommer Vej fra hans nordre Part til sin Lod. —

5. Græsningsmarken i 2den Post benævnet foreslaaes at deles i følgende Orden; fra Nord tager først Nr. 9 Hans Væver hans Anpart eller Lod, dernæst Nr. 4 Peder Mikkelsen sin Anpart, saa Nr. 3 Hans Knudsen, saa Nr. 2 Rasmus Larsen, saa Nr 8 Hendrik Stiil, saa Nr. 7 Niels Krøll, saa

Nr. 6 Hans Kjørup, saa Nr. 12 Ole Smed, saa Nr. 11 Rasmus Post, saa Nr. 1 Ole Sværke sin Anpart med hans Hovedlod og endelig tillægges Nr. 5 Niels Hovmann den sydvestre Lod. —

6. Da det ifølge Kongelig Bevilling er tilladt, at Gaarden Nr. 10 bliver nedlagt og Jorderne lige fordeelt mellem Nr. 3 og 4, saa følger heraf, at samme bliver inddraget til deres Gaardes Lodder. — Ligeledes bliver den forhenværende Mensalgaards Jorder fordeelt lige mellem Beboerne af Nr. 3, 4 og 9 Gaarde og inddraget i disses Lodder, alt under Vilkaar efter de allernaadigste Bevillinger desangaaende. —

7. Landevejen mellem Stubbekjøbing og Gaabense Færgegaard udlægges med 20 Alens Brede igjennem Nr. 12 Lod østen for Byen og igjennem Nr. 7 Lod vesten for Byen, iøvrigt foreslaaes, at den gaar igjennem Byen. —

Vej til Græsningsmarken foreslaaes at udlægges i Skjellet mellem Nr. 12 og 1 Lodder med 14 Alens Brede, og siden for vestre Ende Græsningslodderne til Stranden. — Vej til Udflytterlodderne og til Skoven udlægges i østre Side af Nr. 3 Lod med 14 Alens Brede og over Nr. 4 Lod med 12 Alens Brede for Nr. 9. —

Til den vestre Tørvemose udlægges Vej i Nr. 6 Lod paa 10 Alens Brede, og til den østre Tørvemose udlægges Vej i Nr. 12 fra Landevejen 10 Alen bred. —

I Nr. 11 Lod udlægges Vej til Skjerne Søe fra Landevejen af paa 12 Alens Brede. —

8. Grusgraven udlægges paa begge Sider af Landevejen i Nr. 11 og 12 Lodder ved Gunslev Markskjel, men Beboerne af Lodderne beholder Græsningsret deri. —

Ravnse den 30te Juli 1807.

Fremlagt ved Aastedsmødet i Ravnse den 30te Juli 1807.

Canariis. Ramus.«

Forening.

»Vi samtlige Selvejergaardbeboere af Ravnse ere blevne enige om at lade vore i Fællig liggende Jorder separat udskifte efter følgende Maalestok:

Gaarden Nr. 1	Ole Jensen Sværke	7	Tdr.	7	Skpr.	2	Fdk.	0	Alb.
—	— 2 Rasmus Larsen	7	—	3	—	0	—	2	—
—	— 6 Hans Hansen Kjørup	7	—	4	—	3	—	2	—
—	— 7 Niels Nielsen	7	—	3	—	2	—	2	—
—	— 8 Hendrik Mikkelsen	8	—	0	—	0	—	0	—

Disse 5 ovenmeldte deler lige i Ager og Eng som de havde hver 8 Tdr. Hartkorn, men haver dog indbyrdes lige Længde og lige Brede af Ager og Eng i Markerne efter gammel Inddeling. —

Ligeledes bliver at inddele følgende Gaarde:

Gaarden Nr. 3	Hans Nielsen Knudsen . .	6	Tdr.	2	Skpr.	0	Fdk.	1	Alb.
—	— 4 Peder Mikkelsen Skrædder	5	—	5	—	1	—	1	—
—	— 5 Niels Jensen Hovmann . .	6	—	4	—	2	—	4	—
—	— 9 Hans Olsen Væver	6	—	3	—	0	—	0	—
—	— 10 Niels Jensen Kudsk	6	—	2	—	0	—	1	—

Disse ovenanførte 5 Gaardbeboere deler ligeledes lige i Ager og Eng, som om de hver havde $6\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn, da disse sidste ligeledes indbyrdes haver lige Brede og Længde af Ager og Eng i Markerne efter gammel Inddeling.

Endvidere bliver at inddele tvende Gaarde:

Gaarden Nr. 11	Rasmus Jørgensen Post . .	8	Tdr.	3	Skpr.	0	Fdk.	0	Alb.
—	— 12 Ole Christensen Smed . . .	7	—	6	—	3	—	1	—

Disse tvende sidstnævnte bliver at inddele saaledes som de havde hver $8\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn, dog bliver her at erindre, at tvende Huses Hartkorn bliver at udrede fra Gaarden Nr. 12 beboende af Ole Christensen Smed; disse tvende Husbeboere ere Nr. 1 som beboes af Christen Olsen Smed og staaer for Hartkorn Ager og Eng 1 Skp. 3 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb., og Huset Nr. 2 beboes af Niels Jensen Væver staaer for Hartkorn Ager og Eng 1 Skp. 3 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb. —

I bemeldte By Ravnse har forhen været en Mensalgaard som for en Deel Aar siden er ifølge Kongelig Bevilling nedlagt, samme Gaard staaer for Hartkorn Ager og Eng 3 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. som deles halvt imod 8 Tdr. Hartkorns Jord. Og dette Areal deles lige imellem Gaardbeboerne Nr. 3 Hans Nielsen Knudsen, Nr. 4 Peder Mikkelsen Skrædder, Nr. 9 Hans Olsen Væver. —

Saaledes indgaaet af os samtlige Ravnse Selvejere.

Ravnse den 22de November 1806.

Peder Mikkelsen, Ole O I S Jensen, Ras R L S Larsen,
Hans H N S Nielsen, Niels Jensen, Hans H H S Hansen,
Niels N N S Nielsen, Hendrik Mikkelsen, Hans H O S Olsen,
Niels Jensen, Rasmus R I S Jørgensen, Ole Christensen.

Fremlagt ved Aastedsmødet i Ravnse den 30te Juli 1807.

Canariis. Ramus.«

»Vi underskrevne elleve Selvejergaardmænd af Ravnse By ere Dags Dato blevne enige om følgende Accord i Henseende til den Hjælp som de 2de Gaardmænd her af Byen, der har bestemt dem til Udflytning, skal have af de andre Indboere saaledes som følger:

Nr. 1	Ole Sværke svarer.....	100 rbd.
— 2	Rasmus Larsen	100 —
— 3	Hans Knudsen	144 —
— 5	Niels Hovmann.....	84 —
— 6	Hans Kjørup	80 —
— 7	Niels Krøll.....	100 —
— 8	Hendrik Stiil	100 —
— 11	Rasmus Post	120 —
— 12	Ole Smed	120 —

Til Tækkehalm leverer hver Mand af Indboerne til hver af Udflytterne 2 Traver, samt den Hjælp de behøve til deres Gaardes Udflyttelse med Kjørsel, Arbejde og videre, alt efter de derom udgangne Forordninger.

Saaledes vedtaget i Ravnse den 22. Juli 1807.

O I S (betyder Ole Sværke), Rasmus Larsen, Hans Knudsen, Niels Jensen Hovmann, Hans Kjørup, Niels Krøll, Hendrik Stigel, Rasmus Post, Ole Smed.

Paa ovenmeldte Conditioner ere vi tvende underskrevne villige til at udflytte vore Gaarde paa Lodderne som herved tilstaas under vore Hænder.

ut supra (d. e.: som ovenfor) med den Forbeholdenhed at mig Peder Mikkelsen udbetales 40 rbd. forlods ud.

Peder Mikkelsen.

Hans Væver.

Fremlagt ved Aastedsmødet i Ravnse den 30. Juli 1807.

Canariis. Ramus.«

— bliver [jfr. S. 97] ved denne Udskiftning at følge, dog saaledes, at de 2de Husmænd N. Jensen Væver og Christen Smed udlægges for alt det de i Byen have ejet, Ager, Eng og Græsning, Vederlag efter Maalog Taxt i Tuelshøjensønden for Landevejen ud til Søen, dog at Grushøjen derfra afgaaer, hvilke udlægges til almindelig Brug for Byen. Da Mængden af Bymændene ikke vil have Græsningen udskiftet forbliver den i Fællig indtil videre, dog udlægges Hans Knudsen og Niels Hovmann deres Andel længst ude fra Byen og aflægger de deres Andel af Jord til Græsning for Husmændene som alle Vedkommende vare enige udi kunde udlægges i Forhold til ovennævnte 2de Mænds Hartkorn efter 6 Skpr. Land bedste Jord til hvert Høveds Græsning at regne. Hvad Husmændenes Græsning angaar forbliver det ved det af Selveierne vedtagne, ifølge hvilket Fæstehusmændene Niels Rasmussen, Jørgen Rasmussen, Jørgen Hansen, Lars Væver og Morten Væver samt Selvejerhusmand Jeppe Skomager ere berettigede til saadan Græsning, dog forstaar det sig af sig selv, at dersom alle øvrige Gaardmænd skulle ogsaa ønske deres Græslodder udskiftet bliver ovennævnte Husmænd at tillægge Jord for deres deri tilstaaede Græsning.

Angaaende Fred og Hegn, Steengjærder og Pile forholdes efter Forordningen af 29. Oktober 1794.

Saaledes er denne Forretning, da intet videre derved var at iagttage, sluttet og med Hænders Underskrift bekræftet.

Morgenstjerne.

Canariis.

Ramus.

Ottersen.

Ole O I S Jensen. Hans H N S K Nielsen Knudsen.

Peder Mikkelsen. Niels Jensen. Hans Kjørup.

Niels N K Krøll. Hendrik Mikkelsen.

Rasmus R I S P Jørgensen Post. Ole Christensen.

Christen Olsen. Niels Jensen.

Udskriftens Rigtighed bekræfter

(Underskriften ulæselig.)

Af Udskriften af Falsters Landvæsenskommissionsprotokol vedrørende Udskiftningen ses det, at der var 13 Gaarde i Ravnse, hvoraf den ene, som tilhørte Niels Kusk, den

saakaldte Kuskeavling, blev delt imellem Gaardene Nr. 3 og 4, som da tilhørte Peder Mikkelsen Skrædder og Hans Knudsen. Mensalgaarden, som dog ikke var bebygget ved Udskiftningen, og som ogsaa blev kaldt den øde Gaard, blev ligeledes nedlagt og dens Jorder fordelt imellem de samme to Gaarde og Gaarden Nr. 9, som da tilhørte Hans Væver. Ca. 30—40 Aar efter Udskiftningen blev Gaarden Nr. 7, som ved Udskiftningen tilhørte N. Krøll og derfor kaldtes Krøllavlingen, nedlagt og Jorden solgt og delt imellem Nr. 6 og Nr. 8, som ved Udskiftningen tilhørte henholdsvis Hans Kjørup, Hendrik Stigel og Nr. 3 Hans Knudsen. Tillige blev der bagest i dens Mark bygget et Parcelliststed og tillagt dette 3—4 Tdr. Ld. Jord. Tilbage var der altsaa 10 Gaarde, hvoraf den sidste Nr. 12 senere er udflyttet.

Gaarden Nr. 1 var den nordøstlige Gaard i Byen, og Gaardene havde Numre avet om, det vil sige imod Solens Gang. Nr. 13 var Mensalgaarden, men der var ingen Bygninger, saa Nr. 12, Ole Smeds Gaard, var den sidste. Der laa 6 Gaarde ved hver Side af Gaden, som før Udskiftningen gik længere Vester paa, førend den stødte til Landevejen. Gaarden Nr. 7 laa saaledes Syd for Bygaden, medens det Sted, hvor Gaarden har ligget, nu ligger Vesten for denne, idet Vejen nu har en skarp Bøjning ved Gaard Nr. 8. I den vestre Ende af Byen laa 5 Huse, de 3 Nord for Vejen og de 2 Syd for denne, hvad der forklarer, at der Vesten for Gaarden Nr. 5 Niels Hovmands Jorder var Jord, der kaldtes Husmandsvængerne. Om der har ligget andre Huse i Byen, kan paa Grund af Kortets daarlige Forfatning ikke ses. Af Gaardenes Nr. fremgaar det, hvor de nedlagte og udflyttede Gaarde har ligget i Byen før Udskiftningen.

Den i Udskiftningsforretningen nævnte Tulshøj er den Høj, hvor der senere er fundet en Mængde Skeletter, som omtales i min Artikel om Nørre Alslev Sogn for 1915, hvortil for øvrigt, hvad Ravnse By angaar, henvises.

Foruden det samme Sted omtalte Sagn om Ravnse Højes Tilblivelse, skal lige nævnes, at der i gamle Dage har været Spøgeri ved Kirkebanken, maaske en Mindelse om de gamle Afguder, som man senere har forestillet sig som Spøgelser.

Noter.

¹⁾ I Aarbogen for 1915 har jeg meddelt, at den saakaldte »Oldermandslade« er et udhulet Stykke Træ. Dette maa rettes derhen, at den bestaar af en Trækasse, der er lavet i Form af en Bog.

²⁾ Huager (udt. Hyager) var Forpløjningen, hvor man vendte med Ploven. Da man dengang havde mindst 4 Heste for en Plov, og denne var for tung til at kunne svinges om i Furen, saa maatte der en temmelig stor Plads til at vende paa, og Hyagrene har altsaa været meget bredere end Nutidens Forpløjninger.

³⁾ Orehøj er Højen, der ligger paa Oren, d. v. s. den Jord, der laa saa langt fra Byen, at den ikke blev dyrket, men henlaa som Græsning.

⁴⁾ Skulde Navnet Torreby maaske have sin Oprindelse af, at her har været et Offersted (Gudehov) for Tor? Torreby ligger mod Nord i Kirkemarken.

⁵⁾ Paa det Sted, hvor Navnet Debronne findes anført, er der en Kilde. Mon Debronne skulde være Navnet paa den?

Stednavnene i Ravnse.

Ved *Gunnar Knudsen*.

Vi gengiver her et Brev til Formanden fra Redaktør, cand. mag. Gunnar Knudsen:

Med megen Interesse har jeg læst Jens C. J. Stubs Artikel om Ravnse By. Jeg har tidligere i min Egenskab af Sekretær i Stednavneudvalget haft den Glæde fra ham at modtage en udmærket, omhyggelig udført Indberetning om, hvilke Stednavne der nu kendes i Sognet, og den indeholder mange særdeles interessante Navne, som det er af største Værdi at have faaet optegnet, før de gaar i Glemme.

Efter Deres Ønske skal jeg imidlertid bemærke lidt om de Stednavne, Hr. Stub behandler i Afhandlingen. Side 90 fremsættes en ny Formodning, gaaende ud paa, at *Ravnse*, ældre Form *Ranæs*, kunde være *Ran-æs*, og at *-æs* skulde være Ordet *Aas*, ligesom i *Højas* og *Bredas*. Nu er imidlertid de sidstnævnte Navne næppe det, de gives ud for her. Hr. Stub har i sin Indberetning meddelt Formerne *Højas Banke* og *Bredas Vanding*, endvidere i Nærheden af sidstnævnte Navnet *Bredas* (»Brede As«). Paa Forhaand er det lidet

rimeligt at tænke sig, at *Aas* skulde blive til *As*. Jeg mener derfor, at det i Virkeligheden er *Højagers Banke* og *Bredagers Vanding*; i Sammensætninger af denne Art bliver det mellemste Led altid svækket, og *-agers* kunde let blive til *as* med langt *a*. Yderligere har jeg undersøgt Markbogen fra 1682 (i Matrikulsarkivet) og finder ogsaa, at der i Ravnse har været *Bred Agre* og i N.-Alslev *Højagrene*, altsaa ganske som det skulde ventes, og Markbogen har ingen andre Navne, der ligger Nutidens Former nærmere. Navnene kan altsaa ikke bruges til at støtte den nye Tolkning (Ran-æs) med, og jeg finder det ogsaa af andre Grunde urigtigt at forkaste den gængse Opfattelse af Sagen.

Markbogen 1682 giver for øvrigt ogsaa andre gode Bidrag til Forstaaelsen af Stednavnene i Ravnse. De S. 94 nævnte *Agre*, der nu hedder *Maller*, er vistnok det samme som »Magledz Ager«, maaske egl. Magelægsagre. *Torreby* hedder i Markbogen »Taarbøderne«, hvilket støtter Hr. Stubs lagttagelse af, at der ikke her kan have været Tale om en By; *Bod*, Flertal Bøder, kan bruges om »Lap«, og derfra antagelig i Betydning: lille tilføjet Jordstykke. *Kragerøgterne* og *Borrerøgterne* findes ikke i Markbogen, men mon ikke Endelsen skulde være: *Røgterne*, jfr. Markbogens »Steen Røglet« i Ravnse; *Røgel* er i Stednavne Betegnelse for »en lille Bakke, Forhøjning«. Det meget mærkelige, fremmedartede Navn *Debronne* maa sikkert være forskrevet paa Matrikuskortet; i Markbogen svarer det til »Toe Brønde«, det vil vel sige Kilderne,, som anvendes til Tvætning af Tøj. *Ildekær* hedder i Markbogen »Eyle Kier« og er vel snarest Iglekær, saaledes som ogsaa formodet af Hr. Stub i Indberetningen. Men Markbogen har endnu et enkelt Navn, som er af særlig Interesse. Det er *Kastils Agre*, som ligger i Bjærgemarken. Det maa vel sikkert indeholde Ordet *Kastel*, »et befæstet Sted«, og minde om et saadant Anlæg her. Det bekræfter paa en Maade Sagnet om Borgen, der skal have staaet paa Ravnsborg Banke, et Sagn, man f. Eks. fra Nationalmuseets Side har stillet sig skeptisk til, idet man har ment, at her kun har været en Pestkirkegaard (se Trap⁴ IV Side 222).

Jeg skal ikke her komme ind paa flere Enkeltheder, men

blot fremhæve, at den Indsamling af Sognets Stednavne, som Hr. Stub med saa godt Resultat har deltaget i, vil være af allerstørste Værdi for Fremtidens Topografi. For det første optegnes herved en Mængde Navne, som aldrig før har været optegnet eller kortlagt, og for det andet kortlægges saadanne Navne, man maaske ellers kun finder i Jordebøger og Skøder uden nøjere Stedsangivelse. Selv den Kilde, jeg her i denne lille Tilføjelse har udnyttet saa stærkt, Markbogen fra 1682, har jo den store Mangel, at Navnene kun opregnes, ikke kortlægges, og herpaa bøder jo i betydelig Udstrækning de Optegnelser, der nu paa Foranledning af Danmarks Lærere bliver foretaget Landet over. Det var i allerhøjeste Grad at ønske, at det maatte lykkes ad denne Vej at faa optegnet over hele Landet; der er sendt Kort, Vejledninger og Lister til Førstelærerne i alle Sogne Danmark over, men hidtil er dog kun Svarene fra henvend 500 Sogne indløbet; Arbejdet fortsættes imidlertid stadig og vides at være i god Gang mange Steder. Fra Maribo Amt er der kommet Svar fra følgende Sogne:

Rødby, Vestenskov, Tillese, Landet, Ryde, Ringsebølle, Bandholm, Fæmø, Engestofte, Majbølle, Radsted, Musse, Øster-Ulslev, Godsted, Nykøbing, Stubbekøbing, Torkildstrup, Lillebrænde, Nørre-Alslev, Brarup, Systofte, Skelby og Aastrup.

Hvis der inden for Historisk Samfunds Kreds maatte være Folk, som interesserer sig for Optegnelse af Stednavnene i de Sogne, fra hvilke der hidtil ikke er kommet Indberetning, bedes de træde i Samarbejde med de stedlige Lærere, som har Materialet liggende, eller, om dette ikke maatte føre til noget Resultat, træde i Forbindelse med Stednavneudvalget, Adr. Tøjhusgade 9, København K.

13. Nov. 1923.

Gunnar Knudsen.

Møntfund fra Maribo Amt.

Af Georg Galster.

Fra Arilds Tid er det Lov, at Skattefund tilhører Kongen, ikke den tilfældige Ejer af Jorden eller Finderen. Da man i nyere Tid lagde mere Vægt paa at sikre den videnskabelige Undersøgelse af Fundene end paa at berige Statskassen, bestemtes det 1752, at Finderne skulde have fuld Godtgørelse for Metalværdien. I det 19. Aarhundrede føjedes hertil en Ducør for ydermere at tilskynde Finderne til at efterkomme Afgivningspligten. Takket være denne Danefælovgivning staar den kgl. Mønt- og Medaillesamling paa de middelalderlige Mønters Omraade ikke tilbage for nogen Samling i Europa, og der er vel næppe noget Land, hvor man kender Fundene saa nøje som netop her i Danmark. Dette Resultat skyldes dog ikke mindst den gode Forstaaelse i alle Samfundslag, ikke blot hos Præst og Herredsfoged, men ogsaa hos Bonden bag Ploven og Tjenestekarlen i Tørve-mosen. Og alligevel er der mangt og meget, man i vore Dage kunde ønske bedre oplyst; her er et Findested unøjagtig opgivet, der er et Møntfund ufuldstændig indsendt. Den kgl. Mønt- og Medaillesamling vil derfor være taknemlig for at modtage enhver supplerende Meddelelse til Oplysning om ældre og nyere Fund. Før 1800 er Kendskabet til Fundene ret tilfældigt; saaledes er der for Lolland og Falsters Vedkommende ikke optegnet et eneste Møntfund. Fra Aarhundredskiftet er Møntfundene derimod opført Aar for Aar i Møntkabinetets Fundprotokol, og herpaa bygger nærværende Redegørelse.

Bortset fra enkelte ejendommelige Forhold samler Møntfundene i Amtet sig ligesom i det øvrige Danmark i visse afgrænsede Perioder. Det er tvivlsomt, om græske Mønter og romerske Denarer fra Republikken i gammel Tid er naaet

til Norden eller endog til Nordtyskland. De faa kendte Fund er i alt Fald mistænkelige. 1882 modtog Samlingen paa anden Haand som Gave fra en Haandværksmester i Maribo en romersk Republikdenar fra Caius Calpurnius Piso Frugi (c. 64 f. Chr.) tillige med en Denar fra Mark Aurel (161—180) og en Skilling fra 1536. Mønterne opgaves at være fundne paa Falster; men det kunde ikke oplyses, om de tilhørte et samlet Fund, eller hvor og naar de var fundne. Republikdenaren frembyder Eksempel paa Oldtidens Falskmøntneri, den bestaar af en Kerne af Kobber med en Skal af Sølv. Mønten er mulig præget med Eksport for Øje, men Hullet viser, at Underfundigheden er bleven opdaget.

Fundene af romerske Kejserdenarer danner den ældste Gruppe af Møntfund i Danmark og indeholder hovedsagelig Mønter fra Nero til Septimius Severus (54—211), der synes nedlagte i Tiden 150—250. Nordboerne har øjensynlig ligesom Germanerne paa Tacitus' Tid foretrukket Sølv for Guld i Handel og Vandel. Under Septimius Severus blev Denaren stærkt forringet, man foretrak de gamle Mønter for de nye; snart efter afbrødes imidlertid de gamle Handelsforbindelser med Romerne, og dermed ophørte Tilførslen af romersk Sølv mønt. Fra Maribo Amt, hvor der dog er fremdraget en saa enestaaende Skat som Hoby-Fundet, kendes mærkeligt nok — bortset fra ovennævnte tvivlsomme Fund — ingen Fund af Denarer. Derimod er en Bronzemønt fra Mark Aurel, præget i Aaret 164, pløjet op af Jorden ved Holeby Kirke. Bronzemønterne er sjældne at finde, de har jo næsten ingen Værdi i sig selv og vandrer derfor ikke viden om Lande, saaledes som Mønter af Sølv og Guld.

Fundene af romerske Solidi indbefatter Mønter prægede fra Trajanus Decius til Justinian (249—565); de synes først at være naaet herop i det femte—sjette Aarhundrede. Det er Guldmønt, der er eneraadende i Folkevandringstiden. Mærkeligt nok er heller ingen Fund af Mønter fra denne Periode kendt fra Maribo Amt. Derimod er de hjemlige Efterligninger, de nordiske Guldbrakteater, repræsenterede i tre Fund, af hvilke den første kom for Dagen 1831 i Branderslev Sogn, da en Karl pløjede en Mark under Gaarden Karens-

lyst (nu Helgenæs). 1906 fandt en Fisker i Stranden ud for Sønderby paa Fæmø en lignende; medens den tredje, som Gaardejer H. L. Hansen 1899 pløjede op paa sin Mark (Matr. Nr. 17) i Frejlev i Kettinge Sogn, kun uegentlig kan kaldes en Brakteat, eftersom den bærer Præg paa begge Sider.

Fundene af arabiske Dirhemer er lige saa karakteristiske for Vikingetiden som Solidusfundene er det for Folkevandrings-tiden. Det første kendte Fund fra Amtet indsendtes 1825: en enkelt Dirhem, der var fundet i Maglebrænde paa Falster. Det næste Fund fremdroges i 1827 i en Mose i Sønderkirkeby paa Falster. Det indeholdt 4 persiske Mønter (de eneste, der er fundne her i Landet), 17 hele og 76 itu-brudte Dirhemer samt to Sølvvarmringe. Disse (saakaldte »kufiske«) Mønter angiver i Modsætning til de vestlandske Mønter baade Stedet og Aaret (efter Hedjra) for deres Prægning og tillader derved en forholdsvis nøje Datering af Tiden for Skattenedlæggelsen. Den ældste Dirhem var præget 713, den yngste 846, og Fundet kan saaledes meget vel være nedlagt i Haarik II's Kongetid. Ejendommeligt for denne Perioodes Møntfund er de mange sønderhuggede Mønter, et Vidnesbyrd om, at man i Norden har vejet Sølvet ved Betalinger fremfor at anvende cirkulerende Mønt. — Fra Gorm den Gamles Tid skriver sig et Fund, der fremdroges 1913 i Nørreballe Fattiggaard i Østofte Sogn. Det indeholdt en Del Sølvbarrer og 18 Dirhemer, hvoraf den ældste var fra Harun er-Rashid, præget 805, de øvrige fra samanidiske Fyrster, den yngste Mønt præget 913. — Til Sven Tveskægs første urolige Kongetid maa henføres den store Skat, som Arvefæstegaardmanden Jørgen Jørgensen 1835 pløjede op paa sin Mark i Vaalse. Nedlagt i en Metalskaal fandtes Sølvringe, Spænder, Barrer m. m. og 549 Mønter, hvoraf 160 Dirhemer. Den ældste af disse var præget 750, men Hovedmassen var langt yngre, den yngste fra 972. Af de øvrige Mønter var en byzantinsk (948—59), 5 bøhmiske, 371 tyske, en fra Normandiet og 6 fra England. De to yngste Mønter i Fundet var prægede i Begyndelsen af Ethelreds Regering, kort efter 979. Endelig var der tre Efterligninger af Dore-

stadmønter, prægede i Hedeby i Midten af det 10. Aarhundrede. Vaalsefundet er typisk for Vikingetiden; det har en udpræget kosmopolitisk Karakter; Mønterne er kommet ad Handelsvejene gennem Rusland, ad Oder og Elben, over Hedeby og i noget ringere Tal, end man skulde vente, fra England og Normandi. Kort efter Aar 1000 skifter Fundene Karakter, Tilførslen af kufisk Mønt hører op, til Gengæld tager de angelsaksiske Mønter mægtig til: det er Dane-gælden, der nu bringer Penge til Landet. Paa Overgangen mellem de to Perioder staar et lille, ikke nærmere kendt Fund fra Omegnen af Saksjøbing, hvoraf to tyske Penninge med Kejser Otto III's og Kejserinde Adelheids Navne (fra c. 1000) indsendtes 1848.

Fundene af angelsaksiske, tyske og nordiske Penninge fra første Halvdel af 11. Aarhundrede er i stort Omfang blevet nedlagt i Tiden 1044—1064, de Aar, hvor Sven Estridsen kæmpede først mod Magnus den Gode, siden mod Harald Haardraade. De mange Penninge fra Ethelred og Knud den Store er Arvesølv fra bedre Dage, Danegæld, udredet i England til danske Ledingsbønder. Fra denne Periode kendes ingen Fund af Betydning fra Amtet; kun en enkelt Penning fra Edward Bekenderen (1042—66) indsendtes 1916 som fundet i en Have i Kippinge. Den paanittede Bæresøken antyder, at Bagsiden med Korset var vigtigst for dens Ejermand; den har rimeligvis været baaret som Amulet.

Fundene af Svenssønnernes Mønt er i det øvrige Danmark sparsomme og spredte; kun paa Sjælland kendes større samlede Fund, nedlagte under Kampene efter Knud Lavards Mord (1131—34). Det er nu den hjemlige Mønt, der er eneraadende, saaledes at Roskildemønter er overvejende paa den sjællandske Øgruppe, idet man har regnet jydisk og skaansk Mønt for udenlandsk. Med Undtagelse af en enkelt Roskildemønt fra Harald Hen fra et ukendt Findested paa Lolland vides Mønter fra denne Periode ikke at være fundet i Amtet, og dog skulde man have ventet, at Vendernes Plyndringer kunde have sat sig Spor paa dette Omraade.

Fundene af Valdemarernes Mønt er af endnu mere ensartet Karakter. Det blev en Finansoperation for Kongen at

forny sin Mønt hvert Aar, saaledes at ældre Penninge ikke længer var gæve og gængse. Hyppig findes Mønterne i Kirker og paa Kirkegaarde, enkeltvis eller i mindre Antal; det ser ikke ud til at være Skatte, der er nedgemte i mer eller mindre urolige Tider. I Overensstemmelse med Anlægstiden for vore Kirker og Kirkegaarde findes her ingen Mønter fra Tiden før Kong Niels. Derimod er Mønter lige fra Oldtiden og til nyere Tid fundne enkeltvis eller i et lille Antal nedlagte i Grave; i nogle Tilfælde synes de at være lagt den døde i Munden eller i Haanden. Som bekendt var det Skik i Syden at medgive den døde en »Charons Obol« som Løn til Færgemanden paa den lange Rejse. Hos andre, især slaviske Folk, har der til en lignende Skik knyttet sig Forestillinger om derved at hindre den døde i at gaa igen; Mønten opfattes altsaa som Amulet. Men slige Forestillinger synes ganske ukendte i Norden; maaske maa man da opfatte de nedlagte Mønter som en Art Affindelse med den døde, der i Stedet for hele sin Ejendom kun faar en lille Part med sig. Da Munden i ældre Tid var et ikke usædvanligt Gemmested for Smaamønter, — Portemonnaie om man vil, — var det lige saa naturligt at lægge den døde Mønten i Munden som i Haanden. — Fra Maribo Amt er optegnet et Par Kirkegaardsfund. 1887 fandtes en Roskildemønt fra Valdemar I i Grunden af det nedbrudte Vaabenhus paa Hillested Kirkegaard. 1860 fandtes en Mønt fra Valdemar Sejr paa Vaalse Kirkegaard. 1910 fandtes en Roskildemønt fra Valdemar Sejr ved Siden af nogle Skeletter i en Grusgrav paa den Finderen, P. Nielsen Jyde, tilhørende Parcel af Ravne Bymark paa Nordsiden af Skjerne Sø (N. Alslev S., Falster N. H.). Paa samme Sted er fundet en Sølvvarmring, en Kobbermedaillon, Ibsskaller m. m. Det synes at være en gammel Pestkirkegaard (maaske fra Pesten i 1230). — Paa Voldstedet Borrebakken i Vaalse (Matr. Nr. 4 a) fandtes 1878 en Del Oldsager og tre Mønter fra Valdemar I og II og fra Abel. — I Præstegaardshaven i Stokkemark fandtes 1854 en Esterling fra Biskop Conrad I af Osnabrück (1227—38); rimeligvis har den først i den følgende Periode fundet Vej her til Landet.

Fundene af Borgerkrigsmønter (1241—1340) vidner rundt om i Danmark ved deres overvældende Mængde om, hvor ofte det var nødvendigt for Menigmand at gemme sin fattige Ejendom mod Røver og Ransmand og mod de haarde Herrer af Guds Vrede, hvis Haand laa tungt over Bonde og Kotkarl. Penningen, hvis Sølvindhold allerede i Valdemars-tiden var stærkt for nedadgaaende, endte nu som en ren Kobbermønt, og med dens synkende Værdi krævedes stadig større Mængder til det stigende Krav paa Omsætningsmidler i Fred og Fejde. Møntsmedjen i Roskilde kunde ikke alene tilfredsstille Efterspørgslen, og under Erik Menved oprettedes en Filial i S a k s k ø b i n g, der nævnes 1306 og synes at have været i Virksomhed her eller paa Falster allerede 1293. Mønterne, der er udgaaet herfra, lader sig næppe adskille fra Roskildepenninge; kun for Kristoffer II's sidste Aar peger en Række særlig slette Udmøntninger hen til Saksøbing som Hjemsted. Særlig Interesse frembyder en Penning med en Saks paa Forsiden; det er naturligt at give denne Tilknytning til Saksøbings Navn og Vaaben; men den fremragende Møntforsker P. Hauberg har ment, at Arbejdet snarest viser hen til Roskilde. En samtidig forekommende Mønt bærer paa Forsiden det holstenske Nældeblad, der vel kan hentyde til Grev Johan, som 1328 fik Møntret i Saksøbing, men ogsaa denne Mønttype har Hauberg ment at maatte henføre til Roskilde. — Paa Overgangen fra den forrige Periode staar foruden det førnævnte Fund fra Borrebakken i Vaalse en Roskildemønt fra Kong Abel, fundet 1903 ved Gravning paa Nørre Alslev Kirkegaard tæt inde ved Taarnet, og en Mønt fra Kristoffer I og Roskildebispen Peder Bang funden 1895 i Saksøbing. I øvrigt er de større, samlede Fund fremherskende. Fra Erik Glippings Tid stammer et Fund paa 285 Mønter, der 1906 gravedes frem i Skellet mellem Matrikelsnumrene 76 og 77 i Søndergade i Saksøbing. I en Tørvemose i Radsted opgravedes 1843 et lille Fund paa 16 Mønter fra Erik Glipping og Erik Menved. 458 Mønter fra de samme Kongers Tid pløjedes frem 1897 af Gaardejer N. P. Sørensen i Lille Musse. I Moseby Præstegaardshave fandtes 1898 838 Mønter fra Erik Men-

ved; de var nedlagte i en Trækasse, der stod i omtrent en halv Alens Dybde. Paa en Mark under Ny Kirstinebjerg, Ønslev Sogn, pløjede to Husmænd 1868 et Lerkar med 4411 Kobberpenninge fra Erik Menved og Kristoffer II frem for Dagen; Skatten antages nedlagt c. 1326. 1832 pløjedes 2399 Mønter fra Erik Menved og Kristoffer II frem i Stubberup, Herridslev Sogn i Musse Herred; Summen kan være skjult ca. 1329. 4340 Mønter fra samme Konger fandtes 1863 af Gaardejer Hans Rasmussen ved Pløjning paa hans Skovlod i Bregninge, Horbelev Sogn; Mønterne, der var nedlagte i smaa Lærredsposer, antages hengemte c. 1332. Det største samlede Antal Mønter, der nogen Sinde er blevet fundet her i Landet, opgravede Husmanden John Rasmussen i 1871 i sin Have i Systofte. Der taltes 30,258 Mønter til en samlet Vægt af 67 Pund; de laa indsvøbt i Lærred sammen med nogle Stykker Jern, formentlig Mundbid til Heste, og 7 Glasperler. Mønterne, der stammer fra Erik Menved og Kristoffer II, antages nedlagt c. 1335. — Foruden disse samlede Fund er Borgerkrigsmønter fremdraget enkeltvis rundt om i Amtet. Ved at reole en Plads til Kirkegaarden i Nysted fandtes 1844 en Roskildemønt fra Erik Menved. En anden Penning fra samme Konge fandtes 1907 paa Aalevad Voldsted. En Mønt fra Kristoffer II optoges i 1913 i Nørre Alslev Kirke. Paa Kirkegaarden her er i spredte Fund opgravet tre Mønter fra Erik Menved og Kristoffer II foruden Mønter fra nyere Tid. I Købmand L. E. Bruuns Have i Sakskøbing (Torvet 115) fandtes 1884 flere Borgerkrigsmønter, hvoraf kun een blev bestemt: en Penning med Saksen i Præget; Fundet har den særlige Interesse, at Sagnet vil henføre Kristoffer II's Bolig til dette Sted. En Penning med det holstenske Nældeblad fandtes 1832 i Bandholm. En ubestemt Borgerkrigsmønt fandtes 1854 ved Gravning paa Gaardspladsen paa Vintersborg i Utterslev Sogn, Lolland N. H. — Svensk Mønt fra Middelalderen findes kun sjældent i Danmark, men et af de faa kendte Fund fremdroges 1878 ved Grøftegravning uden for Rudbjerggaards Hovedbygning; det bestod af 10 Penninge fra Birger Magnussøn (1290—1319).

Fundene af engelske Sterlinge, hanseatiske Witten og

danske Sterlinge kendetegner Hundredaaret 1340—1440, Valdemar Atterdags, Dronning Margretes og Erik af Pommerns Tid. Den hjemlige Mønt havde naaet Lavpunktet, den var bleven en værdiløs Kobbermønt, som ingen Tvangskurs kunde holde oppe. Derfor vandt den fremmede Mønt Indpas: franske Turnoser eller Groter følges af engelske Sterlinge, og disse viger atter for de hanseatiske Hulpenninge og Witten. Først omkring 1400 begynder Udmøntningen af danske Sterlinge i Kong Eriks Navn. Som en Forløber for den kommende Indvandring er optegnet et ikke nærmere stedfæstet Fund fra Falster 1809, det bestod af 80 Turnoser fra Ludvig den Hellige og Filip den Smukke, udmøntede 1266—1314 og formentlig nedgemte i Erik Menveds Tid. — Foranlediget af en Klage fra den lollandske Præstestand tillod Roskildebispen 1335, at kirkelige Afgifter maatte erlægges i fremmed Mønt, for de forskellige kirkelige Ydelser fastsattes nye Takster i engelske Sterlinge eller Sterlinges Værdi; 1338 fik disse Bestemmelser Ærkebispens Stadfæstelse. Det var Dødemessen over Udmøntningerne i Roskilde og Saksøbing. I Modsætning til tidligere Perioder bliver Møntfund fra Købstæderne mere fremtrædende. Ved Gravning i Kælderen af Snedkermester Staals Ejendom i Frisegade Nr. 29 i Nykøbing fandtes 1859 en glaseret Lerpotte med 25 engelske Sterlinge og 1194 Hulpenninge fra Hamborg, Lyneborg, Lybæk og Meklenborg samt to Sølvfingerringe. Mønterne maa antages at være gemt 1340—1350. Tæt ved laa 6 Mønter fra Erik Glipping, Erik Menved og Kristoffer II, hvad enten disse nu er blevet nedlagt ved samme Lejlighed eller tidligere. Ved Udgravning af en Kælder i Apoteker Borchs Ejendom, Langgade 5 i Nykøbing fandtes 1884 en Pose med tre Sterlinge og 727 hele og 680 halve (overklippede) Hulpenninge fra de samme tyske Stæder, nedgemte i de samme Aar som det foregaaende Fund. — 1856 fandt Husmand Rasmus Rasmussen i sin Have i Gedesby en Malmgryde med 181 Sterlinge og 2338 Hulpenninge fra samme Tiaar. — I Fund fra lidt senere Tid forsvinder Sterlingene, og Hulpenningene fortrænges snart efter af de hanseatiske Witten, der gjaldt 4 Hulpenninge. Et

lille Fund, der 1887 gravedes frem af en Kælder i Skippergaarden i Sortsø, Gunslev Sogn, er ejendommeligt ved kun at bestaa af 7 pommerske Witten, udmøntede før 1381; det var de saakaldte »strale« og »grip«, de lidt ringere Witten fra Stralsund (og Anklam) og Greifswalde. En Witten fra Anklam præget 1387—9 fandtes 1920 i Moseby Præstegaardshave. — 1801 fandt en Husmand i sin Have i Vaalse et Tinbæger med 988 Witten, sandsynligvis nedlagte 1390—1400. 1881 fandtes ved et Skelet paa Gedesby Kirkegaard 20 hanseatiske Penninge ($\frac{1}{4}$ Witten) fra samme Tid. Ved Grundgravning i Gas- og Vandmester Westmanns Ejendom i Nykøbing fandtes 1911 147 Witten, en Sølvske og 5 sølvforgældte Hægter, nedlagte i samme Tiaar. — Kort efter 1396 genoptoges Udmøntningen i Danmark; fra Næstved og Lund udgik danske Firepenninge og Sterlinge efter hanseatisk Forbillede. Den ældste af disse Firepenninge med Krone paa Forsiden og Bispestav paa Bagsiden, præget i Næstved i Erik af Pommerns Navn, kendes kun i et eneste Eksempel, der indkom til den kgl. Mønt- og Medaillesamling 1873. Det oplystes siden, at den var bleven funden i Nykøbing tillige med 20—30 Sterlinge; desværre vides intet nærmere om dette vigtige Fund. — Mulig kan de forholdsviis mange Nedlæggelser af Mønter fra det 14. Aarhundredes Slutning skyldes Frygt for Fetaljebrode; fra de følgende Aaringer kendes i Amtet kun spredte Fund. Paa Kippinge Kirkegaard opgravedes 1905 en Sterling fra Lund. 1916 fandtes en Kobbersterling fra Næstved i en Have paa Adelgade ud mod Havnen i Nysted; en anden af samme Udmøntning fandtes i Sagfører Waarsøes Have paa det gamle Klosters Grund i Maribo. Disse Kobbersterlinge er et Udslag af Kong Eriks ulykkelige Møntpolitik, hvorved han ødelagde den gode Møntordning fra Dronning Margretes Tid. Det var c. 1422, at Kongen søgte at paanøde Menigmand disse »Sterlinge«. Vel maatte han under den almindelige Modstand imod dem opgive Udmøntningen, men i hans senere Aar udgik atter fra Lund og Gurre kobberholdige »Grosser«, hvis Metalværdi langtfra svarede til deres Navneværdi af 9 Penninge. 7 Grosser fra

Gurre og 2 fra Lund fandtes 1876 ved Udgravning af en Kælder i Jens Niensens Gaard i Vesterby paa Fejø.

Fundene af Hvide og Skillinger, der er almindelig nedlagte 1523—5 og under Grevefejden, er ikke meget fremtrædende i Amtet. Hvidene, der prægedes i Malmø fra Kristoffer af Bayerns Tid, var dansk Hovedmønt, til de under Hans maatte vige for Skillingen, der indveksledes for 3, 4 eller endog flere forringede Hvide. I Vaalse Præstegaardshave fandtes 1893 5 Hvide, hvoraf een fra Kristoffer og fire fra Christiern I. — En Hvid fra denne Konge fandtes 1896 ved Grundgravning i »Palæet« paa Torvet i Nykøbing, en Bygning, der tidligere var Amtmandsbolig. — En Hvid fra Christiern I og en Skilling fra den tyske Ordensmester Michael I (1413—22) fandtes paa Nysted Kirkegaard ved samme Lejlighed som den ovennævnte Borgerkrigsmønt. — En Hvid fra Kong Hans fandtes 1896 tillige med en Grot, en Kobbersterling og en Hulpenning fra Erik af Pommern i en gammel Byggegrund i Saltvig, Stokkemærke Sogn. — Ved at oprense en Brønd fandt Husmand Rasmus Hansen i Gloslunde 1858 en lille Lærredspose med 238 Mønter, for Størsteparten Hvide fra Kong Hans. De ældste Mønter var Hvide fra Kristoffer af Bayern, den yngste Mønt var en Søsling (d. e. 6-Penning) fra 1525. — Ved at grave en Grav paa Brarup Kirkegaard fandtes 1859 69 Mønter, hvoraf de fleste fra Grevefejden; den ældste var en Hvid fra Rigsraadet 1448, de yngste var Skillinger fra 1536. — En Toskilling 1536 fandtes 1849 paa Gunslev Skolelod. — Søslinge fra Stralsund 1538 er fundet i Prokurator Waarsøes Have i Maribo (1894) og i Haven til Ejendommen Engvej 2 i Nakskov (1905).

Fundene af Guldmønt er ikke mange og vidner om, at der overhovedet kun var forholdsvis lidt Guldmønt i Omløb i Landet. Det eneste samlede Fund fra Amtet fremdroges 1843 i Nørre Vedby paa Husmand Ole Larsens Lod; det bestod af 5 nederlandske Gylden fra Luxemborg, Flandern og Geldern, udmøntede efter 1417 og før 1467. De øvrige spredte Fund er vel for Størstedelen tilfældigt tabte. En rhinsk Gylden præget i Bonn for Ærkebiskop Didrik II af

Køln (1414—63) fandtes 1876 i Vignæs af Gaardmand Ole Eriksen under Baroniet Guldborgland. En Gylden fra Hertug Arnold af Geldern (1423—65) fandtes 1906 ved Stranden ud for Ravnby. En lyneborgsk Gylden fra Frederik III. som tysk Konge (1440—51) fandtes 1839 paa Husmand Clemens Rasmussens Kartoffelmark i Bregninge. En anden lyneborgsk Gylden fra samme Tid fandtes 1916 paa Gaardejer C. C. Mortensens Mark i Læsø, Vestenskov Sogn. En Excellente de la Granada eller spansk Dobbeltdukat præget mellem 1497 og 1504 fandtes 1870 paa en Mark under Bramslykke. Den eneste i Amtet fundne danske Guldmønt er en Guldridder eller Rosenobel fra 1612, fundet 1878 paa Gaardejer Ib Hansens Mark i Maglemer, Hunseby Sogn. En Gylden fra Herskabet Chateau-Renaud i Frankrig, præget mellem 1604 og 1614, forekom i det nedenfor nævnte lille Speciefund fra Soesmarke. Som den yngste Mønt fandtes 1901 en prøjsisk Dukat fra 1738 af Forpagter Petersen paa en Mark (Matr. Nr. 12 i) ved Sandby Kirke.

Fundene af Specier og Skillemønt er rundt om i Danmark nedgemt i stor Udstrækning under det 17. Aarhundredes Krige, men forekommer desuden ogsaa enkeltvis og i mindre Tal, nedlagt i Tider, hvor man ikke kendte Sparekasser og hvor Jorden var et sikrere Gemme end Strømpeskafteet paa Kistebunden. En saksisk Speciedaler 1560 fandtes 1878 i Vester Kippinge. En Mark dansk fra 1563, Syvaarskrigens første Aar, fandtes 1880 paa Fejø Præstegaardsmark. Ved Nedbrydning af en Ole Koch tilhørende Gaard i Nørre Grimmelstrup fandtes 1874 nogle Sølvsmykker, 51 tyske og nederlandske Dalere og 247 danske og tyske Smaamønter: den ældste Mønt var en pommersk Søsling 1519, den yngste en slesvig-holstensk Søsling ($\frac{1}{64}$ Thaler) 1600. — I Bjelkeværket i Boghandler Thierrys Hus i Nakskov (Torvet Nr. 8) fandtes 1850 en hamburgsk Dytgen ($\frac{1}{16}$ Thaler) 1615 og en meklenborgsk Skilling 1601. I en Have i Soesmarke, hvor der tidligere var Mose, fandt Slagter Niels Petersen 1895 forskellige Sølvsgager, den ovennævnte franske Gylden, en nederlandsk Daler 1592, 2 brunsvigske Dalere 1604 og 1631 og en svensk Tomark fra Dronning Christina. Ved dette og de

følgende Fund kan Krigstiderne komme i Betragtning ved Nedlæggelsen af Skatten. 1862 fandt Gaardmand Niels Marquorsen i Toreby 50 Tomarker fra 1644, 1645 og 1646; det er de saakaldte ulfeldtske »Hebræere«, affødte af Torstenson-Krigens Finansnød, der 1648 maatte nedsættes til 28 Skilling (i Stedet for Navneværdien 32 Sk.). 1896 fandt Gaardejer Peter Clausen under Lergulvet i et nedrevet Hus i Vester Tirsted 12 Skillemønter, hvoraf den yngste var en Toskilling 1655. Et lidt betydeligere Minde fra Karl Gustafs anden Krig fremkom 1894 ved Draingravning paa en Mark under Helgenæs, hvor der fandtes 30 Mønter, den yngste en Toskilling 1658. — En anden Art af Krigsminder er Sankt Georgs Amuletter, Messingmedailler med Fremstilling af Krigerhelgenen paa Forsiden og af Christus i Skibet paa Bagsiden. De var meget udbredte blandt Soldater i det 17. Aarhundrede, da de mentes at gøre deres Ejermænd »hug-, stik- og skudfaste«. Et Eksemplar fandtes 1899 ved et Voldsted i Øster Tirsted, et andet Eksemplar fandtes i 1880 i en Have ved Naskov.

Ved at rydde Egebuske i et Krat i Ellemosen under Norregaard i Nebbelunde fandt nogle Husmænd 1857 685 danske og svenske Smaamønter, de yngste fra 1670. — Et Fund af enestaaende Art fremkom 1868 ved Grøftegravning ved Teglværket paa Klostermarken ved Nysted; det bestod af c. 1210 falske Speciedalere, støbte af Tin med en mindre Tilsætning af Bly og Zink; den ældste efterlignede Mønt var en saksisk Rigsdaler 1594, den yngste en Krone fra Frederik IV 1725. Den oprindelige Ejer af denne Kapital har utvivlsomt haft sine særlige Grunde til at bruge Jordens Gemme til Bankboks; ellers er Skattenedlæggelser i det 18. og 19. Aarhundrede forholdsvis sjældne, og dog er der Fund, der tyder paa, at man under Krigsforskrækkelse i 1848 og 1864 har tyet til det ældgamle og evig unge Skjulested. Saaledes fandtes 1892 i Handelsmand Niels Petersens Have i Holeby 352 større og mindre Mønter, der sammen med Spænder og Knapper var omviklet med Garn og dyppet i Beg; den yngste Mønt var en Rigsdaler 1845. Aaret efter fandtes samme Sted en Krukke, hvis Laag var tillukket med Beg, og hvori gemtes

173 Mønter; den yngste Mønt var en Rigsdaler 1855. — Fund af Mønter fra senere Tid falder vanskelig ind under Danefæbestemmelserne. 1873 indførtes Kronemønten, og hvad der mulig findes af gangbar Mønt hører snarest ind under Begrebet: Hittegods.

Oversigt over Møntfundene.

<i>Falsters Nørre Herred.</i>		
Brarup Kirkegaard	1859	69 Hvide og Skillingen 1448-1536
Eskildstr. S. Sørup, J. Fogeds Mark	1828	61 Sølv mønter
Gunslev Skolelod	1849	Toskilling 1536
— S. Sortsø Skippergaard	1887	7 pommerske Witten (før 1381)
Kippinge Kirkegaard	1905	Erik af P., Sterling fra Lund
— (Have)	1916	Edw. Bekender (1042-66) Penning
— S. Vester-Kippinge	1878	Kursaksisk Taler 1560.
Maglebrænde	1825	Dirhem ¹⁾
Nørre Alslev Kirke	1913	Kristoffer II, Roskilde - Penning
— Kirkegaard	1903	Abel, Roskilde-Penning
— —	1921	3 Borgerkrigs m., 4 Smaam. 1524-1677
— S. Ravnse, „Pestkirkegaard“	1910	Valdemar II, Roskilde-Penning ; kobberforyldt Medaillon
Nørre Vedby (Mark)	1843	5 nederlandske Gylden (1417-67) ²⁾
— S. N. Grimmelstrup (Hus)	1874	51 Talere 247 Smaamønter ³⁾
Vaalse Kirkegaard	1860	Valdemar II, Penning ⁴⁾
— Præstegaardshave	1893	5 Hvide, Kristoffer af B. — Chr. I
— Borrebakken	1878	3 Penninge, Valdemar I — Abel ⁵⁾
— (Have)	1801	988 Witten (- c. 1390) ⁶⁾
— (Mark)	1835	160 Dirhemer og 389 vestl. Pen. ⁷⁾
Ønslev S., Ny Kirstinebjerg (Mark)	1868	4411 Pen., Erik M. - Kristoffer II ⁸⁾
<i>Falsters Sønder Herred.</i>		
Nykøbing, Frisegade 29	1859	6 Borgerkr. m., 25 St., 1163 Hulp. ⁹⁾
— Langgade 5	1884	3 Sterlinge, 1397 Hulp. penninge ¹⁰⁾
— Brogade 4	1911	147 Witten
— Slotsgade 1 („Palæet“)	1896	Christiern I Hvid
— ?	(1874)	Erik af P., 4-Pen., c. 25 Witten ¹¹⁾
Aastrup S., Moseby Præstegdsh.	1898	838 Erik Menved
— —	1920	Anklam Witten (1387-89)
Gedesby Kirkegaard	1881	20 1/4-Witten (c. 1400) ¹²⁾
— (Have)	1856	181 Sterlinge, 2338 Hulp. penninge ¹³⁾
Horbelev S., Bregninge (Mark)	1863	4340 Erik M. - Kristoffer II ¹⁴⁾
Systofte (Have)	1871	30258 Erik M. - Kristoffer II ¹⁵⁾

Sønder Kirkeby (Mose)	1827	4 persiske og 93 kufiske Mønter ¹⁶⁾
Falster, ukendt Findested	(1882)	2 rom. Denarer og Skilling 1536 ¹⁷⁾
— — (Mark)	1809	80 franske Gros tournois
<i>Musse Herred.</i>		
Maribo, Ny Klostergade 2 (Have)	1894	Kobbersterling (c. 1422), Stralsund Søsling 1538.
— Bangs Have	1895	Sølvmedaille ved Chr. V's Salving
Nysted, Adelgade (Have)	1916	Kobbersterling (c. 1422)
— Mark, nu Kirkegaard	1844	Erik Menved, tysk Groschen (c. 1420); Chr. I Hvid.
— Klostermarken	1868	c. 1210 falske Speciedal. (- 1725)
Sakskøbing, Torvet 115	1884	Flere Mønter fra Kristoffer II
— Søndergade 76/77	1906	285 Erik Glipping
— ukendt Findested	1885	Kristoffer I Roskildepenny
— i Nærheden af Byen	1848	2 Otto-Adelheidspen. (c. 1000)
Bregninge (Mark)	1839	Lyneborg Gylden (1440-51)
Godsted S., Aalevad Voldsted	1907	Erik Menved, Roskildepenny
Herridslev S., Stubberup (Mark)	1832	2399 Erik Menv.-Kristoffer II ¹⁸⁾
Hunseby S., Maglemer (Mark)	1878	Guldrigger 1612
Kettinge S., Frejlev (Mark)	1899	Guldbrakteat ¹⁹⁾
Majbølle S., Soesmarke (Have)	1895	1 Guld- og 4 Sølvm. (1592-c. 1655) ²⁰⁾
Musse S., Bramslykke (Mark)	1870	Spansk Dobbeltdukat (c. 1500)
— Lille Musse (Mark)	1897	458 Erik Glipping-Erik Menved
Radsted (Tørvemose)	1843	16 Erik Glipping-Erik Menved ²¹⁾
Toreby (Mark)	1862	50 Tomarker (1644—46) ²²⁾
Vigsnæs (Mark)	1876	Bonn Gylden (1414-63)
<i>Fuglse Herred:</i>		
Bandholm	1832	Kristoffer II
Fejø Præstegaardsmark	1880	Mark 1563
— Vesterby (Kælder)	1876	9 Grosser fra Erik af Pommern ²³⁾
Fæmø, Sønderby Strand	1906	Guldbrakteat ²⁴⁾
Hillested Kirkegaard	1887	Valdemar I, Roskildepenny ²⁵⁾
Holeby (Mark ved Kirken)	1877	Romersk Bronzemønt fra 164
— (Have)	1892-3	525 Dalere og Smaam. (1629-1855)
Nebbelunde, Norregd. (Eilemose)	1857	685 Smaamønter (Fred. II-1670)
Tirsted S., Vester T. (Hustomt)	1896	12 Smaamønter (1624-1655) ²⁶⁾
— Øster T. (Voldsted)	1899	St. Georgsamulet
Østofte S., Nørreballe Fattiggaard	1913	18 Dirhemer (805-914) ²⁷⁾
<i>Lollands Sønder Herred:</i>		
Glosunde (Brønd)	1858	238 Hvide og Skill. (1440-1525)
Stokkemarke Præstegaardshave	1854	Osnabrück Esterling (1227-38)
— S. Saltvig (Hustomt)	1896	4 Mønter, Erik af Pommern-Hans

Tillitse S., Rudbjerggaard (Mark)	1878	10 svenske Penninge (1290-1319)
Vestenskov S., Læsø (Mark) ...	1916	Lyneborg Gylden (1440-51)
<i>Lollands Nørre Herred.</i>		
Nakskov, Torvet 8.....	1850	Meklenborg Skilling 1601 og Hamborg 3-Skilling 1615
— Engvej 2 (Have).....	1905	Stralsund Søsling 1538
— (Have).....	c.1880	St. Georgsamulet
Birket S., Ravnsby Strand.....	1906	Geldern Gylden (1423-65)
Branderslev S., Helgenæs (Mark)	1831	Guldbrakteat ²⁸⁾
— — —	1894	30 Smaamønter (1620-1658 ²⁹⁾)
Sandby (Mark ved Kirken)	1901	Prøjsen Dukat 1738
Uttersl. S., Vintersbg., (Gaardspl.)	1854	Borgerkrigsm. og Skilling 1623
Lolland, ukendt Findested.....	(1897)	Harald Hen, Roskildepønning ³⁰⁾

Som det fremgaar af Oversigten, fordeler de kendte Fund sig saaledes paa de enkelte Herreder:

Falsters Nørre Herred.....	20	Fund med	6413	Mønter
— Sønder —	12	— —	40841	—
Musse —	20	— —	4441	—
Fuglse —	11	— —	1255	—
Lollands Sønder —	5	— —	254	—
— Nørre —	8	— —	39	—
Ukendt Findested.....	3	— —	84	—
Maribo Amt.....	79	— —	53327	—

Særlig talrige er Fundene fra Falster og Musse Herred, paafaldende faa og ubetydelige er Fundene fra Lollands Nørre og Sønder Herred. Ingen Fund fra Købstæderne gaar tilbage til Valdemarstiden; derimod kan det gamle Møntsted Saks-købing opvise flere Fund af Borgerkrigsmønter, og hvor Fundene fra Saks-købing hører op, tager Fundene fra Nykøbing fat med Sterlinge og Witten. Fra Maribo, Nysted og Nakskov er Fundene ubetydelige, og i Stubbekøbing og Rødby vides ingen Mønter at være fundne.

Ordnet efter de særlige Findesteder fordeler Fundene sig paa følgende Maade:

Kirke 1, Kirkegaard (Gravplads) 8, Præstegaardshave (-mark) 5, Hustomt eller Bygning 11, Gaardsplads (Brønd)

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

3, Have 12, Mark 23, Voldsted 3, Mose 3, Strand 2, Ubekendt 8.

Lunefulde og uberegnelige er Fundenes Fremkomst; flere Aar kan gaa, uden at en usselig Hvid er indsendt fra Amtet til den kgl. Mønt og Medaillesamling, og saa kan der pludselig strømme ind det ene betydelige Fund efter det andet. Ordnet efter Aar for Fremdragelsen fordeler Fundene sig saaledes:

1801—10 2, 1811—20 0, 1821—30 3, 1831—40 5, 1841—50 6, 1851—60 8, 1861—70 5, 1871—80 12, 1881—90 7, 1891—1900 14, 1901—10 9, 1911—21 8.

Herved er dog at bemærke, at i nyere Tid er optegnet mange Fund, som man tidligere ikke fandt værd at optegne. Om den mere intensive Udnyttelse af Jorden i Fremtiden vil øge eller mindske Fundenes Antal, ja, det beror paa de Mænd, som skal tumle med Plov og med Spade.

Ved en Misforstaaelse er Mønterne S. 123 og 125 afbildede i $\frac{2}{7}$ i Stedet for $\frac{1}{1}$ Størrelse.

Fig. 1. Romersk Denar (c. 64 f. Chr.), fundet paa Falster. For-side: Apollo. Bagside: under Rytteren: C. Pisio L[ucii] F[ilius] Fru[gi].

Fig. 2. Dirhem fra Harun-er-Rashid (805), fundet i Nørreballe. Fs. i Midten: »Der er ingen Gud uden Gud den eneste, der er ingen i Fællig med ham«. Omskrift: »I Guds Navn prægedes denne Dirhem i Frelsens By [d. e. Bagdad] Aar 190«. — Bs. i Midten: »Muhammed er Udsendingen fra Gud«. Omskrift: »Muhammed er Udsendingen fra Gud, hvem han sendte med den sande og rette Religion, for at hæve den over alle Religioner, hvad end de Vantro siger imod«.

Fig. 3. Engelsk Penning fra Edward Bekender, fundet i Kippinge. Fs. Brystbillede med Scepter: Edward rex. Bs. Pacx [Fred] om Korset. Ulfcytl o[n] Beo[danford]: Ulfketel i Bedford.

Fig. 4. Penning fra Valdemar Sejlr, Roskilde. fundet i Ravnsø. Konge og Biskop.

Fig. 5—6. Penninge fra Kristoffer II's Tid fra Roskilde eller Saksøbing, fundne i Systofte. Fig. 5. Fs. Saks, Møntmestermærke eller Byvaaben. Bs. „Marekors“ (Pentagram). Fig. 9 Fs. Det holstenske Nældeblad. Bs. Kors (som paa ældre engelske Sterlinge).

Fig. 7. Fransk Gros tournois fra Ludvig den Hellige (præget 1266—70), fundet paa Falster. Fs. Ludovicus rex. B[e]n[e]dictu[s] sit nome[n] d[omi]ni n[ost]ri dei Je[s]u Chr[ist]i. (Lovet være vor Herre Jesu Christi Navn). — Bs. Turonus civi[ta]s: Stad Tours.

125

17

18

19

20

21

22

23

Fig. 8. Engelsk Sterling fra Edward I (præget ca. 1299—1302), fundet i Gedesby. Fs. Edw[ardus] r[ex] Angl[iæ] d[omi]n[us] Hyb[erniæ]: E. Englands Konge, Irlands Herre. Bs. Civitas Cantor[buriensis]: Stad Canterbury.

Fig. 9 og 10. Lybsk og hamborgsk Hulpenning (c. 1325—50), fundne i Nykøbing. Fig. 9: Kongehoved. Fig. 10: Byport med holstensk Nældeblad.

Fig. 11. Lybsk Witten. (c. 1350—1379), fundet i Nykøbing. Fs. Moneta Lubicens[is]: Lybsk Mønt. — Bs. Civitas imperial[is]: Rigsstad.

Fig. 12. Witten fra Stralsund (c. 1360—81), fundet i Sortsø. Fs. Moneta Sundensis: Mønt fra Stralsund (»Strale«, Pilespids: Byvaaben). Bs. Deus in nomine tuo: Gud, i dit Navn.

Fig. 13. Firepenning fra Næstved (c. 1400), fundet i Nykøbing(?). Fs. Ericus rex D[aciæ], S[veciæ], N[orvegiæ]: E. Danmarks, Sveriges og Norges Konge. Bs. Moneta Nestvede[nsis]: Næstved-Mønt.

Fig. 14. Gros fra Lund (c. 1430), fundet paa Fejø. Fs. Ericus d[eli] gra[tia] rex D[aciæ], S[veciæ], N[orvegiæ]: E. af Guds Naade D., S. og N. Konge. Bs. Moneta Lundensis.

Fig. 15. Hvid fra Kong Hans, Malmø, fundet i Saltvig. Fs. Joh[ann]es d[ei] g[rati]a r[ex] D[aciæ]. — Bs. Mon[eta] Malmöiens[is].

Fig. 16. Skilling fra Malmø 1531, fundet i Brarup. Fs. Fredericus d[ei] g[rati]a re[x] Dacie. Bs. Moneta nova Malmøge[nsis] 31.

Fig. 17. Lyneborgsk Gylden, fundet i Læsø. Fs. Fridericus Ro[ma]nor[um] rex. — Bs. Monet[a] no[va] Luneb[ur]ge[nsis].

Fig. 18. Guldrider 1612, fundet i Maglemer. Fs. Christianus IIII d[ei] g[rati]a Da[niæ] N[orvegie] V[andalorum] G[otorumque] rex. Bs. Moneta nova aurea: Ny Guldmønt.

Fig. 19. Daler fra Namur 1592, fundet i Soesmarke. Fs. Ph[ilippu]s d[ei] g[rati]a Hisp[aniarum] z rex co[mes] Nam[ucensis]: Philip (II) af Guds Naade Spaniens m. m. Konge, Greve af Namur. Bs. Dominus mihi adiutor: Herren være min Hjælper. Vaaben lagt over St. Andreaskors og den gyldne Vlies' Orden.

Fig. 20. Tomark 1644. Bs. Justus Jehova iudex: Herren er retfærdig Dommer.

Fig. 21. Toskilling 1649. Fs. Den norske Løve.

Fig. 22. Sankt Georgsamulet, funden ved Nakskov. Fs. S. Georgi equitum patronus: S. Georg, Riddernes Beskytter. — Bs. In tempestate securitas: Tryghed under Stormen (Christus under Stormen paa Genesareth Sø).

Fig. 23. Sletdaler eller Krone 1659. Bs. Frederik III's Valgprog: Dominus providebit: Herren være mit Forsyn.

Noter.

- 1) Antiquariske Annaler 4. Bd. S. 487 Nr. MCCXCVII.
- 2) Antiquarisk Tidsskrift 1843 S. 41.
- 3) *J. Olrik*, Drikkehorn og Sølvvøj, S. 138.
- 4) og 5) *P. Hauberg*, Danmarks Myntvæsen 1146—1241, S. 24 Nr. 80 og S. 25 Nr. 104.
- 6) Skandinavisk Museum 1800 2. Bd. 2. H. S. 164. Aarb. f. n. Oldk. o. Hist. 1886 S. 147 Nr. 20.
- 7) Ann. f. n. O. 1842 S. 22—141, Aarb. f. nord. Oldk. o. H. 1871 S. 375, *B. E. Hildebrand*, Anglosaxisk Mynt S. LXXX, *P. Hauberg*, Myntforhold i Danmark indtil 1146 S. 164 Nr. 37.
- 8) Aarb. f. n. O. 1884 S. 281 Nr. 35.
- 9) 10) 11) Aarb. f. n. O. 1886 S. 144 Nr. 5 og Nr. 7 og S. 158 Fig. 6.
- 12) 13) Sstds. S. 148 Nr. 25 og S. 143 Nr. 4.
- 14) 15) Aarb. f. n. O. 1884 S. 283 Nr. 41 og S. 285 Nr. 45.
- 16) Nord. Tidsskr. f. O. I S. 186 og 226. Antiq. Tidsskr. 1845 S. 121. *J. C. Lindberg*, Lettre a M. le chevalier P. O. Brøndsted sur quelques médailles cufiques dans le cabinet du roi de Danemarck, récemment trouvées dans l' ile de Falster. Copenhague 1830. 4°.
- 17) Aarb. f. n. O. 1894 S. 328 Nr. 1.
- 18) 19) Aarb. f. n. O. 1884 S. 282 Nr. 39 og 1915 S. 194.
- 20) *J. Olrik*, anf. St. S. 136 Nr. 1.
- 21) Ant. T. 1843—5 S. 40. Aarb. f. n. O. 1884 S. 276 Nr. 14.
- 22) *J. Olrik*, anf. St. S. 145 Nr. 2.
- 23) 24) Aarb. f. n. O. 1886 S. 151 Nr. 37 og 1915 S. 194.
- 25) *P. Hauberg*, Danmarks Myntvæsen 1146—1241 S. 21 Nr. 25.
- 26) *J. Olrik*, anf. St. S. 145 Nr. 3.
- 27) *Trap* 4 IV S. 166.
- 28) Nord. Tidsskr. f. Oldk. I S. 199. Atlas f. n. Oldk. 82. Aarb. f. n. O. 1915 S. 194.
- 29) *J. Olrik*, anf. St. S. 145 Nr. 1.
- 30) *P. Hauberg*, Myntforhold til 1146 S. 178 Nr. 164.

Smaastykker.

Et mærkeligt Epitafium i Aastrup Kirke.

Tegneren *Søren Abildgaard* har i sine Rejseoptegnelser fra 1760erne følgende Notits om *Aastrup Kirke* paa Falster:

»I Kirken en malet Tavle til Erindring af Qvægsygen i Aarene 1744, 45, 46: en malet liggende Koe og nedен under læses

Stat læser see og læs hvorledes Gud har slaget.

Det syndeløse Qvæg fordi vi har fremdraget.

Vor liv og mange aar i syndig sikkerhed

Og elsket synden mer end Gud, derfor var Gud saa vred.

Det arme Qvæg lod Suk med Øjne Taare trilde.

Og saae saa ynkeligt ret som det sige vilde.

See hvad ieg lide maa for dine Synders lyst.

Ack suk og beed, O Gud forlad mig al min brøst.«

(Abildgaards Notesbog I, p. 107. Nationalmuseets Arkiv.)

Kai C. Uldall.

Oldermandsgang i Fjelde. Fra Krenkerup Birketing.

1701, Febr. 7. Mads Liem, Ridefoged paa Krenkerup, fremstillede tvende Kaldsmænd nemlig Rasmus Christoffersen og Christopher Rasmussen af Cartofte som hjemlede ved Ed med oprakte Fingre efter Loven lovligen til idag med 8 Dages Varsel at have hidkaldet Oldermanden Peder Brusen af Fjelde med samtlige Ejere, mod Vidnesbyrd at paahøre og til Spørgsmaal at svare, anlangende deres ulovlige og uskikkelige Forhold de med Drukkenskab haver forøvet ved deres Oldermandsgang. Fremkom for Retten Peder Brusen, Oldermand i Fjelde og udi Fjelde Mænds Nærværelse, som her for Retten til Stede var, blev tilspurgt paa hvad Tid af Aaret deres Oldermandsgang plejer at ske og en anden i den Sted

sættes, hvortil han svarer, at det plejer at ske anden Juledag. Videre tilspurgt hvormange Tønder Øl af dem er drukket siden sidst afvigte anden Juledag paa samme Oldermands-skifte, hvortil han svarede, at hver Mand havde givet en halv Tønde Øl, som er 5 Tdr. Øl, som fordrucket er. Eendnu tilspurgt om de ikke paa Kirke og Sognestævne af Mads Liem blev befalet, at de fra slig Drikken skulde entholde, som det der ikke alene strider mod kgl. Majestæts allernaadigst Lov, men endog imod det høje Herskabs Befaling og Forbud om Sligt, som for dennem er oplæst og melder, at de under vedbørlig Straf dem fra al Drikkeri skal entholde, hvortil han svarede, at han ikke kunde nægte, at jo Fjelde Mænd paa Sognestævne af Mads Liem blev befalet, at de ej maatte drikke, saa og dem læst Herskabets Ordre derom, og beretter han ellers, at de siden denne Befaling ej har mere fordrucket end 3 halve Tønder Øl, hvilket af dem ej er gjort af nogen Opsætsighed mod Herskabets Befaling men af ond Vane, som altid har været gængse der i Byen, hvilket de nu fornemmer, at det strider mod Kongens Lov og mod Herskabets Befaling, lover de sig alle samtlige her for Retten, at de skal ej i slig Drukkenskab herefter lade sig finde. Mads Liem derpaa insinuerede Retten, at med Sagen beror til det naadige Herskabs Hjemkomst, hvad Straf da de Fjelde Mænd for deres forøvede Uskikkelighed behager at paalægge.

Chr. Jørgensen.

Fra Provinsialmedikus Hahn's »Udtag af mine Kalendere«¹⁾.

Maribo 1761 20. Juli maatte vi formedelst Modvind, Storm og stærk Regn ligge over i Wordingborg til Fuglsangs²⁾. — 21. Juli gik vi over Vandet i temmelig haardt Vejr og fik Vind til Gaabense og kom Gud ske Lov lykkelig hjem samme Eftermiddag. — 2. Aug. kom vore Sønner³⁾ hjem til Skibs med Hans Hansen Bøtte paa Fæmøe. — 17. Aug. ved Middags Tid kom min kære Svoger Regimentsskriver Plum uformodentlig med sin Søn Claus for at besøge os. Han kom til Lade-

¹⁾ Noter findes Side 134.

gaard, da vi høstede Byg. — 20. Aug. Min Svoger og jeg var paa Söeholt i Visit hos Kammerherren. — 26. Aug. rejste vore Sønner til Bandholm for at gaa til Kjöbenhavn med Staals Fartøj. Jeg havde i Forvejen sendt 2 Favne Brænde derind med Ole Smed fra Dragöe, som tog det ind ved Kragvig og maatte jeg give ham 2 rd. for hver Favn i Fragt. — 12. Nov. om Morgenen Kl. 4 opkom en stor Ildebrand her i Byen, hvorved alle Huse paa Øster Led til Hans Jægers Leje Hus afbrændte, til Lykke at Vinden var Sydvest, som bar fra Byen, da det var en stærk Storm.

(Hahn's Optegnelser for næste Aar afspejler den truende Krig med Rusland efter Kejserinde Elisabeths Død: Mordet paa Peter III, Katharina II's Tronbestigelse):

1762 22. Marts kom Ordre fra Stiftamtmanden til Byfogden at give en Liste paa Borgerskabet i Marieboe og Rødbye, hvormange der i fornøden Tilfælde kunde møde under Gevær, til Hest og Fods saa vel under som over 60 Aar. — 26. Marts gik alle de i Landet udtagne Heste til Wordingborg. — 9. April marcherede 44 Land Soldater par Compagnie her fra Landet samt Capitainerne. — 7. Juli blev den russiske Kejserinde af hendes Gemahl Peder d. 3die sat i Forvaring paa Petershoff, hvorfra hun skulde sættes i Kloster. — 9. Juli fandt den russiske Kejserinde Lejlighed til at flygte fra sin Arrest til Petersborg, hvorfra hun i Officier Klæder og et anseeligt Corps milice forføjede sig til Oranienbaum, hvor hun tog Kejseren fangen. — 2. Aug. kom Confirmation paa den Tidende, at Kejser Peder d. 3die var detroniseret. Skrivelse kom fra Rentekammeret, at Rytter og Dragoner Hestene ej skulde leveres, ej heller de til Nachschou's Amtstue allerede leverede Rifler. — 9. Aug. kom Tidende, at Kejseren af Rusland var død 8 Dage efter at hans Gemahl [Katharina II] var kommet paa Tronen.

A. Hk.

Karen Birgitte Mossins Historie i Folkemunde.

Mindet om Karen Birgitte Mossins Uskyldighed*) lever endnu i Folkemunde paa hendes Hjemegn.

En ældre Kone, barnefødt i Gunslev, fortæller: »Karen Birgitte, som i daglig Tale kun blev kaldt Birgitte, var meget afholdt af alle der i Byen, og i et særligt Venskabsforhold stod hun til Karen Kappel, en ung Pige, hvis Faders Gaard laa lige over for Præstegaarden. Da Rettens Folk kørte af Sted med Karen Birgitte, stod Karen Kappel ved deres Havegårde og græd. »Aa Birgitte, Birgitte«, raabte hun, »hvordan skal det dog nu gaa dig?« »Aa, lille Karen«, svarede Karen Birgitte, »det gaar mig nok godt. Min Moder har før gaaet i Døden for mig, nu gaar jeg i Døden for hende.« — I Mod-sætning til Karen Birgitte var Madame Mossin meget ilde lidt baade af store og smaa, og af alle blev hun beskyldt for at have begaaet Mordet paa den Sundby Præst. Det var hende, som havde kommet Rottekrudtet i Pandekagerne, blev der sagt, men hun havde paalagt Karen Birgitte at servere dem for ham.

Da Hr. Clausen var kommen hjem efter at have spist de forgiftede Pandekager i Gunslev Præstegaard, skrev han et Brev til Karen Birgitte, hvori der stod: »Hvad har du gjort — Hvor har du tort^e) — Forgivet saa din Ægtemage — Med Rottekrudt — Som var indbagt — Udi en Pandekage^e). Da Madame Mossin hørte, at hun blev beskyldt for at have forgivet Præsten, sagde hun: »Gid jeg maa blive ædt af Lopper og Lus, hvis jeg har nogen Skyld i Hr. Clausens Død«. Efter Overleveringen blev denne Lod hende til Del. Utøj aad hende op, og Folkene i Kappelgaarden havde ofte set, hvordan hun sad ved Vinduet og »loskede sig«.

Om Pastor Mossin fortaltes der ikke stort andet, end at han efter Karen Birgittes Henrettelse altid var saa »rødøjet«

Helene Strange.

Østofte Præstegaardsskov.

Til Østofte Præstegaard hører en lille Skov, der tidligere kaldtes »Sibberud« (mellem Østofte og Stokkemark) efter en Jomfru Sibylle (Rud?), der havde skænket den til Præstekaldet. Hun havde i Sinde at bygge et Kapel i Skoven og

havde købt Materialier dertil, da hun pludselig døde. Kapellet blev aldrig opført. Jomfruen begravedes i Sibbeshøjen (el. Sibbilshøjen).

Sv. Jørgensen.

Eriksvolde.

Nord for Erikstrup By, Østofte Sogn, ligger et gammelt Voldsted, der kaldes Eriksvolde. Egnens Folk fortæller, at det ikke altid har været rigtigt fat mellem disse Volde.

For mangfoldige Aar siden — fortæller Sagnet — mødte en Bondedreng, der vogtede sin Faders Faar, paa Voldstedet en høj, grønklædt Mand, der gav ham en gammel Sølvmønt og sagde, at han, saa længe han kunde tie dermed, hver Dag kunde finde en lignende paa Stedet. Drengen beholdt sin Viden for sig selv og hentede hver Dag sin Sølvmønt. Men en skønne Dag fandt hans Fader en gammel Træsko fuld af Sølvmønterne, og da Drengen ikke vilde sige, hvor han havde disse fra, pryglede Faderen ham, til han fortalte det. Men fra den Dag af fandtes ikke længere nogen Mønter.

Sv. Jørgensen.

Løjet Mose.

Om Løjet Mose (en Mosestrækning bevokset med Skov) fortælles der her paa Egnen, at den engang var Indsats i et Kortspil mellem nogle Herremænd, og at den var blevet vundet paa Kløver 7.

— Man hører endnu tit i et Kortspil, naar Kløver 7 bliver spillet ud, at der bliver sagt: — »Kløver 7! — Det var den, Løjet Mose blev vundet paa!«

Sv. Jørgensen.

Marie Just i *Vindeby*, Lolland, havde en Del Gæs, og naar en Gaas fik Gæslinger, anskaffede hun sig et saakaldt Sejrskind hos en Slagter, det skulde være af en Hoppe. Dette spændte hun for en Dør og stak Hul deri; igennem dette Skind

skulde alle Gæslingerne, og saa fremsagde hun følgende Formular: I skal alle leve, — vi skal jer alle nyde, — I skal alle i en Gryde. Alle var bange for denne Kone, naar det traf, at hun kom hos nogen, naar de kernede; de holdt da op at kerne, for de vidste, at naar hun kom, fik de ikke Smør. — Det gik heller ikke an, at hun saa Svinene, for saa forgjorde hun dem.

J. Olsen.

Smaating fra Falster.

Kongen paa *Bellinge* og Kongen fra *Nykøbing* kom engang op at slaas. Efter endt Slag vaskede de sig i et Vandsted, hvor Vandet blev rødbrunt af Blodet og derfor blev kaldet »Brunstøvl«; det ligger ikke langt fra Sdr. Kirkeby.

Præsten i *Ønslev* og Præsten i *Taaderup* blev engang Uvenner ved et Besøg i Taaderup, og da de begge ejede hver en Cyprianus og kunde noget af den sorte Kunst, begyndte de paa at mane hinanden ned. Præsten fra *Ønslev* mærkede snart, at han kunde ikke staa sig og søgte at trække sig baglængs bort, men han var ikke rask nok i Vendingen, og pludselig sank han ned i Jorden. Helt ned kom han dog ikke, og man har hidtil kunnet føle hans Pandeskal, naar man har stukket en Stage ned i Jorden. Stedet kaldes »Præstepanden«.

En Kone i *Horreby* kunde altid lade sit Blegtøj hænge ude om Natten, fordi hun forstod at »slaa en Vagt« om det, saa ingen kunde komme det nær.

Ude paa Svinehavsøen i Troens Enge i *Ønslev* har der engang ligget et Slot, der ejedes af en meget ryggesløs og ugudelig Herre. En Dag lod han sende Bud til Præsten, at han skulde komme ud paa Slottet for at berette hans syge Moder. Da Præsten kom, laa der en stor So i Sengen. Præsten lyste sin Forbandelse over Herremanden, og Slottet sank med det samme i Jorden. —

Ude paa en af *Moseby* Præstegaardsmarker var der en Fordybning, som blev kaldt »Pouls Hul«. Her var en Mand manet ned. Midt i Hullet stod en Pæl og uden omkring den var et stort Tjørnegærde, for at ingen skulde komme der hen

ved, da baade Folk og Fæ her vilde synke i. Pælen og Gærdet stod til hen i 1840'rne.

Paa Vejen fra Stubbekøbing til *Oure* Mølle har der altid løbet en Mus i Hjulsporet om Natten; men blot man lod den løbe, skete der ingenting; slog man derimod efter den, fo'r man altid vild med det samme og kom til at gaa rundt paa Kongsnæs lige til den lyse Morgen. — En anden meddeler: Paa *Oure* Mølle har der altid løbet en Mus, som ingen turde eller maatte slaa ihjel, da det ikke var nogen almindelig Mus, men en forhenværende Møllerkone, som i sit Ægteskab havde lidt megen Nød og Sult, fordi Mølleren var saa gerrig, at hun ikke maatte faa, hvad hun trængte til, og hun havde da ønsket sig, at hun maatte blive en Mus, for saa mente hun da at kunne faa det Mel og Brød, hun kunde spise. Og hendes Ønske var altsaa gaaet i Opfyldelse, og som en lille Mus løb hun endnu omkring i Møllen til helt op i 50.

Kresten Natmand fra *Tingsted* var en frigiven Tugthusfange, der havde faaet sin Frihed, fordi han havde foretaget en meget vanskelig Kastration paa en af Kongens — Frederik d. 6.'s — Heste. Senere gik han rundt over hele Falster for at »skære« Smaagrise og Hingste. Konen gik med ham og tog »Hingstepengene«. »Grisepengene« beholdt han selv. Han var noget fordrunken og vilde gerne bruge Kniven, hvilket ogsaa var Skyld i, at han var kommen i Tugthuset. Kresten Natmand var en høj, tynd Mand og meget dygtig i sit Fag. Han havde en Søn, der hed Peder, som baade drak og sloges, og som alle var bange for. — I Koleraaret 1853 gik Kresten og hans Kone sammen med Præsten, den bekendte Jakob Christian Lindberg, rundt i Sognet og passede de syge. Der var ingen andre, der turde komme i Nærheden af Kolera-patienterne.

Helene Strange.

Noter.

¹⁾ Jfr. Aarvog 1923 S. 33. ²⁾ Han havde med Hustru og Datter været i København, set »Det lykkelige Skibbrud« og været paa Kunstammeret. ³⁾ De havde faaet Examen artium.

⁴⁾ Se H. Strange »Mordsagen i Gunslev Præstegaard«, Aarvog 1917 og senere Aarvøger. ⁵⁾ turdet. ⁶⁾ Vistnok et Vers af en Vise digtet om Mordet.

Fra Bogverdenen.

Af A. Hk.

Der er i Aarenes Løb i Danmark fremdraget et betydeligt Antal store og smukke Gravfund fra den ældre Jernalder, i hvilke anselige Bronzevaser og Glaskar, indførte fra Italien og de romerske Provinser, er forenede med smagfulde hjemlige Arbejder af Bronze, Sølv og Guld. Men intet af, hvad der tidligere var fremkommet af denne Art ikke blot i Danmark men overhovedet i hele Nordeuropa, kan i Rigdom og Skønhed staa Maal med det prægtige Fund, som i 1920 kom for Dagen ved Landsbyen Hoby paa Lolland. — Med disse Ord indleder Museumsinspektør Dr. K. *Friis Johansen* sin Afhandling »Hoby-Fundet« i »Nordiske Fortidsminder« (2. Bind, 3. Hæfte).

Forf. behandler fortrinsvis Gravgodset i den ca. 2 m forsønkede Grav, der indeholdt Skeletdele af en midaldrende, slank Mand, med en Legemshøjde af 186—187 cm og af samme højvoksne Race, som sædvanlig findes i Jernaldergravene. Adskillige af de her fundne Sølv- og Bronzesager er jo af en saa høj Værdi, at de kan regnes blandt de ypperste Frembringelser af romersk Kunstindustri. Først og fremmest de to Sølvbægre, Drikkekar. Deres drevne Relieffer fremstiller paa det ene Bæger Troerkongen Priamos's natlige Besøg i Grækerlejren i to homeriske Scener: Priamos i Achilleus's Telt og Vagten og de ventende udenfor, paa det andet: Philoktets Skæbne, dels Slangebiddet, dels Rovet af hans Bue ti Aar senere. Gennem en stilkritisk og litterær Undersøgelse bestemmer Dr. Friis Johansen Tilblivelsestiden for disse Bægre (udførte, som der staa paa dem, af Kunstneren Cheirisophos) omtr. til Kejser Augustus's Tid, den tidlige romerske Kejsertid; de er tilvirket i Italien i Datidens »Empirestil«, den klassicistiske Kejserstil, der formede sig efter den

store græske Kunst fra 5. og 4. Aarh. f. Chr. og ogsaa i Emnernes Karakterbehandling tog den ædle græske Kunst som Forbillede. Ligesom de to Bægre, der har været opstillet paa en (nu ret daarlig bevaret) Bronzebakke, er de andre Genstande til Drikning fra den tidlige romerske Kejsertid. De har tilsammen aabenbart udgjort et Drikke-Service, et helt Stel, væsentlig tilvirket paa Fabrikkerne i Capri: Kasserollen (med Fabrikantstempelt: Cn. Trebellius Romanus), Spanden, det skønne Fad med Bundrelieffet: Aphrodite omsværmet af Eroter, den sølvindlagte Vinkande, alt af Bronze, den ejendommelige Sølv-Øsekop o. s. fr. Paa det nærliggende Spørgsmaal: hvorledes er alle disse Sager havnet i en lollandsk Barbargrav? giver Forf. et skarpsindigt Svar. Ifølge Tacitus og andre Forf. havde Romerne for Skik at skænke fremstaaende germanske Fyrster og Førere kostbare Sølvkar og Husgeraad i Sølv og Bronze. Maaske kunde da Drikkestellet fra Hoby-Graven være en saadan politisk Gave fra romersk Side til en germansk Fyrste. Men nu viser Indskriften under de to Bægre, at de — ligesom vel hele Stellet — har tilhørt en Romer *Silius*. En C. Silius, tidligere Konsul, var i Aarene 14—21 som Legat Indehaver af den højeste civile og militære Myndighed i Provinsen Øvre-Germanien (med Hovedsæde i Mainz). Den Slutning ligger da ikke fjern, at det er denne Silius, der har medført det smukke Drikke-Service fra Rom, og at det er fra ham, det direkte eller indirekte er blevet overdraget den lollandske Stormand. — M. H. t. Hoby-Fundet, der jo har været Genstand for et Foredrag i vort historiske Samfund, kan vi i øvrigt henvise til Omtalen og Billederne i vor Aarvog 1921, S. 119 ff.

Tør vi følge *Vilh. la Cour*, der er dristig i Slutninger og Hypoteser, skulde vi med Navnet *Farnæs* (*Farnæs Skov* V. f. Sortsø, Farnæs det gamle Navn for Næsset mellem N. Alslev og Stubbekøbing) føres tilbage til Tider, der ligger meget længere tilbage end de, vi just har befundet os i. Forf. paa-viser, at Ordet »Far« betyder »Overfartssted« o. l. i en Del Stednavne, nemlig saadanne Lokalteter, hvor en Række Oldtidsgravhøje giver os — efter Soph. Müllers Anvisning — de gamle Vejlinier. Paa »Farnæs« mellem Sortsø og Havnsø

ligger Grupper af Dysser og Høje. Herfra er man da rejst videre over Farø den lige Vej til Kysten ved Stensby paa Sjælland, hvor der ogsaa er rigeligt med Dysser og andre Gravhøje. I Dyssetiden var denne Vej da den eneste, som førte fra Midtsjælland mod Syd ned til Falster og Lolland. Den tankevækkende Afhandling, »*Oldtidsveje og Stednavne*«, findes i »Fortid og Nutid« (4. Bd., 1.—3. Hæfte 1923). Spørgsmaalet om Overfartsstedet til Sjælland har tidligere været behandlet i vor Aar bog af Prof. Lundbye (1920, S. 10) og Apoteker Reddelien (1921).

Hvorledes er vore *Byer* blevet til og har faaet deres Byplans-Form? Herom faar man Besked i *Hugo Matthiessens* »Torv og Hærstræde«. I disse Studier i Danmarks Byer kastes der jo ogsaa Strejflys over lolland-falsterske Forhold. Paa vant, fængslende Vis skildrer Forf., hvorledes vore ældste Købstæder, Middelalderens Akselkøbinge, opstod ved de ældgamle Færdselsstrøg, Kongens Hærstræder, d. v. s. de ældste Landeveje, som et Stykke af selve disse Veje (Byens »Algade«), med et Torv, der klemte og trykket af Færdselens Strøm maatte kæmpe for Fodfæstet. — Medens Torvet i de ældste Byer dannedes saa at sige organisk efter Adelgadens Færdselsforhold (tresidet forment, hvor Adelgaden kløfter sig i to Veje), viser de mange Købstæder fra 12. og 13. Aarh. en mere bevidst Grundform, med selvstændig prægede Torvetyper, især det regulære aflange Firkantstorv op langs Strøget, og med kraftig Betoning af Torvets Førsterangs-Plads i Bybilledet. I *Sakskøbing*, som sikkert grundedes i Erik Plovennings Tid og hurtig opslugte den ældre Bondeby Sakstorp, blev det 4-sidede Torv udstukket i Vinklen mellem de to Hærstræder fra Herredsbyen Musse og den Vest fra (over Østofte-Vaabensted). Da *Maribo* grundedes 1416, blev det anselige Torv skudt ind mellem Hærstrædet og Birgittinerklostret, medens det kunstfærdige Trekantstorv i *Nakskov* (vistnok anlagt i Valdemar Sejrs Tid) i sin Form bevarer den gamle Overlevering fra Akselkøbingernes Tid og »bygger Gadenettet op i Flugt med sine Vægge, kapslende sig ind i en Skal, der fast og tæt slutter sammen om sin Kerne«. I *Stubbekøbing* derimod ser vi den firkantede Torveplads, fra

hvis modsatte Hjørner Hærstrædet baner sig Vej ind over den.

Forf. fortæller livfuldt om den Rolle, Torvet spillede først og fremmest som Handelsstævne, med dets Torvesten, dets Skranke (Skrangen), dets Boder, der efterhaanden kan forstørres til selve Borgerhusenes Bodrække, med Raadhus, Vejerbod og faste Maal (Alen og Skæppe); endvidere som Byting — her stod »Kagen« (som den ses i Maribo-Museet), Gabestokken med Halsjernet (ligeledes i Museet, fra Saks-købing) o. s. fr. Bebyggelsen lagde et voksende Tryk paa Torvet, saa det gerne mistede den aabne Side mod Kirke og Kirkegaard, det ofte oprindelig havde haft. I *Sakskøbing* og *Nakskov* ser man saaledes et af Bygninger helt omsluttet Torv; Kirken har maattet ofre noget af sin Kirkegaardsjord til Hus-rækker, der allerede saa smaat forud var kravlet som Skur og Stader ind i Kirkegaardens Grænseegne. — Omsider »bristede Bykernen« dels ved Omkalfatringen i de første Menneskealdrer efter Reformationen, dels, fra Midt. af 17. Aarh., ved Købstædernes økonomiske Lammelse og Svæk-kelsen af Torvets Fortrinsplads som Handelsstævne — man købslog overalt, paa Gader, ved Porte o. s. fr., saa at Borg-mesteren i *Nakskov* 1796 kunde hævde, »at man snart aldrig mindes at have set andet end tomme Vogne paa Byens Torv«.

Dr. Vilh. Lorenzen's »De danske *Birgittinerklostres* Byg-ningshistorie« (1922) har i høj Grad Bud netop til os. *Maribo* Stiftskirke er det storladne Minde om det mægtige Birgittinerkloster hernede med Søsterklostret mod Nord, Brødrenes Gaard mod Syd, og disse to Boligsamfund i den skarpeste Afsondring indbyrdes; hvert 3. Aar synede Stifts-biskopperne »med yderste Omhu og pinlig Nøjagtighed« den adskillende stærke, høje og tykke Midtermur og desuden Ringmurene, der hegnede Søstrenes og Præsternes Boliger. Selve Kirken virkede paa een Gang forbindende og sondrende; indadtil førte Omgange langs Kirkens Sider Søstrene hen til deres Stade mod Ø, med Maria-Altret oppe paa Omgangen og Birgitta-Altret nedenunder, medens Præsterne ad deres Kors-gang Syd fra kom op i Koret mod Vest, hvor Højaltret hæ-vede sig, og bag Koret længere mod Vest laa det lille Taarn. I Maribo Kirke var der som i de øvrige Birgittinerkirker ud-

sparet mere Plads til Lægfolket end i andre katolske Kirker, naturligvis dog skarpt skilt ved Gittere o. l. fra Nonnernes og Præsternes Omraade — den rundelige Plads til Folket hørte med til Birgittas Klosterregel; thi ikke alene skulde Præsterne prædike paa Modersmaalet for Søstrene, men de skulde ogsaa paa de store Festdage prædike for Folket, der her fik Plads til at samles i store Skarer og ogsaa nyde godt af den rundelige Aflad, og uden for Gitteret i Lægfolkenes Del af Kirken kunde der rejses Altre, hvor fremmede Præster kunde holde Messer. — Efter Forf.s Udredning har Erik af Pommern først 1416 for Alvor taget fat paa Oprettelsen af Maribo Kloster (Navnet *Maribo* nævnes officielt første Gang 1418); den nuværende Stenkirke skulde i sin Helhed være bygget ca. 1440—50, først Kor og Kirkens Vestparti, derpaa, i de nærmeste Aar efter 1446, den østlige Del af Klosterkirken. Før den Tid har man vistnok hjulpet sig med en Trækirke. Den rummelige helstøbte Stenkirke med de omtrent lige høje Skibe (Hallekirke), samlede under det fælles mægtige Tag, har oprindeligt som nu staaet hvidkalket, dog i alt Fald delvis med Kalkmaleri-Dekorationer i friske og livlige Farver, og i Overensstemmelse med Ordensreglen har Glasvinduerne ikke haft anden Farve end hvidt eller gult. Koret fremtræder paa en Maade i to Stokværk, idet det har den høje Kælder, der maaske har opbevaret Klosters Brevkister og Klenodier. Desværre har de forskellige Restaureringer i saa høj Grad udslettet Sporene af det, de har ændret, at Kirken nu ved Tavshed afskærer adskillige vigtige Spørgsmaal om dens oprindelige Udseende. Den mæler intet om de seks Trappetrin i Skibets vestligste Fag (med de to Altre paa hvert Trin, 6 til højre og 6 til venstre) i Fortsættelse af Brødrenes Vestkor med Højaltret under Korhvelvingen, saaledes som den hellige Birgitta foreskrev Ordningen. Ogsaa Nonnekorets Indretning, Omgangen derhen o. m. a. staaer ret gaadefuld. Lorenzen finder dog (foruden adskilligt andet) i Kirkens østlige Side Antydninger af det gamle Nonnekor og af den oprindelige Omgang, der har været ca. 40 cm højere end Omgangen (Lægteret) i dens nuværende Skikkelse og desuden bredere; den nuværende smalle Omgang, som den fremtræder

mod Syd, Vest og Nord, har da i alt Fald ikke været den oprindelig paatænkte, dengang da man paabegyndte Arbejdet paa denne »ny Vingaard« — som Birgitta udtrykte det — »til vor Frues Ære, i hvilken Guds Venner, Mænd og Kvinder, skulde virke sammen«.

Fra Kirkens Fred føres vi ud i Svenskekrigens Ulykker med det lille Skrift af *Gustaf Björnin*, »Karl X Gustaf och Erik Dahlbergh vid övergången av Stora Bält« (Stockholm 1921). Det ændrer ikke væsentlig vort Kendskab til Svenskernes berømte *Overgang over Isen til Lolland* i Februar 1658, men præciserer dog hist og her Steds- og Tidsforhold for de kendte Begivenheder og forandrer noget vort Syn paa »Hærføderen« *Erik Dahlbergh's* Andel i Togtet. Det er Studiet af Dahlberghs egne Indberetninger og Dagbøger, der tager lidt af Forgyldningen af denne ved senere Virken med Rette saa berømte Mand. Hans væsentligste Indsats ved denne Lejlighed var hans Rekognosceringstur over Isen til Lolland den 2. Februar 1658 og den Indflydelse, den fik paa Karl Gustaf; hans militære Stilling var paa den Tid forholdsvis ringe, Generalkvartermester, d. v. s. Løjtnant med Majors Rang. Efter kgl. Ordre begav Dahlbergh sig 2. Febr. 1658 fra Færgestedet paa Langelands Østkyst neden for Longelse Kirke med 40 velberedne Ryttere ud paa Isen den — siger han selv — »4 Mile« (skal være 13 km) lange Vej til Lolland, op til Herresædet Grimsted (Frederiksdal); han ser en Strandvagt paa 12 Ryttere, fanger den ene, tager endvidere 2 Bønder (et andet Sted siger han 3) med sig som Bevis paa sin Overfart, vender i skarpt Trav med sluttet Trop tilbage, iagttager Strømretning og maaler Isen — da han stedes for Kongen, viser han med et Baand ved Frakkens Knaphul Isens Tykkelse. Men i Stedet for en direkte Hjemvenden til Hovedkvarteret gør han først en Afstikker til Ærø og sikrer sig der en sprængt dansk Afdeling paa ca. 70 Mand, hvis Officerer undfly til Holsten. Derved paadrager han sig imidlertid 1 Dags Forsinkelse af Rapporten og sagtens ogsaa noget af det hadefulde Fjendskab fra Feltmarskal Wrangels Side, som han stærkt beklager sig over. 4. Febr. om Aftenen indtræffer han paa Dalum Kloster hos Kongen lige efter Aftensbordet.

Kongen byder ham tage for sig af Bordets Retter og siger, oprømt ved Indberetningen, sit berømte: »Nu Bror Friedrich, skal vi tales ved paa godt Svensk!« Samme Aften kører Kongen til Wrangel i Nyborg; D. bliver den Nat tagen ordentlig i Skole, som han selv siger, af Wrangel og Corfitz Ulfeldt, fordi han har givet Kongen Mod paa Vovestykket over Isen. Kongen kalder ud paa Natten D. til sig, bestyrkes ved D.'s Erklæring om, at sagtens 3 Gange hundredtusind Mand kan gaa over Isen, i sit Forsæt, giver Ordre til Troppe-samling i Svendborg og er der selv 5. Febr. Kl. 9 om Aftenen. Dermed synes Dahlberghs Rolle væsentlig udspillet; først under Troppernes Overgang over Isen hører vi, at han sendes forud for at vise Landingssted. Ifølge Forf. var den egentlige Planlæggelse stadig Kongens. Han var forsigtig prøvende, og først efter at han har faaet Melding om, at en anden Trop paa 60 Ryttere har været paa Lolland, og at den har redet baade i Trav og Galop, hvad medførte Fanger kunde bevidne, tog han den endelige Beslutning at føre Hærens Rytterafdeling til Lolland, medens han overlod Wrangel Valget mellem at føre Fodfolket samme Vej eller direkte til Korsør. 6. Febr (ikke som D. meddeler Søndag 7.) foregik da Karl Gustafs berømte Tog, og om Middagen naaedes Adelsgaarden Grimsted. 2 Dage senere gik Wrangel uden særlig Vejviser over paa et andet Sted med 2800 Mand og 14 Feltkanoner.

Kaptajn K. C. *Rockstroh* har i »Historisk Tidsskrift« (1923) skrevet en udførlig Afhandling om *Frederik den Fjerdes Godspolitik 1715—1720*. Bag ved denne Politik laa Arbejdet for en hensigtsmæssig Ordning af de nationale *Rytterregimenter* og dermed en Omordning af *Ryttergodset*. I Kristian den Femtes Tid var der oprettet nationale Rytterregimenter; af Kronens Bøndergods dannedes Læg paa 8 Tdr. Ager- og Engshartkorn; hvert Læg skulde stille en Rytter, helst en af Gaardfæsterne; men ved Siden af disse »Gaardryttere« var der ogsaa hvervede uddannede Ryttere, egentlige Soldateryttere, »Sogneryttere«, der ligeledes udlagdes paa Landet. Efter den skaanske Krig gik Sognerytter-Institutionen ind, alle Ryttere blev »Gaardryttere«, men man

hvervede nu løse og ledige Karle for derved at skaane Husbonden og hans Jordbrug. »Rytterbønderne« i Lægget fik som Vederlag for at stille en Gaardrytter Frihed for Landgilde, Hoveri, Skatter og Kontributioner. Imidlertid viste det sig stedse vanskeligere for Rytterlæggene at tilsvare deres Ydelser. Da det hittidige Ryttergods havde givet forsvindende Indtægter og Finansnøden under den langvarige Krig var stigende, søgte Frederik d. 4. Udveje, der omkring 1715 løb ud i en Godspolitik, som medførte Bortsalg af store Mængder Gods og store Godsindkøb til Forlæggelse, Afrunding og Udvidelse af Ryttergodset. En Løftestang til dette Arbejde var Udnyttelsen af Kongens Indløsningsret (Relutionsret) til adskillige Gaarde, Gods og Tiender overalt i Danmark, herunder afstaaet Krongods, der havde skiftet Besidder uden først at have været tilbudt Kronen, og denne Ret benyttedes nu efter Omstændighederne snart til Erhvervelse af nyt Gods, snart til endeligt Bortsalg paa gunstige Betingelser. Der fremkom da store *ny Ryttergodsomraader*, omfattende baade tidligere og nydannet Ryttergods. — Indkvartering, Forplejning og Uddannelse skulde nu tillige med Hestehold forlægges til Ryttergodsets *Ladegaarde* og den enkeltvise Indkvartering rundt om i Landet være forbi. Rytterbønderne fik derved en Lettelse; et Læg paa de 8 Tdr. Htk., en »Rytterportion«, skulde nu kun udrede 32 Rdl. samt 3 Læs Halm af de godt 56 Rdl., som Forplejningen af en Rytter med Hest sættes til, men til Gengæld blev de kontributionspligtige. Hele denne Politik medførte store *socialle Forskydninger*. Tusinder af Bønder gled nu ind under Proprietær-Bønders Kaar med Hoveri, øgede Afgifter m. v. Andre Tusinder kom ind under tryggere Rytterbonde-Kaar. Over 52,000 Tdr. Htk. kom til at skifte Ejermænd og Kaar. Dog allerede 1732 kom Rytterbønderne paa Kronens Gods til at svare Skatter og Landgilde lige med andet Jordegods i Stedet for Portionspengene, og 1737—40 blev store Dele af Rytterdistriktet forlagt fra Ladegaardene til *Købstæderne* (som før 1670).

Paa *Lolland-Falster* havde der ikke været Ryttergods før Frederik d. Fjerdes Indgriben, heller ikke Indløsningsgods.

Kronen var i Forvejen næsten Eneejer af Falster (kun omtr. en Ellevedel var Proprietærgods), og ogsaa paa Lolland besad Kronen betydeligt Jordegods. Disse Forhold lettede i høj Grad Indførelsen af Ryttergods. Kongen rejste 1717 omkring paa Lolland-Falster for at skønne om Ladegaardenes Tilstand, udnævnte 1718 en særlig lolland-falstersk Kommission (med den senere sjællandske Stiftsamtmand C. F. Güldenchrone som Formand), var Septbr. 1718 atter hernede, opholdt sig paa Nykøbing Slot for paa nært Hold at kunne følge Kommissionens Arbejde efter de givne Instrukser, der ogsaa omfattede Undersøgelse dels af Aarsagerne til det uforholdsmæssig store Antal øde Gaarde (paa Falster 165, i Aalholm Amt 137 Tdr. Htk. øde Gods), dels om de fattige lige saa vel som de rige i Købstæderne havde Andel i Bymarken. Saa godt som alt Jordegods paa *Falster* blev Ryttergods. Det *lollandske Rytterdistrikt* indtog Østlolland omtr. til en Linie i N.—S. over Maribo isprængt lidt Proprietærgods. Her foregik saaledes ret store Forskydninger i en Aarrække. *Kjærstrup* Gaard og Gods erhvervedes, Lundegaard (Christiansdal) Gaard og Gods solgtes; til Forberedelse af et Bortmageskifte af *Højbygaard* lod Kongen Landsbyen Højby nedlægge (Bønderne flyttedes til Tirsted). Ved Mageskifte erhvervedes det sjællandske Juellinge mod *Halsted Kloster* m. m., *Bremersvold* mod *Søllestedgaard*. 1727 bortsolgte imidlertid Kongen alt det lollandske Ryttergods.

Mens vi er ved Adelgaarde o. l., kan vi gøre opmærksom paa, at det 6. lolland-falsterske Hæfte af »*Danske Herregaarde* ved 1920« nu er udkommet. Heri afsluttes Chr. A. Jensens Beskrivelse af *Aalholm*. Fritz Jürgensen West skriver om *Berritsgaard* og *Orebygaard*.

Efter afd. Kredslæge *Kr. Carøe* foreligger som Supplementbind V til »Den danske Lægestand« (1922) et efterladt Arbejde med Oplysninger bl. m. a. om *Provinsialmedici* og *Fysici* paa *Lolland-Falster*. Livmedici hos Enkedronning Sofie, den udvalgte Tronfølger Prins Kristian og hans Enke Magdalene Sibylle synes at have været Medici ogsaa for det samlede »Len«, Lolland-Falster. Jens Nielsen i *Nakskov* er den første kendte Medicus (1656—61) med kgl. Bestalling

(samtidig nævnes dog M. Lyser som Provinsialmedicus i Nykøbing, 1656—59). Den første Provinsialmedicus med fast Løn var *Henrik Schrizmeier* i *Nykøbing* (1665—72), og den næste Medicus boede i denne By. Fra 1703 blev *Maribo* Sædet for den øverste Lægemyndighed og vedblev at være det (ogsaa efter Oprettelsen af Landfysikatet for Loll.-F. 1725) til 1820: Fischer, J. Buchwald, den længe virkende V. Hahn (1739—1802), L. Wiwet, T. Bræstrup, C. A. V. Guldbrand og T. Klog. Den sidste flyttede 1820 atter Sædet til *Nykøbing*, og her blev det indtil 1901, medens det blev *Nysted*, der husede den sidste Stiftsfysikus (1901—15).

Litteraturen om *Folkeminder* har kun bragt lidt fra vore Kanter.

I »Danmarks Folkeminder«'s Bd. 27 har *Jørgen Olrik* oversat *Erik Pontoppidan's* »Fejekost« fra 1736 (til at udfeje endnu herskende Levn af Hedenskab og Papisme) og forsynet den med en Indledning, hvori der gives Oversigt (med beskrivende Uddrag) over latinske Skrifter her fra Danmark, der behandler Tidens Overtro samt Skik og Tro hos Almuen. Heriblandt ogsaa den 1706 udgivne Disputats »Den uheldige Jupitersdag (Torsdag) heldigt oplyst i Jehovas Navn« af den senere Præst i Sakskøbing, Falstringen *Mogens Hosum* (fra Borchs Kollegium). Hosum fortæller heri, hvordan han en Onsdag Aften i Sommerferien kom hjem til gule og modne Marker, og paa sit Spørgsmaal, hvorfor man ikke vilde høste næste Dag, fik til Svar af en Bonde, at Fædrenes Tro forbød, at man begyndte et Arbejde som Høsten en Torsdag; man maatte vente til Fredag eller tage fat nu straks Onsdag Aften. Samme Hosum udsendte næste Aar (1707) fra Borchs Kollegium en Disputats om *Kippinge Kirke* og den nærliggende hellige *Kilde*. Heri beretter han bl. m. a. det ogsaa andensteds fra kendte Sagn, at Grundstenen til Kirken først var lagt paa et andet Sted, men straks om Natten blev ført derfra af underjordiske til en anden Grund, og at dette gentog sig, indtil Indbyggerne erkendte denne Grund som indviet fraoven; saa længe som Kirken

staar, saa længe skal Falster ogsaa være ved Magt! Om Kilden hedder det, at der drikkes af dens Vand under dyb Tavshed, idet Jomfru Marias Navn paakaldes.

Thorkild Gravlund's lille Skrift »*Skelstene*« (1923) er betegnende for hans friske Forskning og renlivede Folke-minde-Tro. I de mange Sagn, der knytter sig til Sten, og i disse Sten selv, som de endnu ofte ses, skuer han Minder om de Skel, vore Forfædre satte sig for det, der skal indkredses og værges: Kirke-, Sogne- og Herredsskel og i Jylland desuden Sysselskel. Naar Sagnene lader Kæmper og Trolde kaste vældige Sten efter en forhadt Kirke e. l., faldt Stenen gerne dér, hvor Grænsen spores (mellem Sogne, Herreder m. v.). De tre store Sten, der før laa paa *Løjet* Mark, var Kæmpekast efter Stokkemark Kirke, og just i denne Mark laa Skellet mellem Sønder og Fuglse Herred. Bredstenen paa Lolland som Bredstenen med de fem Fingeraftryk ved Radbjerg Strand paa Falster er Minder om Kæmpens Stenkast over »Bredden«, Sundet. Falsterske Stensagn er knyttet til »*Skæppestenen*« (paa Landevejen fra Nykøbing til Ourupgaard), »*Maren Joppes Sten*« i *Hallerup* Skov o. s. fr. Forf. har selv plukket et frisk Minde om den gamle Tro, at Smaa-børnene hentes fra Udmarkens store Sten: en Mand fortalte ham, at han som lille i en Trillebør vilde hente sig en Broder fra en Sten, der ligger ud for Skelby Strand.

I en gennemillustreret og net udstyret lille Bog, »*Danske Folkedragter*« (1923) har Forfatterinden *Louise Ottesen* ogsaa et ganske kort Afsnit om *falsterske* Dragter. Hun tier om de lollandske; de synes ogsaa hurtigere end de falsterske at være blevet Offer for Moderniteten, og fraset Manden fra Saks-købing-Egnen og den (heller ikke komplet udstyrede) Kone i Hverdagsdragt i Stiftsmuseet i Maribo er det først i den aller-sidste Tid, at Offentligheden har haft Lejlighed til at anskue en samlet lollandsk Dragt, nemlig ved Folkemuseets Udstilling 1923 (bl. m. a. en lollandsk Pige-dragt). Forf.'s Fremstilling er i øvrigt slet ikke anlagt paa dybere-gaaende Undersøgelser, men har fortrinsvis Folkedansen for Øje og dennes Behov af Dragter fra de forskellige Egne. Hun om-taler saaledes blot med et Par Ord den nordfalsterske Kvinde-

dragt med den lille bitte Hue og det mægtige kræmmerhusagtige Lin (da dette er upraktisk under Transporten til og fra Dansesalen) og dvæler særlig ved den midtfalsterske Kvinde- dragt med den smaamønstrede Bul, aaben fortil med Sølv- maller og Sølvsnørelidser, over Brystet det fine Silkebaand med Pibekant forneden, Ærmebaand, Skulderklæde og den lille Hue med det hvide Lin under. Fremstillingen af Mands- dragten er særlig bygget paa Stiftsmuseets sydfalsterske Mandsdragt, der er afbildet. —

Til »Jubilæums«-Litteraturen kan vel ogsaa henregnes det meget righoldige Stof, der fremdroges i saa godt som alle Stiftets Dagblade i Anledning af *Stormfloden* paa Lolland- Falster 1872. »Folketidende« (Stoffet samlet ved Knud Han- sen) og »Stiftstidende« udgav Artiklerne i Bogform. — Et rigtigt Jubilæumsskrift er »*De samvirkende lolland-falster- ske Landboforeninger 1897—1922*«. En statelig Bog, der i en indledende Afhandling — ved Forstander H. J. Rasmus- sen — ser tilbage over den landøkonomiske Sammenslutning paa Lolland-Falster. Efter »Maribo Amts økonomiske Sel- skab«, der gaar tilbage til 1809, og »Nordfalsters Landbo- forening« fra 1854 kom 1894 »Østlollands Landboforening«. Trangen til Samvirke blev øjensynlig. Livligt og anskueligt skildres Udviklingens Gang, den første Samvirksomhed fra 1897 og i dens Kølvand den kraftige Udvikling af Kontrol- foreninger, »Vestlollands Landboforening«s Dannelse 1899 og dens Optagelse i Samvirksomheden. Denne virker gennem sine Fagudvalg og med en landøkonomisk Central, hvorfra Traadene udgaar og atter løber sammen og som tillige udad- til repræsenterer Landsdelen, fra 1909 virkende med egne Konsulenter i Husdyrbrug og Planteavl og fra 1921 væsentlig ændret i sin Sammensætning, idet de mindre Landbrugs- organisationer (Avls-, Kontrol-, Mejeri-, Sukkerroedyrker- foreninger m. v.) faar Indflydelse paa denne.

Medens det ellers ligger uden for denne Oversigts Plan at omtale æstetiske Bøger, maa vi gøre en Undtagelse med *Helene Stranges »Priergaardsslægten«* (2 Bd., 1922—23). Naturligvis skal der ikke her gives en Bedømmelse af Bogens æstetiske Værdi, saa meget mindre som vor Oversigt over-

hovedet søger kun at gengive, ikke at værdsætte Værkernes Indhold. Helene Stranges nordfalsterske Hjemstavnskildring giver imidlertid en saa indgaaende Beskrivelse af Livet, som det førtes i et nordfalstersk Gaardmandshjem gennem Tiderne, i Hellig og Søgn, i dets mange Skikke, i Hjemmets Udstyr og Skikkelsernes ydre Fremtræden ogsaa gennem Dragten, at vi modtager Folkemindestoffet paa særlig anskuelig og levende Vis. Og det er ikke blot hele det ydre Apparat, saaledes som vi nu møjsommeligt søger stykkevis at bevare og anskueliggøre det i Folkemuseer o. s. fr., vi faar i »Priergaardsslægten«; Forf. viser ogsaa et fortroligt Kendskab til Tankegangen, der ligger bagved, til Sindelaget i nordfalsterske Bondehjem gennem en Række Slægtled. Da hun tilmed lader Personerne i sin Fortælling tale i nordfalstersk Tungemaal, faar vi dem saa meget nærmere ind paa Livet. Den let læselige Bog rummer saaledes et Stykke Kulturhistorie af ikke ringe Værd for stedlig Forskning. —

Til sidst en lille Afstikker ind paa Fuglelivets Omraade i Anledning af en Afhandling i „Ornithologisk Tidsskrift“ (1923) af den kendte Ornitolog, Overlæge *O. Helms*. Forf. giver her bl. a. sine Indtryk af *Fuglefaunaen paa Lolland*. Han omtaler de ejendommelige Storskarver (der ikke yngler hos os) ved Indløbet til Nakskov Fjord og har paa Fornemmelsen, at Antallet af dem i de senere Aar er aftaget noget. Han gennemgaar Fuglesamlingen paa *Stiftsmuseet* i Maribo og er gennemgaaende tilfreds — om end en Del Eksemplarer er afbleget — med Bestand og Bevaring, »Samlingen egner sig meget godt som Forevisningssamling«; under Gennemgangen af de udstoppede Fugle anfører han Navnene paa flere kendte Samlere, som er repræsenteret her, saaledes Sekretær *N. F. Friis* (1810—84), hvis betydelige Samling, hvortil han havde bygget et stort Hus i sin Have i Lille Købelevgaard, af Sønnen blev skænket til Museet i Maribo. Særlig dvæler han ved en »stor Sjældenhed« i Museet, de to meget smukke og velbevarede amerikanske Vandreuer, der er »bedre end de to, der staar opstillede paa Zoologisk Museum i København«. En anden stor Sjældenhed paa Lolland er den udstoppede Gejr-

fugl, en af de tre, vi har her i Landet, paa *Aalholm* Slot. Forf. afslutter sit lille lollandske Strejftog med Omtalen af denne og den øvrige store Fuglesamling paa *Aalholm*. —

Efter denne Oversigts Slutning har vi modtaget »Generalmajor *Classen 1725—1792*« af *Astrid Paludan-Müller*, udg. af Det Classenske Fideikommis, et stort, stateligt, rigt illustreret Værk, hvis Tekst giver mange interessante Oplysninger ogsaa fra vore Egne. Vi kommer tilbage til Skriftet. —

Vi gør opmærksom paa Landsarkivar *Saxilds* lige udkomne Skrift »*Om Arkivvæsen*« (Hagerup). Den, der venter blot tør Faglighed, vil overraskes. Bogen er skreven med muntert Lune og just ikke altid respektfuldt. Som f. Eks. i Omtalen af Købstadens »Arkivrotter«: »Denne Gnaverart gaar paa to Ben og havde i ældre Tider ofte Ansættelse ved Latinskoler. De kaldte sig Lokalhistorikere og yndede at tilbringe deres ledige Stunder blandt Byens Arkivalier, som de enten tog hjem med og glemte at aflevere, eller, hvad der var næsten lige saa slemt, paatog sig at ordne«. *Saxilds* i høj Grad lærerige og begrebsklarende Oversigt hævder som Arkivordningens Grundsætning, at Stoffet skal henlægges efter Udspringshensynet, d. v. s. dér, hvor det fra først af hører hjemme. Ifølge denne Ordning vokser de danske Arkiver naturligt ud af Administrationen efter den historiske Udvikling. I den nuværende Landsarkiv-Ordning finder han den Fejl, at *Lolland-Falster* (tidligere under Fyns Stift) kom til Sjælland. Maaske var det dog, trods »Proveniens-Princippet«, en endnu større Fejl, at denne Landsdel ikke fik sit eget Landsarkiv, som Hensigten — senere lammet ved Gemytternes politiske Uoverensstemmelse — oprindeligt var. Højst virkningsfuldt giver *Saxild* en Oversigt over, hvad der kræves af en stedlig-topografisk Forfatter, inden han giver sig i Lag med selve Arkivet. Disse Krav tager næsten Pusten fra en, men *Saxild* mener det næppe *saa* slemt. Det gaar vel her som med hans Fordringer til den rette Arkivmand, som han sammenligner med *Baggesens* underdejlige Pige »*Idealia*«, der kun har den ene Fejl, at hun »er desværre ikke til«.

Aarsberetning.

Generalforsamlingen afholdtes i Maribo 24. Novbr. 1923.

Formanden, Amtsforvalter *Holck*, meddelte, at man i Aaret 1922—23 havde afholdt to velbesøgte, offentlige Møder, saaledes i Oustrup Præsteskov, hvor Stiftamtmand Oxholm og Sparekassedirektør Lollike havde talt, og paa Aalholm, hvor Museumsinspektør C. A. Jensen havde skildret Slottets Historie, medens Lensgreve Raben-Levetzau havde givet en Oversigt over de senere Byggearbejder; Lensgreven havde endvidere givet Forsamlingen Adgang til at bese en Del af Slottet. — Det paatænkte lille Værk om Nykøbing Slot ved Arkitekt E. Dyggve skred fremad. De Planer, Bestyrelsen i længere Tid havde haft fremme om, efterhaanden, hvis Midlerne da tillod det, at faa rejst beskedne Mindestene paa historisk kendte Steder, var man blevet bestyrket i, ved at Lokalhistorikeren Redaktør Haugner nu ogsaa havde fremsat denne Tanke for Bestyrelsen. — Medlemsantallet var i Fremgang — 1. April 1923 658 —; den naturligt ret store Afgang ved Forflyttelse, Bortrejse og Død krævede imidlertid en saa meget større Tilgang. Formanden bragte en Tak til de Institutioner, der gav Tilskud. — Samfundet havde lidt et virkeligt Tab ved Lærer *Jansens* Død. Lærer Jansen, Birket, havde med sit støtte, nidkære Arbejde ydet vort Samfund store Tjenester; vi vilde savne ham og ære hans Minde. — Kassereren, Telegrafbestyrer *Møller* fremlagde Regnskabet (se næste Side), der godkendtes. — Af de efter Tur fra-trædende genvalgtes i Bestyrelsen Pastor *Holck*, Nakskov, Gaardejer *Ole Rasmussen*, Nr. Ørslev og Amtsforvalter *Holck*; det overlodes Bestyrelsen at supplere sig med et nyt Medlem, i Stedet for Lærer Jansen, til næste Generalforsamling. I Stedet for Stiftsfysikus Hansen, der nu paa Grund af Alder ønskede at trække sig tilbage, og hvem Formd. bragte en Tak, valgtes Frk. *Helene Strange*. Revisorerne, Boghandler *C. Dein* og Sagfører *Hanson*, genvalgtes.

Paa *Bestyrelsesmødet* efter Generalforsamlingen genvalgtes Amtsforvalter *Holck* til Formand, Bestyrer *Kolbye* til Sekretær, Telegrafbestyrer *Møller* til Kasserer; til Redaktions- og Forretningsudvalget Formanden, Amtsforvalter *Holck* og Lektor *Andersen*.

Uddrag af Regnskabet for 1922—23:

<i>Indtægt:</i>		<i>Udgift:</i>	
	Kr. Ø.		Kr. Ø.
Formue ¹ / ₄ 1922.....	2731 44	Styrelsen (3: Porto og andre Driftsudgifter) ..	336 09
Tilskud m. v.	1029 31	Aarsskrift.....	1963 15
Solgte Aarsskrifter.....	195 26	Møder	436 26
Medlemsbidrag.....	2100 00	Formue ³¹ / ₃ 1923.....	3528 01
Møder	207 50		
	<hr/>		<hr/>
	6263 51		6263 51

Nye Medlemmer indtil Oktober 1923.

Sognepræst Norlev, Askø.	Regnskabschef Christiansen, Maribo.
Gdr. Rs. Jørgensen, Haulykke, Bandholm.	Kgl. Vejer og Maaler Krogh Jensen, Maribo.
Gdr. Hans Olsen, Haulykke, Bandholm.	Assistent Harry Jørgensen, Maribo.
Gdr. Peter Skytte, Gunslevmagle, Eskildstrup.	Murermester Quidde, Maribo.
Propr. Nørregaard, Steffensminde, Harpelunde.	Malermester F. Jensen, Thilegade, Nakskov.
Gdr. A. P. Hare, Horbelev.	Overlærer Jensen, Nakskov.
Gdr. Hans Laur. Jørgensen, Halskov pr. Horbelev.	Lærer A. Jørgensen, Axeltorvet, Nakskov.
Greve F. Reventlow, Vindeholme pr. Nakskov.	Adjunkt Karl Møller, Nakskov.
Provst Warburg, Arninge pr. Nakskov.	Sekretær Olsson, Nr. Boulevard 32, Nakskov.
Gdr. Hans Florentsen, Haldagergaard, Nagelsti, Nykøbing F.	Telegrafbestyrer Malmberg, Nykøbing F.
Pens. Lærer H. Christensen, Kraghave pr. Nykøbing F.	Redaktør Martin Pedersen, Venstrebladet, Nykøbing F.
Parcellist Jens Snedker, Nagelsti pr. Nykøbing F.	Stationsforst. Seidenfaden, Rødbv.
Lærer K. Julian R. Volsing, Skovby Skole, Nr. Alslev.	Kommunelærerinde Frk. Elisabeth Madsen, Saxkøbing.
Gdr. Alfred Jørgensen, Østofte, Ryde.	Kordegner Chr. Betz, Valdemarsgade, København.
Gdr. Valdemar Jørgensen, Østofte, Ryde.	Ferd. P. Blidstrup, Amalievej 22 ^a , København V.
Fru Thyra Jensen, Præstegaarden, Søllested.	Slotsgartner Laur. Jensen, Rosenborg, København.
Sognefoged A. Klinke, Nygaard, St. Lindet, Birket.	Bogholder Chr. Palsøe, Nylandsvej 98, København K.
	Cand. Olaf Carlsen, Zeniavej 5, Taastrup.

„Fortid og Nutid“,

udgivet af „Dansk historisk Fællesforening“ fjerde Binds
1.—3. Hæfte (for 1921).

Indhold: C. Christiansen: Om Amtsregnskaberne som
historisk Kilde. — Thomas B. Bang: Gaardsæder. — Kon-
servering af Museumsgenstande. — Anmeldelser.

4.—8. Hæfte. Indhold: H. Larsen: Sjællands Landsbyer
og Landsbynavne. — Sv. Aakjær: Dansk Landsbyhistorie.
— Gunnar Knudsen: Stednavneudvalget. — Hans Jensen:
Politisk Lokalhistorie. — Marius Kristensen: Runemindes-
mærker m. v.

Historiske Foreningers Medlemmer kan gennem deres
Forenings Bestyrelse faa Tidsskriftet for halv Pris, d. v. s.
2 Kr. 50 Øre.